

Hrubý, Václav

Tři studie k české diplomacie

In: Hrubý, Václav. *Tři studie k české diplomacie*. Brno: Filosofická fakulta s podporou Ministerstva školství a národní osvěty, 1936, pp. [1]-185

Stable URL (handle):

<https://hdl.handle.net/11222.digilib/118850>

Access Date: 28. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Václav Hrubý

Tři studie k české diplomatice.

*Té, jež jediná nikdy víry ve mne neztratila, —
své ženě.*

*„Man vergilt einem Lehrer schlecht,
wenn man immer nur der Schüler
bleibt“ (Nietzsche, Also sprach Zaratustra).*

*„Absit tamen, ut hac in re magisterii partes mihi arrogem“ (Mabillon,
De re diplomatica).*

Studie I.

1.

Listina, písemnost složená a upravená, aby vydala právně platné svědectví o právním počínu¹, je vzácným plodem a podstatným znakem kultury velmi vyspělé. Objevila se, až již duch lidský dovedl zpřesnití právní vztahy do útvarů velmi složitých, nevystačujících již svědectvím ústním, nýbrž založených na svědectví písemném. Vznik a první vývoj listiny se dosud ztrácí ve tmách, lze jen tušiti, že její kolébkou, jako vši naší kultury, byla asi přední Asie. Řekové ji pravděpodobně přejali od Foiničanů, Římané od Řeků a od Římanů Germáni. Její cestu od Řeků přes Římany ke Germánům v podstatě již známe² a vidíme, že ji jeden národ přejímal od druhého, jakmile jejich vzájemné styky umožnily vlivy kulturní. Listina nevznikala u těchto národů samostatně, nýbrž její oblast se rozšiřovala tak, že se k území určité kulturní výše, vyznačené právě listinou, postupně přidružovala území nová, zprvu kulturně nižší, t. j. bez listiny, ale časem vyšší kulturu assimilující, tedy přijímající i listinu. Sotva lze pochybovati, že podobně bylo včleněno do oblasti listinné i naše české území kulturní. Je jen diplomatická otázka: kdy a jak? O odpověď se pokouší tato studie.

Slované, obsadivší pozdější české území kulturní, písma asi neznali, tedy ani listiny³. Obojí mohli poznati jedině stykem s kulturou vyšší než byla jejich, písma i listiny znalou, tedy římskou. Ale nesetkali se s ní ani na Slovensku ani na Moravě, tím méně v Čechách a jen jednou měli naději, že ji přece poznají. To, když v rozkvětu říše moravské se zdálo, že jim jejich východní větev cestu k ní přece proklesí. Bohužel Maďari skvělý počátek zničili a kulturní cestu k Byzanci českým Slovanům zatarasili. Těm nezbylo, než se obrátiti směrem lepší možnosti kulturní a hledati cestu k římské, přesněji latinskokřesťanské kultuře skrze

Germány. Ovšem i to byla cesta trnitá, ale přece aspoň cesta. A na ní, lze se domnívati, našli čeští Slované konečně i listinu.

Sotva se tak mohlo státi dříve, než se upevnilo v Čechách a na Moravě křesťanství, vlastní nositel nové kultury latinsko-křesťanské, jejímž podstatným znakem byla i listina. A právě založení biskupství pražského r. 972 je východiskem badání o české listině, neboť otázka, byl-li provázen tento významný počín právní listinou, je naše první diplomatická otázka, na níž lze aspoň pravděpodobně odpovědět⁴. Vlastní založení zajisté bylo právně dokonáno císařem Otou I. a papežem Benediktem VI., kteří o tom vydali své listiny⁵, jimiž opatřili biskupství pražskému bezpečnou právní základnu a zařadili je do mezinárodní organisace latinskokřesťanské jako její nový podstatný článek⁶. Ale statky, jichž bylo třeba novému biskupu a jeho sídelnímu kostelu, daroval patrně kníže český Boleslav I., od něhož vyšel podnět k založení biskupství⁷. A o darování těchto statků ke kostelu pražskému bylo by lze očekávati listinu Boleslavovu, tím spíše, že současně vydané listiny Otova a Benediktova mohly býti k tomu vhodným popudem a vzorem. Jestliže přesto není po takové listině ani stopy⁸, není pochyby, že v desátém století nemohlo ještě býti o české listině řeči. I když královská (římská) a papežská listina byly na pražském dvoře knížecím známy, nebyly českým knížetem napodobovány. Asi proto, že české prostředí právní bylo přes vysokou poměrně úroveň české kultury, zračící se jasně v Kristiánově legendě o sv. Ludmile a sv. Václavu⁹, ještě tak prosté, že o to nestálo, nebylo s to, aby listinu náležitě pochopilo. Svědčí o tom i založení kláštera břevnovského biskupem pražským Vojtěchem¹⁰. Vojtěch, oddaný ctitel kultury románské, kterou poznal na vlastní oči za svého pobytu v Itálii, jistě si všiml i listiny a dobře si uvědomil její výhody pro právní bezpečnost zlistiněného právního počínu, tedy i založení a nadání kláštera břevnovského. A přece sám o tomto založení listiny nevydal¹¹, nýbrž jen požádal papeže Jana XV., aby vzal klášter ve svou ochranu a vydal mu o tom své ochranné privilegium¹². Učinil tak nejspíše proto, že ani sám nemohl kláštera ochrániti, tím méně svou listinou, ani takové ochrany očekávati od knížete českého Boleslava II.¹³, tím méně žádati po něm ochranné listiny. Zde mohla něco znamenati jediné autorita papežova a její viditelný, tehdy jistě ještě v Čechách tajemně posvátný znak, listina, psaná na neznámém

u nás jinak papyrusu podivnou papežskou kuriálou, těžko čitelnou i pro české kleriky zvyklé na minuskulu, a zpečetěná rovněž podivnou olověnou bulou. Proto byla tehdy vydána jen listina papežská, nikoli Vojtěchova nebo Boleslavova, pro něž nebylo ještě v českém prostředí právním místa. A biskup Vojtěch byl té doby v Čechách jediný, kdo, poučen Itálií, dovedl listinu oceniti a mohl jí, jakožto biskup země, nejspíše pomoci k úspěchu¹⁴. Nepodařilo-li se mu to, neodvážil-li se ani on vydati svou listinu po vzoru papežově, je znamením, že mezi kulturou románskou a českou byl tehdy ještě značný rozdíl. V desátém století byla v Čechách domácí listina ještě zholá nemožná, české prosté prostředí právní jí ani jako výjimky neuznávalo. To znamená: v desátém století nenalezla ještě listina v Čechách ani tolik ohlasu, co měla té doby v sousedních Bavořích a Sasích.

Jaký tam měla ohlas, je si dobře uvědomiti, máme-li správně oceniti způsob, jak se české území kulturní seznámilo s listinou. Bavoři a Sasové totiž byli nejbližšími sousedy Čechů, znalými kultury latinskokřesťanské a jejich kulturní styky s Čechy byly již v desátém století značné¹⁵, takže tito mohli od nich poznati i listinu — ovšem jen v pojetí, k jakému do desátého století Bavoři a Sasové sami dospěli. A jejich pojetí listiny bylo jen odrazem vývoje názoru na listinu, kterým prošli Germáni vůbec. Tito, neumějící původně psáti, rovněž listiny původně neznali, právě jako Češi. Ale proti nim byli na cestě za listinou ve veliké výhodě, neboť mohli poznávat římskou kulturu a s ní i listinu přímo neprostředním stykem s ní. Obsazující na svém postupu na západ okrajiny říše římské, nalézali všude účelnou a přesnou správu veřejnou, opírající se o soustavu dobře zřízených úřadů municipálních, úřadujících písemně. K snazšímu styku obyvatelstva s těmito úřady i pro všelikou jeho soukromou potřebu právní bylo všude s dostatek veřejných písařů (*tabelliones*). Germáni, hlavně Frankové, kteří obsadili nejlépe zřízenou provincii římskou, Galii, brzy ocenili výhody tohoto přesného zřízení právního a správního, založeného na listině a zápise do úředních knih (*gesta municipalia*), a neodvážili se je rozrušiti. Spokojili se moudře tím, že se postarali, aby dosavadní úřady i písaři vykonávali i nadále své povinnosti, tedy i listiny aby vydávali a do úředních knih zapisovali, ovšem nikoli již jménem římského císařství, nýbrž jménem franckého království. Král francký sám

přejal tradici císařů římských a počal vydávati svým jménem listiny, které byly obdobou listin císařů římských. Úřady městské zlistiňovaly a zapisovaly nyní nejen smlouvy obyvatelstva románského, nýbrž i smlouvy Románů s Germány. A stejně i tabelliones vyhotovovali listiny Románům i Germánům, pokud ovšem tito vlivem druhé, románské strany smluvní listiny vydávali¹⁶. Druhou stranou smluvní bývala jim často církev, která, sama žijíc po právu římském aspoň zásadně, hleděla si zajistiti svá práva i mezi Germány podle tohoto práva, t. j. listinou, takže právě církev velmi přispěla, aby se znalost listiny mezi Germány rozšířila. To bylo první období vývoje Germánů, hlavně ovšem Franků, k listině, období, v němž římské právo i v těchto končinách ještě žilo a s ním i listina, kterou Germáni, ač jim byla cizí, donuceni přijali. Stalo se, co tolikrát v dějinách: vyšší kultura poražených si podrobila nižší kulturu vítězů. *Roma capta victorem cepit*.

Leč přijali-li Germáni listinu, činily tak jen jejich vyšší vrstvy, stýkající se s kulturou římskou neprostředně a jí těsně. A i těm zůstala v podstatě cizí, přejaly ji jen vnějšně, formálně. Zvykaly si snad na ni, ale jejich právní smysl jí odporoval. Kde byla kultura římská a její tradice udržovaná starou soustavou právní a správní silnější, byl odpor germánského ducha právního proti listině slabší. Na př. Frankové, když staří písaři veřejní a městští, vlastní nositelé listinné kultury, vymírali, neopustili listiny, nýbrž někdy od 6. století užívali k listinným službám písařů svých soudů hrabských (*cancelarii, notarii*). Kde však tak pevné tradice římské nebylo, tedy čím dále na sever a východ od území franckého, listina, objevila-li se vůbec, velmi snadno zanikala, germánský duch právní ji vítězně zdolával. Leč i tam, kde se kultuře římské podrobil a listinu přijal, učinil tak jen dočasně. Pronikal starou, slábnoucí kulturu římskou stále silněji a zanedbával listinu stále více, až ji nakonec v desátém století zbavil skoro všeho právního významu, uznávaje vlastně jen listinu královskou (císařskou) a papežskou, které měly u všech Germánů i nadále touž svrchovanou moc právní, jako kdysi listiny císařů římských, ale zůstávaly v germánském prostředí právním cizím tělesem, a připouštěje, aby germánští knížata duchovní a světští někdy a spíše v oblastech západnějších napodobovali listiny papežské a královské listinami svými. Tyto, podobající se svým vzorům spíše jen vnějšně, ani zdaleka neměly jejich právní síly. Při tom byly s listinami králov-

skými a papežskými jediným zbytkem listinné tradice v germánském prostředí právním desátého století. To bylo druhé období vývoje Germánů k listině, v němž se oni, zejména Germáni sedící ve východní polovině državy germánské, vrátili ke svému původnímu názoru na listinu a ji, pokud ji vůbec poznali, odmítli. Jen církvi se podařilo zachrániti mezi nimi, zvláště mezi východnějšími Germány, ještě jednu památku na listinu. Germánský duch právní totiž nemohl zabrániti, aby si církev nepsala aspoň dodatečně záznamy o právních počinech, pokud se jí týkaly a byly pořízeny podle germánského názoru právního jen určitým ústním jednáním právním před svědky. Dar ke kostelu na př. byl pořízen oním jednáním ústním, ale kostel, příjemce daru, si napsal o tomto jednání zvláštní písemnost, v níž vedle náležité zprávy o podstatě právního počínu přesně zaznamenal i jména jeho svědků, na nichž bylo v čas potřeby právní počín dosvědčiti. Tato písemnost, zvaná diplomaticky akt, neměla právní platnosti, nýbrž napsána jen pro pamět usnadňovala svědectví ústní, poskytující kostelu možnosti, aby se mohl dovolati příslušných svědků, neboť přesně uváděla jejich jména, a svědkům možnosti, aby se snáze upamatovali, čeho byli svědky, neboť o tom přinášela zprávu. Akt, jako náhražka listiny, vymyšlená a užívaná církví na místě listiny, když jí bylo germánským duchem právním znemožněno užívatí listiny samé, byl svéráznou památkou listinné tradice, kterou církev vytvořila ve vlastním prostředí germánském na dobu největšího úpadku v desátém století, památkou, v níž byl namnoze utajen zárodek obnovy listiny u Germánů.

Tento obecný vývoj Germánů k listině se přiměřeně projevil i u Bavorů a Sasů. Ti totiž, jsouce zadním vojem germánského nástupu proti říši římské, byli zasaženi kulturou římskou jen velmi slabě, takže u nich listina původně nenabyla významu, jaký měla u Franků a Alamanů. U Bavorů na př. nikdy neplatil královský zákon o soudních písařích hrabských, jejichž listin v jiných krajích germánských velmi ceněných u nich nenalézáme. A u Sasů se dařilo listině ještě hůře. Přes to však v obou zemích nebyla listina neznáma, neboť sem docházely listiny královské a papežské a bavorští vévodové i bavorští i sasští biskupové a opati vydávali někdy podle nich listiny o zvlášť důležitých počinech právních. Jinak ovšem, bylo-li v desátém století u Bavorů a Sasů vůbec něco písemně za-

znamenáno o právním počínu, byl to jen prostý akt, napodobující někdy vnějšně listinu, nemající však ceny právní¹⁷.

Cenili-li Bavoři a Sasové desátého století sami listinu takto málo, nemohli zajisté vyvolati dosti zájmu o ni v současném českém prostředí právním, zvláště když toto, položeno až za Bavořů a tím zbaveno přímého vlivu kultury římské, odmítalo jakékoli písemné svědectví právní velmi rozhodně. Tím si lze vysvětliti, že v tomto prostředí nenabyla listina ani tolik váhy, co v Bavořích a Sasích. Nejen že čeští vévodové a biskupové nenapodobovali, jak již řečeno, listiny královské a papežské svými vlastními listinami, nýbrž v Čechách se neužívalo v desátém století ani aktu u Bavořů a Sasů běžného. Svědčí o tom písemná tradice o založení a nadání kláštera sv. Jana na Ostrově knížetem Boleslavem II., dokončeném r. 1000 jeho synem Boleslavem III., napsaná někdy ve 40. letech dvanáctého století asi na paměť znovuvystavení a vysvěcení kláštera r. 1137 vyhořelého¹⁸. Co se v ní vypravuje o založení a původním nadání kláštera¹⁹, pak o pozdějších darech ke klášteru²⁰, je založeno na starším soupise klášterního zboží, sepsaném nebo, bylo-li připisováno postupně, dopsaném před r. 1110, zaznamenávajícím jednotlivé dary zcela stručně, na př.: *Hec sunt ville et alia bona, que contulit bone memorie dux Boleslaus*, nikoli na aktech nebo listinách, po nichž není v tradici stopy²¹. Kdyby její původce byl měl pro ni po ruce původní listiny nebo aspoň akty o založení a obdarování kláštera, byl by je asi do ní opsal, jako učinil s listinou o darování šlechtice Asina, časově posledním a patrně současným. Nebyl by teprve dodatečně upravoval stručné záznamy onoho starého soupisu do aktů pomocí oné listiny o daru Asinově, jak vskutku učinil. Bylo tedy původní nadání kláštera ostrovského z r. 1000 zaznamenáno jen zcela stručně v soupise zboží klášterního pro paměť, nikoli pro svědectví, nebyla o něm vydána listina a nebyl o něm sepsán ani akt.

A ani listiny ani aktu se v Čechách neužívalo ještě ani v 1. polovině 11. století, jak svědčí zmíněná již tradice kláštera ostrovského, která nezná ani listin ani aktů o darech knížat Oldřicha, Břetislava I. i Svyatopluka II.²², a některé jiné zjevy. Nebyla vydána listina nebo sepsán akt ani o založení kláštera sázavského sv. Prokopem pomocí knížat Oldřicha a Břetislava I.²³, ani o založení kapituly boleslavské týmž knížetem Břetislavem²⁴. Také podvržené listiny knížete Břeti-

slava I. pro klášter břevnovský z r. 1045²⁵ a pro klášter rajhradský z r. 1048²⁶ neprojevují, že by byly vznikly ze současných aktů původních nebo že by byly upraveny z původních listin Břetislavových²⁷. Jsou složeny volně beze všech starších předloh aktových nebo listinných. Konečně ani o založení kapituly litoměřické knížetem Spytihněvem II. nebyl napsán akt, jak se za to až dosud mělo, neboť písemnost²⁸, o níž se G. Friedrich domníval, že je originál současného aktu o prvotním nadání kapituly asi z r. 1057, pochází až ze století dvanáctého a není důvodu se domnívati, že bylo užito při její skladbě nějakého současného původního aktu, tím méně nějaké zakládací listiny²⁹. Tedy ani v době knížete Spytihněva II. nebylo ještě v Čechách užíváno ani aktu ani listiny, i když šlo o založení a nadání duchovního ústavu samým knížetem. Tím se české prostředí právní té doby stále ještě podstatně liší od sousedního bavorského i saského, kde je tehdy aspoň akt zjevem běžným a listina o zvláště důležitých počinech právních není neznáma. V Čechách ještě listině čas nenadešel, ale chvíle, kdy se i zde listina objeví, se přiblížila, neboť úroveň české oblasti kulturní pomalu dostihovala úroveň latinskokřesťanské kultury oblasti germánské.

V oblasti germánské se zatím připravoval návrat listiny, nemohliť zajisté Germáni setrvati na svém odmítavém stanovisku k ní. Čeho jednou duch lidský dobyl, nevzdal se nikdy, tím méně tak cenných statků, jaké si vytvořil v kultuře antické. Čas pracoval i pro listinu. Církev, strážce antického odkazu mezi novými národy, vždy těžce nesla, že se v oblasti zaalpské, v oblasti osídlení germánského a slovanského, listina téměř ztratila nebo vůbec neujala, a snažila se ji oživit, vrátiti jí cenu znamenitého prostředku právního, jakým byla ve staré říši římské, snažila se ji přiblížiti germánskému názoru právnímu. Ztroskotávaly-li dlouho její snahy na nižší kulturní úrovni germánské, poněvadž germánský duch právní nemohl pochopiti a oceniti tak jemnou a důmyslnou pomůcku právní, jakou byla listina, a nedovedl jí užívati, takže nakonec donutil církev k tak žalostnému kompromisu, jakým byl akt, nemohl se vývoj evropské kultury vyhnouti asimilaci antické kultury novými národy a ve výtvoru této asimilace, v kultuře latinskokřesťanské, našla konečně i listina své pravé místo. Stálým stykem evropského obyvatelstva zaalpského s Itálií dosáhla kulturní úroveň

oblasti germánské pomalu té výše, že se od poloviny 11. století církev mohla odvážit nového a rozhodného pokusu vnutiti germánskému názoru právnímu i listinu. Snaha církve o listinu, vycházející z její péče, aby měla zajištěny své právní nároky i mezi Germány způsobem, který se jí zdál podle jejího názoru právního a konečně i mravního jedině správným, byla tím usilovnější, čím více se církev v nové oblasti germánské upevňovala a tím nabývala možnosti žítí po svém právě římskokanonickém. Toto právo, podporované na svém výboji do kulturní oblasti germánské vzrůstající mocí papežskou, nabývalo od konce 11. století v oblasti církevních jednání právních stále většího významu. A poněvadž se tato oblast vzrůstem moci církevní stále šířila, rostl i význam římskokanonického práva a tím i touha, zase ovšem především církevních kruhů, aby se uplatnila v germánském světě právním i listina.

Leč, byl-li právní podstatou, t. j. ověřujícím znamením listiny římské, vlastnoruční podpis jejího vydavatele nebo veřejného písaře, bylo potřebí pro listinu germánskou jiného ověřujícího znamení, takového, které by bylo poznatelné a srozumitelné i Germánům, neumějícím psátí. To bylo konečně nalezeno v pečeti a na ní založena nová listina germánská. Pečeť, jako znamení nějaké osoby, je prastará pomůcka kulturní. Znali ji ovšem i Římané, kteří ji užívali i k uzavření listin, jako znamení rozpoznávacího (*signum recognitionis*), i k ověření listin, jako znamení právního, ale až v druhé řadě vedle podpisu. A znali ji i Germáni, Slovani a Maďaři, ovšem jen jako znamení rozpoznávací. Osobnosti mezi Germány společensky výše postavené a zvláště ony, které měly povinnosti a úkoly veřejněprávní, takže byly veřejněprávně věrohodné, jako králové a biskupové, pak i hrabata a opati užívali pečeti nejen k uzavěru svých listů a tím k označení jich za listy své, nýbrž i k označení jejich obsahu za svou vůli, k ověření jich. A od tohoto zvyku a potřeby pečeti listy přešlo se pomalu k pečeti listin, které byly svou skladbou i úpravou vlastně také listy, jen že otevřené a určitého právního poslání. Nejprve se tak stalo u listin královských. Původně i na nich byla pečeť jen rozpoznávacím znamením královského majestátu, neboť právně byla listina ověřena po způsobu římském, totiž podpisem panovníkovým, ať již úplným či monogramatickým nebo rekognoscentovým. Časem

však, jak v duchu germánského názoru právního vlastnoruční ověřování královských listin panovníkem samým upadalo, přibývalo pečeti na listině královské významu právního, až se pečeť stala na dlouhou dobu pravidelným hlavním ověřujícím prostředkem této listiny. A tato změna funkce pečeti na listině královské z funkce znamení všeobecně rozpoznávacího, jak připouštěl germánský názor právní, na funkci znamení písemnost právně ověřujícího, jak žádala tradice práva římského, tedy jisté umocnění pečeti funkce, konečně umožnilo, aby listina pronikla i do oblasti germánského názoru právního, neboť písemnost, označená viditelným znamením osoby veřejněprávně věrohodné, totiž pečeti, mohla se již státi svědectvím veřejněprávně platným, listinou. V pečeti konečně našla tradice římského práva, pěstovaná především církví, prostředek, pomocí něhož se jí podařilo uplatnit listinu i v germánském prostředí právním. Od poloviny 11. století počala zde listina svůj vývoj a tentokráte vývoj dlouhým vývojem kulturním organicky připravený, proto mnohem pevněji založený, vedl k vítězství listiny i mezi Germány. To bylo třetí období vývoje Germánů k listině, znamenající jejich návrat k listině, charakterisovaný tím, že se právně neprůkazný akt připevněním pečeti změnil v právně průkaznou listinu. Ve stu letech od poloviny jedenáctého do poloviny dvanáctého století se listina v germánském prostředí právním upevnila³⁰.

A teprve tohoto třetího období vývoje Germánů k listině se konečně nalezne obdoba i v českém prostředí právním. R. 1077 založil olomoucký kníže Ota se svou manželkou Ofkou klášter na Hradišti u Olomouce, který byl slavnostně vysvěcen 3. února 1078. Téhož dne vydal zakladatel prvnímu opatu hradištskému Janovi zvláštní písemnost, obsahující zprávu o založení a nadání kláštera³¹. Její podstatu a účel dobře naznačuje její arenga: *Prudencia antiquorum sapientum et consuetudo obtinuit, ut, si quisquam cuiuslibet persone in propria patria quid stabilire velit quidve stabile fore decreverit, id sub principum et episcoporum atque abbatum omniumque comitum ceterorumve nobilium testimonio debeat memorie commendare et sub huiusmodi cyrographo*³². Bylo-li v Čechách té doby třeba nějaký právní počín právně upevniti, zajistiti, svěřilo se to především ústnímu svědectví přítomných věrohodných osob: knížat, biskupů,

opatů i všech hrabat a ostatních šlechticů, vyznačenému v arenze slovem *testimonium*. Ale vedle tohoto starého prostředku právního vystupuje v ní již prostředek nový. Jádrem právního svědectví o právním počínu je sice stále ještě především *testimonium*, ale cítí se již patrně jeho časová omezenost, kterou má odstraniti nový svědecký prostředek, nový právní činitel: *cyrographum*³³, písemnost. Zde pravděpodobně jest české prostředí právní na samém začátku písemného svědectví o právních počinech. Toto Otovo cyrographum je písemná zpráva, kterou dal v souhlase s hlavní myšlenkou její arengy napsati o svém právním počínu: založení a nadání kláštera hradištského *ad recordacionem et confirmationem presentis temporis et futuri*³⁴, tedy na paměť a utvrzení, a vepsati do ní k tomu účelu jednak zmínku o klatbě, kterou vyhlásil olomoucký biskup Jan na všechny, kdo by se odvážili poškozovati klášter v darovaném zboží, jednak jména svědků onoho počínu. Byl tedy Otův chirograf napsán předně, aby zachoval paměť (*recordatio*) na určitý právní počín, pořízený prohlášením jeho původce před určitými svědky a utvrzený biskupskou klatbou, tedy i paměť na jména těchto svědků a na způsob klatby, po druhé, aby, zachovávaje tuto paměť, právní počín právně utvrdil, do budoucna zajistil (*confirmatio*). Jeho podstata a účel byl, aby klášter hradištský měl v ruce nejen již prostou paměť, jakou byl onen soupis zboží kláštera ostrovského, o němž shora psáno, nýbrž i právní svědectví, že mu byly určité statky darovány právně platně, a tím jeho právo na ně do budoucna utvrzeno, zajištěno, až mu již nebude možno se dovolávati ústního svědectví svědků zatím zemřelých. Proto také bylo v chirografu výslovně poznamenáno, že byl odevzdán v den posvěcení klášterního chrámu prvnímu hradištskému opatovi Janovi³⁵. Ale pak již to nemohl býti jen pouhý ničím neověřený a proto právně bezcenný akt, nýbrž písemnost ověřená, právně cenná — listina. Na to ukazuje i datování Otova chirografu, v němž je nejen odlišeno datum od actum, nýbrž i chirograf sám se zde označuje jako *privilegium*³⁶, což znamená právní nárok a pak písemnost, právní nárok zajišťující, listinu. Byl tedy asi Otův chirograf, třebaže v něm není zmínky o pečeti, která by přímo ukazovala na listinu, přece jen listinou³⁷.

Potvrzuje to druhá písemnost hradištská, současná s chiro-

grafem Otovým. Dva dny totiž po jeho vydání, 5. února 1078, byla sepsána v téže věci jiná písemnost³⁸, obdobná písemnosti Otově. Kníže český Vratislav potvrzuje v ní na prosbu knížete Oty jeho založení a obdarování kláštera hradištského a sám daruje ves Uherce. Proč byla tato písemnost vydána, je v ní vyznačeno ještě určitěji než v listině Otově slovy: *Promulgandum totius christiane religionis etati in commune omnium notitie tradimus, et ut quod nostris sit actum temporibus non lateat, literis memorie commendamus*. A písemnost Vratislavova je skutečně písemná zpráva³⁹ o potvrzení díla Otova knížetem Vratislavem, pořízeném slavným veřejným slibem Vratislavovým, který spolu s olomouckým biskupem Janem slavnostně zapřísáhl všechny své nástupce, předáky země i všechen lid, aby se neodvážili porušiti, co jím bylo za církevní klatby uděleno, čímž vše postavil pod ochranu zemského míru⁴⁰, napsaná, aby uchovala paměť na tento veřejný slib, právní počín pořizující, a klatbu, svou hrozbou tento počín zajišťující, a tím aby byla svědectvím o právním počínu. Jasně to vysvítá z výslovné zmínky v písemnosti samé, že prý *propositi nostri modus manuscriptus*, tedy písemná zpráva o pořízeném právním počínu, byla položena knížetem Vratislavem na oltář nového klášterního kostela spolu s jeho slibem, že zachová vše, co knížeti Otovi slíbil⁴¹. Tím byla písemnost Vratislavova zasvěcena, stala se součástí pořizovacího jednání právního a její svědecký význam byl znamenitě posílen. Sotva lze pochybovati, že již byla písemným svědectvím významu právního, listinou, jak je ostatně o ní dosvědčeno věrohodnou zprávou, že skutečně měla přitištěnu na svém levém rohu pečeť, ač v ní ohlášena není⁴².

Proto neohlášení pečeti v chirografu Otově nemůže býti překážkou, aby i tato písemnost byla pokládána za listinu, jejíž povahu jinak ve všem jeví. Jsou tedy obě písemnosti hradištské z r. 1078, jak Otova tak Vratislavova, listinami, prvními listinami českými, jejichž znění se nám dochovalo, nikoli však prvními listinami českými, o nichž jsou bezpečné zprávy. Již dříve vydal kníže Vratislav tři listiny, jejichž původní znění není známo. Nejmladší z nich je zakládací listina kapituly vyšehradské asi z doby 1074 (březen) až 1085 (duben)⁴³, upravená do nynější podoby někdy po r. 1178⁴⁴, druhá je zakládací listina kláštera opatovického asi

z r. 1073⁴⁵, upravená na nynější královskou listinu Vratislavovu pravděpodobně nedlouho po r. 1163⁴⁶, a konečně zakládací listina kapituly boleslavské asi z let 1061—1067⁴⁷, upravená na listinu knížete Břetislava I. nejspíše na začátku 14. století⁴⁸. Tato boleslavská listina *Vratislavova* je *nejstarší listinou* českou, o níž se ví, a byla to podle všeho první listina, která byla v Čechách vydána. Tedy v 2. polovině 11. století kníže český a jeho asi vlivem i kníže olomoucký již zlistiňovali své důležité počiny právní, jakými byla založení nových ústavů duchovních, a kníže český vydal listinu i o tom, že projevil souhlas se založením kláštera knížetem olomouckým.

Ve všech čtyřech listinách Vratislavových, třebaže tři z nich jsou známy jen ve znění pozdější úpravou velmi porušeném, lze zjistiti určitou společnou základní podobu, která, vracejíc se ve všech listinách, aspoň zhruba naznačuje základní podobu listin původních. Podle toho listina Vratislavova začínala slovnou invokací⁴⁹, po níž následovala intitulace, označující vévodskou hodnost českého panovníka slovem *princeps*⁵⁰. Za intitulací byla asi svérázná salutate⁵¹, jak svědčí nejzachovalejší listiny, hradištská a boleslavská. Arengy listina Vratislavova, zdá se, neměla, takže po salutaci hned následovala publikace, která nebyla dost ustálena⁵². O narraci a disposici nelze říci mnoho určitého. Listiny boleslavská, opatovická a vyšehradská jsou sice vesměs listiny zakládací, takže by bylo možno očekávati v nich formulářovou příbuznost nebo shodu, ale právě poslední dvě listiny a zrovna v narraci a disposici jsou tak upravovány, že se lze jen dohadovati asi tohoto jejich schematu narračního a disposičního: panovník oznamoval, že vystavěl klášter (*construere monasterium*)⁵³ ke cti toho neb onoho svatého tam a tam a obdaroval jej ze svého vlastního majetku (*ex proprio ditare*)⁵⁴. Následující obdarování samo, uvedené zvláštní souhrnnou větou odkazovací⁵⁵, se skládalo ze vsí, lesů, veřejných dávek a snad čeledí⁵⁶. Za disposicí šla sankce s klatbou biskupskou⁵⁷, konečně svědci a datování⁵⁸. Celkem obdobně s listinou Vratislavovou byla složena i listina olomouckého knížete Oty až na to, že má arengu. Za zvláště svéráznou a důležitou známku formuláře listin Vratislavových i listiny Otovy je pokládati to, že není v něm korroborace, ač listiny byly zcela určitě zpečetěny⁵⁹.

Zjev listin Vratislavových a Otovy může oceniti historicky

správně jen, kdo si uvědomí, jak asi do té doby byly pořizovány a právně zajišťovány právní počiny v Čechách a na Moravě a jak se zde objevila listina. Třebaže není ze starší doby zpráv, je při známé setrvačnosti právních zvyků téměř jisto, že způsob pořízení a zajištění právních počinů, jak se jeví v listinách Vratislavových a Otově, nebyl ustanoven teprve za těchto knížat. Podle jejich listin byly knížecí počiny právní tehdy, tedy již i před tím, pořizovány a zajišťovány bez listiny jen tím, že je kníže, jejich původce, slavnostně prohlásil a tím postavil pod ochranu zemského míru⁶⁰ a diecesní biskup slavnostně vyřkl klatbu (*anathema*) nad jejich rušiteli před velikým množstvím svědků duchovních i světských, shromážděných na kolokviu, na zemském právé. Knížecím prohlášením na zemském právé, provázeným snad pravidelně symbolickým investiturním aktem⁶¹, stavějícím knížecí počin právní pod ochranu zemského míru, byl tento počin pořízen a svědectvím osob, prohlášení přítomných, které biskup, pravidelně první a hlavní svědek, svou církevní klatbou nad to zavázal, aby včas potřeby neodepřely vydati svědectví o pořízeném počinu, právně zajištěn aspoň, pokud žili svědci onoho prohlášení. Do další budoucnosti byl asi zajišťován dalším právním jednáním, které tvořilo s prohlášením nerozlučný celek, zvodem, při němž se obešly hranice smluvního pozemku (*circuitio* = *ochoz*, *újezd*) a nový majitel se uvedl v jeho držbu. Svědky zvodu bývali pravidelně sousedé smluvního pozemku a ti pak zajišťovali jeho právní držbu svědectvím svým i svých rodů na dlouhý čas. O zvodu sice listiny Vratislavovy a Otova nemluví, ale jistě k němu docházelo již v této době, třebaže je v Čechách doložen až listinou z r. 1185⁶². Takto byly na zemském právé českém pořizovány a zajišťovány převody nemovitého majetku, nejdůležitější to právní počiny, asi již od dob křesťanských, od kdy se proti době pohanské změnilo snad jen tolik, že klatba pohan-ského kněze či samého knížete byla nahrazena klatbou křesťanského kněze a později biskupa. Tento způsob pořízení a zajištění právních počinů českému řádu právnímu původně a velmi dlouho dostačoval, až mu písmo a pečeť, pronikající i do české oblasti kulturní, ukázaly nové možnosti.

Za knížete Vratislava II., jednoho z největších panovníků českých, unikaly již české země jednostrannému kulturnímu vlivu

svých nejbližších sousedů západních více a více. Jejich styky se vzdálenější cizinou a zvláště s vlastí kultury latinské, Itálií, hlavně s Římem, se množily a prohlubovaly. Byl to zajisté především sám kníže Vratislav, který svou politickou vahou ve světě latinskokřesťanském připravoval a vytvářel Čechům nové možnosti hlubších kulturních vztahů k zemím latinskokřesťanským. Za Vratislava již vzrostl zástup Čechů, poznávajících tyto země vlastním názorem. Nebyl to již jen vzácný poutník římský, jako před sto lety zanícený snílek svatý Vojtěch, nýbrž řada lidí prostších sice, ale věcnějších, kteří procházeli cizinou s hlavou otevřenou a přinášeli domů bohatou kořist zkušeností z poznání původní kultury latinskokřesťanské. Budiž vzpomenuť jen častých poselství knížete Vratislava a biskupa Jaromíra ke kurii římské! Tak i v Čechách sílila nová vrstva kultury latinskokřesťanské, jejímiž středisky byly kapituly a kláštery a pěstители duchovní. Duchovní ústavy, za Vratislava vzkvétající a množící se, byly osou nových snah kulturních. Jejich stavby podněcovaly výtvořiny stavitelské, jejich výzdoba výtvořiny sochařské, malířské a řezbářské, jejich potřeba obřadních rouch a nářadí umělecké výtvořiny tkané a zlatnické. Jejich potřeba obřadních i vědeckých knih vyžadovala rukopisů prostých i iluminovaných, jejich potřeba styků se zahraničními ústavy mateřskými i mezi sebou navzájem dopisování, listů, jejich potřeba pomůcek k průkazu práv záznamů urbánních i účetních a konečně i listin. Ohniskem této nové duchovenské kultury byla však Praha a v ní zajisté knížecí dvůr, který prolnut duchovenstvem byl průkopníkem a vůdcem nové kultury, jak dokazují zachované písemné památky té doby.

Písmo je podstatným znakem nové kultury a písemné styky českých zemí s cizinou jsou měřítkem síly a vlivu oné kultury v Čechách a na Moravě. Až do doby Vratislavovy není dokladů těchto styků, leda by mezi ně patřil list pražského biskupa Šebíře, jímž se u papeže přimlouvá za kajícího kněze, kterého zprvu poslal do Říma bez listu, a teprve, když se kněz vrátil s nepořízenou, poněvadž mu papež neuvěřil, opatřil jej ověřujícím listem⁶⁸. Podle toho se zdá, že ještě ani za biskupa Šebíře nebyly v Čechách takové ověřující listy něčím samozřejmým, pravidelným, když si je kurie teprve dodatečně vymáhala. A to by byl jediný pohled do oné temné

doby před Vratislavem, ovšem patřili list Šebířův do prvnějších let jeho biskupství, do doby Břetislavovy nebo Spytihněvovy. Je-li až z doby Vratislavovy, není vůbec z doby předchozí dokladů písemných styků Čech s cizinou, pravděpodobně proto, že jich bylo ještě příliš málo. Teprve v době Vratislavově se vyjasní — zajisté zásluhou Vratislava samého. Nebýti jeho mohutné osobnosti, která v současné politice evropské měla neobyčejný význam⁶⁴, sotva by bylo došlo k tak bohatým písemným stykům českých zemí s cizinou, jaké nepochybně vyplynuly z častých diplomatických jednání, kterých vyžadovalo politické postavení Vratislavovo. O písemných stycích Vratislavových svědčí jasně aspoň dvě památky, zachované šťastnou náhodou: registrum papeže Řehoře VII.⁶⁵ a zlomek kopiáře listů knížeti Vratislavovi psaných. O registru, v němž se dobře odráží známý těžký spor mezi knížetem Vratislavem a moravským biskupem Janem na jedné straně a biskupem pražským Jaromírem a knížaty moravskými na straně druhé, netřeba se zde podrobněji zmiňovati, je dávno dobře známo. Stačí jen připomenouti, že je jasným dokladem živých styků kurie s českými zeměmi, při nichž bylo užíváno nejen poselství ústních, nýbrž i písemných⁶⁶. Důležitějším a dosud nepovšimnutým dokladem Vratislavových styků písemných je zlomek listáře Vratislavova, zachovaného kdysi v neznámém nyní rukopise kláštera sv. Emmerama v Řezně, z něhož ještě Pez mohl otisknouti ve svém díle *Thesaurus anecdotorum novissimus* jedenáct listů knížeti a králi Vratislavovi psaných⁶⁷. Jsou to listy papežů Alexandra II. a Klimenta III., arcibiskupa mohučského Wezila, arcibiskupa magdeburského Hartvika, biskupa krakovského Lamberta, opata skotského kláštera v Řezně Benedikta a jeho bratrstva, mnichů kláštera hersfeldského a dvou anonymův, psané v letech 1073 — 1092, takže časově obsáhl ztracený nyní Vratislavův listář nejméně poslední dvě třetiny Vratislavovy vlády. Leč zde nejde ani tak o jeho obsah, jako o to, že vůbec vznikl. Sotva lze totiž pochybovati, že vznikl ze snahy knížete Vratislava či spíše některého jeho diplomatického rádce o přehled Vratislavovy korespondence. Je zajisté vyloučeno, aby vznikl jinde než na dvoře Vratislavově, kde jedině bylo možno nalézt korespondenci Vratislavovu, a je nepravděpodobno, že by byl měl někdo zájem o ni až po smrti Vratislavově. Bylo-li však třeba na Vratislavově dvoře přehledu panovníkovy korespon-

dence, znamená to, že tehdy již byla v Čechách písemná kultura velmi vyspělá. S tím plně souhlasí, že v družině Vratislavově lze nalézt řadu kaplanů, představitelů to nové písemné kultury, kteří byli pravidelnými svědky jeho právních počínů⁶⁸.

V prostředí, které mělo již tolik smyslu pro písmo, mohlo se konečně vyhověti i dávné touze českých ústavů duchovních, aby jejich právní základ byl položen na písemném svědectví zakládacích listin. České duchovenstvo, které bylo ne-li většinou, jistě ze značné části cizího původu⁶⁹, asi dobře vědělo ze své církevní tradice, že styků se svými mateřskými ústavy v cizině, že právní počiny, kterými se mu dostávalo z rukou světských hojně darů pozemských ke zbožným účelům, mohou a mají být zajišťovány mimo jiné i svědectvím písemným. Ale v českém prostředí právním nemohlo se pokusit uplatnit ani aktu, tím méně listiny, pokud se mu nepodařilo připravit zde půdu písmu, logickému základu písemného svědectví. To, zdá se, bylo v jádře provedeno v 1. polovině 11. století, neboť, byl-li kníže Vratislav takřka hned v prvních letech své vlády v čilých písemných stycích diplomatických se světem latinskokřesťanským a vydal-li hned někdy v prvních sedmi letech svého panování listinu boleslavskou, lze se domnívat, že pro začátky písemné kultury v Čechách mnoho bylo vykonáno již v době před Vratislavem. Ale k listině, jako k mnohému jinému kulturnímu dílu, dal zde asi podnět teprve pronikavý, vůdcovský duch samého knížete Vratislava.

Rozšíření znalosti písma v českých zemích samo by totiž nebylo stačilo, aby se zde objevila i listina. Bylo také a hlavně třeba, aby kníže Vratislav a jeho dvůr správně ocenili význam, který by mohlo mít v českém prostředí právním písemné svědectví právní, ověřené jeho knížecí pečeti. Mohl tak učiniti tím spíše, že se na zemském právě užívalo této pečeti již odedávna k podobnému úkolu právnímu, k ověření půhonů, jak svědčí Kosmas⁷⁰. Kosmas, chtěje naznačiti rozdíl mezi dobou svou, až příliš zlou a dobou starodávnou, mnohem lepší, praví, že v Krokově době lidé *sine exactore, sine sigillo* dobrovolně docházeli k soudci, před nímž *de dubiis causis ac sibi illatis iniuriis salva libertate disputabant*, což znamená, že se v době Kosmově v Čechách pohánělo na soud (zemský) pomocí pečeti⁷¹. Kosmas správně vystihuje, jak na právě

bylo důležité postavit obviněného řádně na soud, půhon byl opravdu základním článkem celého řízení soudního. Proto mu bylo věnováno ve všech i nejstarších právních řádech tolik péče. Musil-li být obviněný pohnán na českém právě zemském ze svého domu⁷², bylo právu třeba půhonce⁷³, soudního posla úředního, který musil býti úředně dostatečně ověřen, měl-li vystoupiti na místě soudcově v plné moci svého úředního poslán. Úředního ověření se mu odevdávna dostávalo úředním odznakem, symbolisujícím právní moc, z níž půhonce poháněl, pečeti pohánějícího soudce⁷⁴. A takovou pečeť dosvědčuje na českém právě zemském Kosmas ze své doby, tedy z doby knížete a pak krále Vratislava. Ale je pravděpodobno či spíše jisto, že ona pečeť nevznikla teprve tehdy, poněvadž jí právní řád zemský potřeboval zajisté již dávno před Vratislavem. A pak je velmi pravděpodobno, že pečeť na českém právě zemském tak dobře známá spolupůsobila, že se kníže Vratislav II. odhodlal vydávati o svých právních počinech, pořízených na zemském právě, písemná svědectví právně ověřená pečeti, listiny. Při tehdejšímu rozvoji písemné kultury na Vratislavově dvoře snadno mohla vzniknouti myšlenka, že by knížecí pečeti jako ověřuje na zemském právě první základní článek soudního řízení, půhon, mohla ověřovati i poslední jeho článek, nález, který by bylo lze zapsati na pergamen a na tuto písemnost přitisknouti pečeť, aby ji nesla na ověření své moci, jakožto veřejně právně platného svědectví, jako půhonce nesl s sebou pečeť na ověření svého veřejně právního úkonu. Myšlenka mohla vzniknouti zvláště při nálezech důležitých, pořizujících právní počiny zvláště významné, jakými byly převody nemovitostí. Pořizovali na př. kníže veřejně právně platně o svém založení nového ústavu duchovního tím, že je slavnostně prohlásil na zemském právě, zasedajícím na kolokviu za jeho předsednictví, a že diecesní biskup slavnostně vyřkl klatbu nad rušiteli založení⁷⁵, mohlo býti a také asi bylo pokládáno toto slavnostní knížecí prohlášení s klatbou, vyleschnuté na zemském právě se souhlasem přítomných, za fiktivní nález zemského práva, jímž se knížecí založení stavělo pod ochranu zemského míru. Fiktivní proto, že se jím rozhodovalo, pořizovalo o nesporné věci právní. Tak důležitý nález zajisté zasluhoval a potřeboval co největšího právního zajištění do budoucna a toho právě se mu mohlo nyní dostati jeho zapsáním na pergamen, k němuž

by se přitiskla na ověření knížecí pečeti, užívaná až dosud na zemském právě jen k ověření pŕhonů. Myšlenka vskutku provedena⁷⁶, čímž vznikla první česká listina, listina knížecí, neboť kníže byl na zemském právě svrchovaným představitelem právního řádu v zemi, ustavovaného na zemském právě, právním podmětem veřejně právně naprosto věrohodným, jehož jménem se nálezy zemského práva vynášely, tedy i vydávala o nich písemná svědectví právní, knížecí listiny. Tak se dostalo všem duchovním ústavům knížetem Vratislavem založeným jeho zakládacích listin, které nebyly jako v sousedních Bavořích a Sasích velmi často, skoro pravidelně, dílem ústavů samých, nýbrž zhotoveny členy knížecího dvora⁷⁷, který byl, jak vidno, ohniskem nové kultury české nejen písemné, nýbrž i právní.

Že se Vratislavova listina vyvinula z domácího popudu právního, svědčí i její skladba. Ač všechny právní podmínky jsou v ní vyjádřeny jasně⁷⁸, ač její formulář je přesný, pravidelný⁷⁹ a pečlivě propracovaný, nelze v něm postihnouti stop listiny papežské nebo královské jako vzoru, jímž byly tyto listiny jinde tou dobou velmi často. Bylo-li v něm cizích vzorů užito, nestalo se tak pouhou nápodobou, jeho skladatel, poučen o listinném formuláři cizími vzory jen obecně, vytvořil formulář nový, jímž vystihuje daný právní počín po svém a neméně správně než ony. Přesností vyniká zvláště listina Otova⁸⁰, ale i hradištská listina Vratislavova dobře naznačuje Vratislavovu ústavněprávní nadřadenost knížeti olomouckému svým plurálem majestatikem proti singuláru listiny Otovy, takže i ona, přesně obrazie určitý právní stav z něhož vzešla, je dokladem, že Vratislavova listina není jen opisem cizích vzorů, nýbrž promyšleným výtvozem domácím. Svědčí o tom i to, že na rozdíl od pravidelného formuláře nemá korroborace, což zase lze nejlépe vysvětliti z domácího původu jejího formuláře. V germánském prostředí právním, pokud se v něm listina bez korroborace na přechodu od aktu k listině vyskytuje, bývá vysvětlována tím, že listina prostě vznikla přiložením pečeti k aktu, který ovšem korroborace neměl, poněvadž nebyl zpečetěn⁸¹. Ale toto vysvětlení nelze přijmouti v českém prostředí právním, protože jinak není ve Vratislavově listině ani stínu jednoduchosti formuláře aktového, naopak tato listina má bohatý formulář výpravný, v němž se právě podstatná součást aktového formuláře, výčet svědků, téměř ztrácí, a hlavně proto, že v českých zemích

není stopy po aktu ani před Vratislavem ani po něm, vůbec nikdy⁸². Bezkorrobovační listina Vratislavova tedy nemohla vzniknouti přiložením pečeti k aktovému formuláři, nýbrž nedostatek korroborace v ní je vysvětliti z tehdejšího názoru českého prostředí právního, kterému pečeť neověřovala listinu samu, nýbrž zlistiněný právní počín, takže listina, zpráva o pořízení právního počínu, napsaná na pergameně, byla mu jen prostředkem, aby pečeť mohla býti viditelně sepiata s právním počínem tím, že se připevnila na pergamen, na němž napsán nález zemského práva o jeho pořízení. Na Vratislavově listině se tedy především hledala a viděla knížecí pečeť, jakožto právní odznak svrchované veřejné moci právní v zemi, srozumitelný i písma neznalým, a viditelné znamení jejího právního výkonu, jaké znalo české prostředí právní odedávna. Proto se mu stala pečeť jádrem, základem listiny a listina bez pečeti tak nemyslitelná, že ani nebylo třeba výslovně korroborací upozorňovati, že je zpečetěna a či pečeti, tím méně, že v době Vratislavově, kdy bylo užíváno v českých zemích pečeti ještě tak málo, nebylo obavy z omylu nebo zneužití. Byly to tehdy jen pečeti knížecí, Vratislavova a Otova, a ty se již na listině snadno poznaly jako knížecí, i když nebyly korroborací hlášeny, poněvadž je české prostředí právní dávno dobře znalo ze zemského práva. Proto asi zůstala Vratislavova listina bez korroborace a je v tom o důvod více, hledati její vznik nikoli jen v napodobení cizích vzorů, totiž v přízpůsobování se českého prostředí právního (listiny dosud neznajícího), cizímu, pokročilejšímu prostředí právnímu (listiny již užívajícímu). Lze zajisté přijmouti, že na Vratislavově dvoře nebyla cizí listina neznáma, určitěji, že původce listiny Vratislavovy znal listinu cizí. Ale i když nelze vliv cizích vzorů při vzniku Vratislavovy listiny vyloučiti, sotva lze pochybovati, že české prostředí právní, usilující zpřesniti právní vztahy a stavy v českých zemích, nalezlo v starobylé pečeti knížecí, užívané na zemském právě k ověření půhonů, východisko a základnu své snahy o českou listinu. Je zdůrazniti, že hlavním právním, myšlenkovým podnětem Vratislavovy listiny byla ona půhonná pečeť knížecí, jejímž právním umocněním t. j. rozšířením její právní funkce i na nálezy zemského soudu vznikla listinná pečeť českých knížat⁸³, tedy česká listina knížecí sama.

České prostředí právní tedy dospělo k listině jinak než pro-

středí germánské. Jestliže v českém sousedství u Bavorů a Sasů byl v 10. a 11. století akt, poslední to zbytek staré římské tradice listinné, vedle několika nahodilých listin běžným svědectvím písemným, ovšem nikoli právním, jímž se stal až se v 11. století přitíštěním pečeti na listinu, naše české prostředí právní, které staré římské tradice listinné nepoznalo, neužívalo ani aktu, takže není po něm ani v Čechách ani na Moravě stopy. Ze své základní, zásadní netečnosti k písemnému svědectví vůbec mohlo býti probuzeno jedině takovým popudem, který znamenal značný právní zisk. A tím popudem nemohl býti akt, nedokonalá náhražka listiny, nepřinášející nijaké výhody právní, nýbrž jedině listina sama. Proto se objevila v Čechách a na Moravě listina přímo, aniž byla připravena aktem jako u sousedních Bavorů a Sasů. České prostředí právní, které do 9. století nepoznalo římské tradice listinné, nemohlo na ni v 10. století odpovědět odmítavě aktem, tedy neprošlo prvními dvěma obdobími vývoje Germánů k listině, nýbrž až v 11. století pochopilo obnovenou listinu středoevropskou, jejíž je však Vratislavova listina nikoli nápodobou, nýbrž jen obdobou, a to zase spíše jen v myšlence, nikoli ve formuláři, který je samostatný, poněvadž se česká listina vyvinula z domácího podnětu a prvku právního, knížecí pečeti půhonné. Zasloužil se o ni hlavně sám kníže Vratislav, který správně v listině rozpoznal vzácné, poněvadž velmi spolehlivé svědectví o právním počínu pořízeném nálezem zemského práva, jemuž knížecí pečeť, odznak nejvyšší právní moci v zemi, totiž knížete sedícího na zemském právě⁸⁴, zaručovala zvláštní význam samostatného svědectví právního. Tím se dosavadní pořizovací akt zemského práva, složený z knížecího prohlášení a biskupské klatby, rozšiřoval o vydání listiny, což bylo velkým ziskem právním, poněvadž listina přinášela nejen písemnou, spolehlivou paměť na obsah právního počínu, nýbrž zlistňujíc jeho pořizení, nález zemského práva i se jmény přítomných osob, svědků, a jsouc ověřena pečeti osoby nejvýš věrohodné i spolehlivé svědectví právní. Dobře to naznačuje již listina Otova ve své arenze, vykládající, že se lidské skutky zajišťují svědectvím ústním a listinou, i ve svém datování, v němž je vedle *actum* vytčeno i datum, oznamující výslovně, že a kdy byla listina odevzdána do rukou příjemcových, čímž měl býti zdůrazněn význam listiny ja-

kožto právního svědectví, byť i druhořadého, pomocného. Ještě jasněji vysvitá právní cena Vratislavovy listiny z jeho listiny hradčinské. Její posláním písemného svědectví právního je vystiženo již tím, že se podle ní zajišťuje právní počín již jen listinou, nikoli svědectvím ústním, o němž již listina nemluví, a že se v jejím datu uvádí jen doba jejího sepsání, nikoli i *actum*⁸⁵. Nadto se v ní výslovně upozorňuje na zlistinění právního počínu samo, které patrně již bylo cenným článkem celého pořizovacího jednání, když kníže Vratislav složil svůj slavný slib, že, co sjednáno, vykoná, kladá svou listinu na oltář nového kostela⁸⁶. Jeho listina byla již takto pomůckou, ano součástí jeho slavnostního slibu, základu to pořizovacího jednání. Konečně i to, že byla vydána zvláštní listina nejen o založení kláštera, v základě to převodu nemovitostí, tedy o počínu materiálně právním, nýbrž i o souhlasu vyššího právního podmětu s tímto založením, tedy o počínu formálně právním, svědčí, jak velikou cenu právní měla již tehdy v Čechách i na Moravě listina sama o sobě⁸⁷. Byla samostatným svědectvím právním, uznaným i právem zemským, poněvadž byla založena na jeho představě o naprosté jistotě a platnosti právního svědectví, ověřeného právním odznakem svrchované veřejné právní moci v zemi, pečeti českého knížete, sedícího na zemském právě. Znamená tedy listina knížete Vratislava začátek nového období v českém prostředí právním, v němž konečně byl jí aspoň zásadně přemožen odpor k písemnému svědectví právnímu. Je to první, základní typ české listiny knížecí: knížecí listina o knížecím počínu právním.

Přece však, zdá se — a je to dalším dokladem zvláštního osobního zájmu a zásluhy Vratislavovy o listinu v českých zemích — uvedl Vratislav listinu do českého prostředí právního poněkud předčasně, neboť z 1. poloviny 12. století není jediné české listiny knížecí, zlistňující vlastní knížecí počín právní. Když Vratislavův nástupce kníže Břetislav II. (1092—1100) daroval vyšehradskému kostelu pole a zahrady ve Vršovicích a Nuslích, nevydal o tom listiny⁸⁸, snad proto, že šlo jen o darování menších statků. Ale kníže Břetislav nezlistinil ani své založení litomyšlského kláštera z r. 1096⁸⁹. Rovněž se nedostalo listiny pražské kapitule od knížete Bořivoje II. (1101—1107, 1117—1120) na týnskou osadu v Praze, jinak by jí byl užil za předlohu známý zápis o tom

z 1. poloviny 14. století⁹⁰. Také o založení třebečského kláštera brněnskými knížaty Oldřichem a Litoldem nebyla asi vydána listina; písemnost, obecně dosud pokládána za zakládací listinu tohoto kláštera prý z r. 1104, sotva jí je vskutku⁹¹. Ani kladrubský klášter neobdržel od svého zakladatele, knížete Vladislava I., zakládací listiny, neboť, co se za ni, prý pocházející z r. 1115, vydává, je hrubý padělek z 1. poloviny 13. století, k němuž nebylo užito za předlohu pravé listiny Vladislavovy⁹². A padělky, v nichž není stopy původní listiny pravé, jsou i písemnost o darování vsi Kyjova ke klášteru hradištskému olomouckým knížetem Václavem, hlásící se do doby po r. 1126⁹³, i veliká „listina“ knížete Soběslava I., vydaná prý kapitule vyšehradské r. 1130⁹⁴. První pochází z 13. století, druhá z 2. poloviny 12. století. O témže knížeti Soběslavovi se zachovala zpráva (ne zcela spolehlivá), že olomouckému kostelu daroval libický újezd jen *cum assignatione cirotece*, rovněž bez listiny⁹⁵. Konečně ani založení strahovského kláštera pražským biskupem Janem, pořízené samým knížetem Vladislavem II. r. 1140, nebylo ještě provázeno knížecí listinou, jak se níže vyloží. Tedy nejen jednotlivé knížecí dary duchovním ústavům, nýbrž ani sama založení těchto ústavů českými a moravskými knížaty v 1. polovině 12. století nebyla zlistiňována. Vzpomeneme-li si doby knížete Vratislava II., kdy každé knížecí založení má svou zakládací listinu, je to zjev jistě nápadný, až by se mohlo zdáti, že se po Vratislavově smrti listina z českých zemí na půl století ztratila. Ale byl by to omyl. Jsou zachovány některé písemnosti a zprávy, svědčící, že se i v 1. polovině 12. století v Čechách listiny užívalo, ano že se objevil *nový typ* české listiny knížecí.

Zachovala se ve spolehlivém opise 2. poloviny 12. století poslední vůle Vršovce Nemoje, napsaná někdy v letech 1100—1107⁹⁶. O pečeti se v ní nemluví, jen se připomíná, že právní počín (*istud*), prohlášený Nemojem před svědky, hlavně knížetem a biskupem⁹⁷, tedy asi na zemském právě, byl těmito dvěma utvrzen⁹⁸. Biskup tak patrně učinil svou klatbou⁹⁹, o níž se v písemnosti výslovně mluví, a kníže asi slavnostním prohlášením souhlasu s Nemojovým počinem, jak lze souditi z podobné zprávy v zakládací listině kláštera strahovského od biskupa Jindřicha Zdíka¹⁰⁰, podle níž založení a nadání kláštera *dominus dux* (= Vladislav II.) *edicti*

principalis tenore et dominus episcopus (= Ota pražský) obtentu perpetui anathematis firmaverunt. I zde je vyznačena právní účast knížete a biskupa slovem *firmaverunt*, jenže obojí *firmatio* je zde na štěstí přesně vytčeno. U biskupa je to zase klatba, u knížete *edictum principale*, což neznamená než slavnostní veřejné prohlášení knížecího počínu právního samým knížetem na zemském právé¹⁰¹, jakým se pořizoval knížecí počín právní již v době Vratislavově. A pak je v Nemojově závěti vskutku doklad, že se obdobně pořizoval neknížecí počín právní tím, že kníže ať již mlčky jen svou přítomností nebo výslovně veřejně projevil na zemském právé souhlas s prohlášeným před ním počínem neknížecím a tím jej postavil do ochrany zemského míru. Ještě jasněji o tom zpravuje závěr o něco pozdější závěti kněze a kanovníka Zbyhněva z doby knížete Soběslava I. (1125—1140)¹⁰², který¹⁰³ je sotva co jiného, než ohlas skutečně prosloveného prohlášení Zbyhněvova na zemském právé, kterým Zbyhněv za knížecího souhlasu veřejně právně platně pořídil svůj právní počín: zřízení a nadání kanovníků únětických¹⁰⁴. Zde zvláště jasně vystupuje právní význam prohlášení počínu na zemském právé před knížetem jako prostředku, jímž se dosahuje pro tento počín ochrany knížete, sedícího na zemském právé, ochrany zemského míru. Všechny tři písemnosti: Nemojova, strahovská i Zbyhněvova pak souhlasně svědčí, že se v 1. polovině 12. století v Čechách pořizovaly právní počiny na zemském právé knížecím prohlášením buď počínu samého, šlo-li o vlastní počín knížecí, nebo souhlasu s počínem, šlo-li o počín neknížecí, čemuž v obojím případě se říkalo *firmare*¹⁰⁵, stejně jako prohlášení biskupské klatby s knížecím prohlášením souvislému. Toto *firmatio*, to jest *firmatio principis*, provázené *firmatione episcopi*, samo o sobě se sice nedálo listinou, neznamenal listinu knížecí, ale, jsouc úkonem zemského práva, mohlo býti jakožto jeho nález zlistiněno, totiž složeno jménem původce právního počínu, ale ověřeno pečeti knížecí, viditelným znamením a svědectvím, že bylo knížetem provedeno. Mohly tedy býti listinami i písemnosti Nemojova a Zbyhněvova¹⁰⁶, zlistiňující knížecí prohlášení souhlasu s neknížecím počínem právním, jako Vratislavovy listiny zlistiňovaly knížecí prohlášení vlastního počínu knížecího. A vskutku listinami byly, jak vysvítá z toho, že později měly určitou platnost právní. Pomocí závěti Nemojovy byl rozhodnut za

knížete Soběslava II. spor o statky v ní uvedeně. Doba Soběslava II., dávno již listině navyklá, sotva by byla přiznala tolik právní průkaznosti pouhému aktu¹⁰⁷. A podobně i písemnost Zbyhněvova, označená r. 1233 jako *cyrographum* a *instrumentum*, byla tehdy uznána za dostatečné svědectví právní¹⁰⁸. Tím by nebyl mohl býti pouhý akt. Proto byla i Zbyhněvova písemnost listinou, jak svědčí i její závěr, obracející se přímo na knížete, který sotva byl připsán jen pro slohovou ozdobu, ale v aktě, pravidelně velmi prostě složeném, sotva mohl býti čím jiným než slohovou ozdobou. Zbyhněv by jistě nebyl ukončil svou písemnou závěť tak důtklivou a věcnou prosbou ke knížeti o ochranu svého počínu právního, která je nepochybně ohlasem, ne-li záznamem prosby při pořizovacím jednání skutečně přednesené, kdyby nebyl očekával, že kníže svůj souhlas se závětí, projevený ústně při svém *firmitio*, vyjádří i v písemné závěti přiložením své pečeti, čímž ji promění v listinu. Nezmiňují-li se ani písemnost Nemojova ani Zbyhněvova o pečeti, neznamená to ještě, že by jí byly neměly, vždyť listiny Vratislavovy také korroborace neměly¹⁰⁹.

Možnost takovýchto listin, složených sice ve jménu původce právního počínu, ale ověřených pečeti knížecí, dosvědčuje také tato zpráva v zakládací listině kláštera kladrubskeho z r. 1115, padělané až v 1. polovině 13. století¹¹⁰: *In loco Hochauhe cum abbate Bertoldo cambivit Hainricvs Ketlich villam Turane sub tempore ducis Zobezlai (= Soběslav I.) sub testimonio horum virorum: Lupoldi filii Boriuoy... Milgozt. Superscriptio autem manu Jurate cancellarii ducis Zobezlai et confirmatio camerarii Petri. Ono confirmatio camerarii Petri* znamená pravděpodobně i zde zase veřejný projev souhlasu svrchované veřejné moci právní v zemi, představené knížecím úředníkem, komorníkem Petrem, se směnou před ním stranami prohlášenou, projev, vyjádřený snad komorníkovou účastí zvodu¹¹¹. A ze slov *superscriptio autem manu Jurate cancellarii ducis Zobezlai*¹¹² lze vyčísti, že skladatel padělané listiny kladrubske v 13. století měl asi vskutku v ruce nějakou písemnost s právní platností, když se jediné o ní výslovně a podrobně zmiňuje ve svém díle, složeném jistě ze všech možných pramenů klášterní tradice, z nichž však žádný již tak určitě v jeho díle nevystupuje. Tím spíše to byla písemnost právní, že se o její *superscriptio* děje zmínka hned za

oním *confirmatio*, majícím pro Bertoldovu směnu základní cenu právní, jakoby ono *superscriptio* mělo pro ni podobnou cenu právní. A byla-li vskutku psána rukou kancelářovou, byla to nespíše listina ověřená knížecí pečeti podobně jako listina Nemojova a Zbyhněvova.

Konečně první nepochybný doklad listiny, zlistiňující nález zemského práva o neknížecím počínu právním, ověřené pečeti knížecí, je zakládací listina kláštera sedleckého z let 1144 dub.—1148 červenec 10. zachovaná v originále¹¹³. Je to pozdější zpráva o založení a nadání kláštera, dávno (r. 1142¹¹⁴) porizeném šlechticem Miroslavem za souhlasu a svědectví knížete Vladislava II. a utvrzeném klatbou pražského biskupa Oty na radu a za svědectví olomouckého biskupa Jindřicha Zdíka¹¹⁵, z jehož popudu asi také listina vzešla¹¹⁶. Její objektivně složený formulář, neuvádějící výslovně žádného vydavatele¹¹⁷, ukazuje, že je to vskutku nejspíš zlistiněný nález zemského práva o prohlášení knížecího souhlasu s Miroslavovým založením (*firmitio principis*) a o prohlášení biskupské klatby (*firmitio episcopi*) na zemském právé¹¹⁸, který pak byl v důsledku obou firmací ověřen nejen pečeti knížecí, nýbrž i biskupskými¹¹⁹.

Tento nový, druhý typ české listiny knížecí: knížecí listina o neknížecím počínu právním vznikl logicky jako obdoba prvního typu, knížecí listiny o knížecím počínu. Jako se na zemském právé pořizovaly knížecí počiny právní, pořizovaly se tam i neknížecí počiny, vedle nálezů o knížecích počinech vyskytovaly se i nálezy o neknížecích počinech, tedy se musila objeviti dříve či později vedle knížecí listiny prvního typu i listina druhého typu. Byl to jen prostý důsledek umocnění právní síly české pečeti knížecí. Tato pečeť, původně jen pečeť půhonná, proměnivši se za knížete Vratislava II. rozšířením své právní platnosti i na nálezy zemského práva na pečeť listinnou¹²⁰, stala se, jakožto pečeť osoby v zemi právně svrchovaně věrohodné, na zemském právé *sigillum autenticum* v diplomatickém slova smyslu. Jsouc pregnantním právním odznakem panovnické hodnosti českého knížete, jakožto představitele českého státu ve všech důležitých projevech jeho péče o mír vnější v diplomatickém jednání mezinárodním i o mír vnitřní v jednání správním i soudním na zemském právé, nemohla knížecí pečeť česká nezajišťovati právní bezpečnost i neknížecích počínů právních, pořizovaných na zemském právé knížecím projevem souhlasu (*firmitio*

principis), jehož se tak stala viditelným znamením a svědectvím. I objeví se na ní místo obrazu knížete samého, provázeného opisem *Wpatisiaus die gracia Boemorum dux*¹²¹, obraz sv. Václava, jakožto ochránce knížete sedícího na zemském právě, provázený opisem *Pax sancti Wacezlai in manu ducis Vacislaus*¹²², který jasně ukazuje, jak se právní platnost české listinné pečeti knížecí vztahuje na celý obvod práva země české, nejen na právo knížecí osoby samé¹²³. A v této své právní platnosti umožnila česká pečeť knížecí vznik onoho druhého typu české listiny knížecí: knížecí listiny o neknížecím počínu právním, která je sice ověřena pečetí knížecí, ale složena je buď ve jménu sama původce právního počínu, jako závěti Nemojova a Zbyhněvova, nebo neosobně, jako zakládací listina kláštera sedleckého a snad směna Bertoldova.

A z této právní platnosti české pečeti knížecí bylo by snad možno vysvětliti i onen nápadný zjev, že z 1. poloviny 12. století, přesněji od královské doby Vratislavovy (1085) až do začátků knížete Vladislava II. (1140 sl.), nejsou sice doloženy české listiny knížecí prvního typu, přece však několik listin druhého typu. Větší zájem o listiny druhého typu, ač se příležitost vydání listinu prvního typu naskytovala neméně často, souvisela asi s tím, že knížecí pečeť, jakožto *sigillum autenticum* svrchované moci právní v zemi, měla snad pro zajištění neknížecích počínů právních význam rozhodného svědectví právního, takže právě pro neknížecí počiny právní mohla míti za jistých podmínek větší cenu právní než pro počiny knížete samého, uváží-li se, že knížecí dar k nějakému ústavu duchovnímu, učiněný z majetku knížecího, snáze mohl nástupce darujícího knížete nebo i kníže sám zrušiti než porušiti dar osoby druhé, učiněný jí samou z jejího vlastního majetku. O takovémto daru nemohl kníže nijak rozhodovati, zato mu bylo tím přísněji stříci jeho právní neporušenosti, poněvadž se zaň zaručil svým veřejně právně projeveným souhlasem na zemském právě. Proto se snad kníže a zvláště v dobách nejistých při svých vlastních počinech právních nerad zavazoval na zemském právě a zvláště snad ne svou pečetí, listinou, která přece jen byla důraznějším svědectvím právním než pouhé knížecí slovo, zvláště, nebylo-li proneseno závazně na zemském právě. Ale nemohl zabrániti, aby si jeho pečetí, listinou, nezajišťovali své právní počiny šlechtici a duchovní jeho země, pořizující o nich

na zemském právé a majíce tedy nárok na jejich zlistinění pod knížecí pečeti. Proto snad zůstaly bez zakládacích listin tři knížecí kláštery: litomyšlský, třebečský a kladrubský, vzniklé v letech 1096, 1104 a 1115, tedy v době velmi neklidné, naplněné boji nebo aspoň bojovným napětím mezi českými a moravskými Přemyslovci¹²⁴, kdežto poslední vůle šlechtice Nemoje a kanovníka Zbyhněva, směna opata Bertolda i založení kláštera sedleckého šlechticem Miroslavem byly zajištěny knížecími listinami druhého typu.

Než kromě druhého typu listiny knížecí, která jím pronikla ještě hlouběji do českého práva zemského, objevila se v českých zemích v 1. polovině 12. století po prvé i listina biskupská, založená na právé kanonickém, která znamenala další podstatný zisk listiny v těchto zemích. Jako první knížecí listina česká vznikla z podnětu mohutné osobnosti knížete Vratislava II., první biskupská listina česká byla dílem nemenší osobnosti olomouckého biskupa Jindřicha Zdíka, který jako v mnohém i v zájmu o listinu byl zjev v českých zemích 12. století neobyčejný¹²⁵. Svědčí o tom jasně nejen jeho vlastní listiny, nýbrž i jeho účast při vzniku současných listin knížete Vladislava II. prvního i druhého typu.

Čtyři zachované listiny Zdikovy: dvě olomoucké z doby po r. 1131 o zřízení sídelního kostela olomouckého sv. Václava (*A*)¹²⁶ a o zřízení kapituly u něho (*B*)¹²⁷, třetí o řádu svěcení kněží diecése olomoucké (*C*)¹²⁸, o něco pozdější, a zakládací listina kláštera strahovského asi z r. 1143 (*D*)¹²⁹ jeví zvláštní nelistinnou skladbu, svědčící, že jsou dílem téhož skladatele, který nedbal listinného formuláře. Jeho diktáty mají sice invokaci¹³⁰, intitulaci¹³¹ a někdy i publikaci¹³², jinak však je každá jeho listina jedinou obšírnou narrací¹³³, v níž se úplně ztrácí i dispozice¹³⁴. Charakteristické je pro ně, že nemají korroborace, neuvádějí svědků, ba ani datovány nejsou a zvláště, že ani příjemce jasně a výslovně nejmenují¹³⁵. S tím v souhlase je i sloh diktátů zcela nelistinný¹³⁶, vhodný pro kroniku¹³⁷ nebo spíše kázání¹³⁸. Sotva lze pochybovati, že skladatelem listin Zdikových byl velmi vzdělaný kněz, který dobře znal Písma a církevní literaturu, jejichž sloh si dokonale osvojil, který však neměl valného smyslu právního, zvláště ne pro skladbu a sloh listin.

V jeho nelistinných diktátech se jasně obráží formální ne-

pohotovost tehdejšího českého prostředí kulturního v otázkách právních, zvláště v názoru na listinu, vyjádřená podivným rozpor: listiny se užívá, ale tato je složena tak nelistinně, že nebyti pečeti na ní, sotva kdo by v ní poznal listinu¹³⁹. Rozpor lze vysvětliti jediné z nesrovnalosti Zdikovy snahy o povznesení kanonické moci biskupské v českých zemích s českým prostředím právním. Církevní správa v těchto zemích, zásadami práva kanonického dosud takřka nedotčená, byla součástí správy státní a biskup úředníkem knížecím, nikoli kanonickým biskupem. Neměl tedy český biskup až dosud moci a možnosti vydávati listiny jako neměl ani své pečeti. Teprve biskup Jindřich Zdík se dal odhodlaně do boje za církevní práva, zvláště za lepší organizaci duchovní správy v zemích českých podle zásad práva kanonického a obratně využívaje politických rozporů mezi knížaty českými a moravskými, dosáhl s mnohými úspěchy veliké váhy i vlivu v těchto zemích¹⁴⁰. A bylo to asi právě kanonické právo, Zdikova opora, které, předpisujíc každému biskupu míti svou vlastní pečeť, vnuklo mu patrně i myšlenku, aby si i on opatřil pečeť¹⁴¹, která by byla výrazem jeho snah, viditelným odznakem jeho kanonické moci a konečně i pomocníkem v zápase o ni. Listiny Zdikovy jsou pak již jen důsledkem jeho pečeti, zlistiňovaly právní počiny, vyplývající z kanonické moci biskupovy: zřízení sídelního kostela biskupského, zřízení kapituly u něho a řád svěcení kněží. Byl to zajisté veliký úspěch listiny v českém prostředí právním, neboť všude, kde se listina teprve pomalu ujímala jako té doby v zemích českých, bývaly podnětem i k nejstarším biskupským listinám především převody zboží, totiž zboží biskupského stolu, jakožto nejdůležitější počiny právní, a teprve později se k nim přidružovaly i listiny o právních počinech kanonické moci biskupovy. Listiny Zdikovy však, první to biskupské listiny v českých zemích vůbec, zlistiňující hned kanonické počiny právní, byly by zjevem té doby neobvyklým i jinde, na západ od českých zemí, tím spíše byly jím zde, kde kanonická moc biskupská byla ještě slabá. Je proto zřejmo, že v myšlence byly vlastním dílem podnětného ducha Zdikova, kráče-
jícího daleko před svou dobou. Proto také byly v zemích českých úspěchem jen myšlenky, nikoli spolu i jejího výrazu. České prostředí právní nedovedlo jim opatřiti náležitý formulář, jejich

nelistinné formuláře, srovnány s přesnými formuláři listin knížete Vratislava II., jsou krokem vzad, poněvadž pro toto prostředí bylo daleko nesnadnější srovnati do pravidelného formuláře kanonické počiny, jemu zcela neznámé, než dobře mu známá prostá darování listin Vratislavových, zvláště když se pro to i vzory hledaly daleko nesnadněji. Ale tím se nevysvětlí, proč listiny Zdíkovy nemají nejzákladnějších formulí listinných, proč nemají nejen korroborace, nýbrž ani data, ba ani příjemce neuvádějí jasně, jako by jej prostě předpokládaly¹⁴². A právě zde snad je vysvětlení podivného zjevu, proč Zdik při svých živých stycích s cizinou nedovedl naléztí svým listinám aspoň přesného formulářového vzoru cizího, když již ne zkušeného cizího notáře, neměl-li po ruce domácího. Tři z listin Zdíkových o něž jde, byly určeny kostelu olomouckému, byly to, možno říci, listiny domácí¹⁴³. A proto snad bylo svěřeno jejich složení skladateli domácímu, olomouckému, i když právě notářskou dovedností ne vynikal. Byl to někdo ze Zdíkovy družiny, Zdikovi velmi blízký, tak blízký, že se chvílemi zdá, že to byl Zdik sám. Z krásných areng první listiny olomoucké a listiny strahovské¹⁴⁴, z výkladu o jerusalemské cestě Zdíkově v této listině, výkladu tak osobně pojatého¹⁴⁵, pak ze Zdíkovy výzvy ke svým nástupcům na stolci biskupském v druhé listině olomoucké¹⁴⁶ a konečně z celé třetí listiny olomoucké¹⁴⁷ jako by promlouval sám biskup Jindřich Zdik, neúnavný osnovatel lepšího, hlubšího duchovního i církevního života v zemích českých. Pro tuto domněnku, jež se čtoucímu Zdíkovy listiny usilovně vtírá, svědčilo by i to, že skladatel těchto listin neužil cizích vzorů, spoléhaje jakoby úmyslně jen na své vlastní síly, což by si mohl dovoliti, zvláště v míře, jak se vskutku stalo, nejspíše jen biskup Jindřich sám. Rozhodnouti o ní je však nesnadno a nelze to učiniti bez rozboru jiných ještě současných listin českých, jichž vzniku se biskup Jindřich Zdik zúčastnil.

Pečeť Zdikova totiž nabyla v českém prostředí právním určitého právního významu i mimo okruh práva kanonického. Jako byla přijata v tomto prostředí knížecí pečeť za pečeť autentickou proto, že se stala viditelným znamením a svědectvím první podstatné součásti veřejně právního pořízení neknižecích počínů právních na zemském právě, knížecího souhlasu (*firmatio principis*) s prohlášeným počinem právním, mohla býti uznána zemským právem za autentickou

pečet i biskupská pečet, jakožto viditelné znamení a svědectví biskupské klatby (*firmatio episcopi*), druhé podstatné součásti onoho pořízení na zemském právě. A skutečně, zlistiňují-li druhá a třetí Zdíková listina olomoucká čistě jen počiny práva kanonického: zřízení kapituly sídelního kostela a řád svěcení kněží, v první listině olomoucké, zlistiňující v základě rovněž počín kanonický: ustanovení sídelního kostela biskupského¹⁴⁸, je přidán na konci mimo vlastní znění ještě soupis zboží kostela olomouckého, nejdříve statky biskupské, pak proboštské a statky jednotlivých arcijáhnů moravských, členů to kapituly olomoucké¹⁴⁹. Soupis sem dal Zdík sepsati¹⁵⁰, *ut ecclesia dei (= sídelní kostel) et ea, que notata sunt, inconcussa ... deinceps possideat, et in his, que vel adhuc ei acquiri .. poterunt, vel que necdum ab iniustis possessoribus, .. vendicari potuerunt, huius scripti preiudicium non sentiat*, poněvadž prý starší listiny (*privilegia*) kostela olomouckého částečně stářím sešly, částečně se ve válkách a jinými příhodami ztratily. Chtěl tedy opatřiti svému kostelu spolehlivé právní svědectví o stavu jeho nemovitého zboží a učinil tak soupisem zboží ve své listině, spoléhaje patrně na právní platnost své pečeti. A právem, neboť, byl-li zde položen soupis nemovitostí pod právní ochranu samotné pečeti biskupské, ač po právu zemském, podle něhož jediné se nemovitosti právně zajišťovaly, měl býti zajištěn projevem knížecího souhlasu s ním a ověřen knížecí pečeti ze souhlasu vyplývající, znamená to, že se již v českém prostředí právním pečet biskupská, ověřujíc i nekanonický biskupův počín právní, vyrovnává svou právní silou pečeti knížecí a stává se pečeti autentickou. Diplomatický význam této skutečnosti je v listině olomoucké ještě poněkud zastřen jednak tím, že zlistinění onoho nekanonického počínu vystupuje ve skladbě listiny málo zřetelně, jsouc jen doplňkem zlistinění počínu kanonického, které je hlavním obsahem listiny, třebaže věcně byl soupis majetku pro kostel sv. Václava neméně důležitý než vlastní ustanovení kostelem sídelním, jednak i tím, že v listině jde o nemovitosti vlastního kostela jejího vydavatele. Jasněji a důrazněji již vynikne ve čtvrté listině Zdíkově, v zakládací listině kláštera strahovského. Ač i jejím podnětem byl kanonický právní počín biskupův, jako v listině olomoucké, zlistinění nekanonického počínu, založení kláštera, zde již zastřelo zlistinění kanonického počínu. Kanonický

počin, jímž se Zdik zúčastnil počátků kláštera strahovského, duchovní totiž zřízení (*ordinatio* se v listině praví) kláštera tím, že mu opatřil vynikající osadu mnišskou ze slavného kláštera steinfeldského, byl svým obsahem, zvláště právním, tak chudý, že ani nestačil na listinu. I bylo jeho zlistinění, které bylo podnětem k listině, rozšířeno o zlistinění založení kláštera, právního počínu nekanonického, které se stalo hlavním obsahem listiny, takže ji lze označiti za listinu zakládací, třebaže její vydavatel zakladatelem kláštera nebyl. Biskup Zdik v ní zlistinňuje založení kláštera strahovského, ač nebylo dílem jeho, nýbrž pražského biskupa Jana a pak jeho nástupce biskupa Oty a knížete českého Vladislava, takže zakládací listina kláštera strahovského je již jasným dokladem, že pečeť biskupa Zdika měla v českém prostředí právním platnost pečeti autentické¹⁵¹. Byl to zajisté jen důsledek veliké vážnosti, které se Zdik v zemích českých těšil, především však vlastního Zdikova zájmu o listinu, který byl vskutku neobyčejný, jak je patrné již z jeho vlastních čtýř listin.

Proto nepřekvapí, že se biskup Zdik postaral i o to, aby byly zlistiněny důležité počiny právní, týkající se jeho kostela olomouckého, byť i to nebyly jeho vlastní počiny. Když kníže Vladislav II., smluviv mezi kostelem pražským a olomouckým dohodu, vrátil někdy před dubnem 1144 kostelu olomouckému hrad Podivín, nevydal o tom listiny hned. Těžko říci bezpečně, proč. Základ dohody mezi Prahou a Olomoucí o Podivín, Vladislavova směna újezdu želivského, daného biskupu pražskému za hrad Podivín, byla zajisté právně pořízena hned veřejným prohlášením samého knížete¹⁵² a tím právně s dostatek zajištěna. Ale biskup Zdik se tím, zdá se, nespokojil, rád by byl měl listinu na vrácení Podivín. A zde překvapuje, že takové listiny dosahuje nejdříve od německého krále Konráda III.¹⁵³ a teprve o několik let později od českého knížete Vladislava samého¹⁵⁴. Sotva lze pochybovati, že se král Konrád o dohodu o Podivín značně přičinil¹⁵⁵, a není nemožno, že dokonce dlouhý spor o Podivín sám rozhodl na přání stran, ovšem jen jako rozhodčí jimi volený, neboť se stanoviska ústavního práva neměl moci do sporu zasahovati, když byl spor vnitřní věcí českého státu. Pak však listina Konrádova překvapuje a tím spíše, že v ní kromě toho král potvrzuje olomouckému biskupu právo mincovati na Po-

divíně a dokonce uděluje poddaným biskupství olomouckého imunitu. Zde zřejmě zasahuje do svrchovanosti českého knížete, což lze vysvětliti jedině nesnadnými začátky Vladislavovy vlády, kdy kníže český, máje knížata moravská proti sobě, mnoho závisel na králi německém, u něhož mu byl biskup Jindřich Zdík velmi dobrým prostředníkem. Proto asi snesl kníže Vladislav i listinu Konrádovu. Jakmile však svůj trůn upevnil, upravil, patrně v dohodě se Zdíkem, poměr mezi biskupem olomouckým a knížetem českým i moravskými nově a nepochybně na žádost Zdíkovu nahradil listinu Konrádovu listinou svou, ve které je nebezpečná neurčitost listiny Konrádovy nahrazena určitostí, knížeti českému neškodnou. Tak došlo někdy mezi listopadem 1146 a květnem—červnem 1147¹⁵⁶ k olomoucké listině Vladislavově na Podivín, minci a imunitu. Byla to podle všeho od Vratislavovy zakládací listiny vyšehradské¹⁵⁷, to jest od 80. let 11. století zase první knížecí listina česká prvního typu: zlistiňující vlastní právní počín knížecí.

A je příznačné pro tehdejší české prostředí právní, že ani Vladislavova listina, po šedesáti letech zase první vlastní česká listina knížecí, nevznikla z popudu knížete samého, nýbrž z popudu olomouckého biskupa, který ji českému knížeti takřka vnutil, jak svědčí nejen existence Konrádovy listiny na Podivín, shora zmíněná, která takřka vyzývala knížete Vladislava, aby ji nahradil listinou svou, nýbrž i to, že se biskup Jindřich Zdík sám postaral o skladbu listiny Vladislavovy¹⁵⁸ a nad to ji i sám zpečetil spolu s knížetem¹⁵⁹. A také druhá listina knížete Vladislava II. pro kostel olomoucký, vydaná pravděpodobně současně s listinou první¹⁶⁰, je dílem biskupa Zdíka samého¹⁶¹. Jistě nebyti jeho přání, aby měl olomoucký kostel na újezd libický, darovaný mu již někdy před dvaceti léty knížetem Soběslavem II. zcela podle práva platně *cum assignacione cirotece*, i listinu, nebyla by druhá olomoucká listina Vladislavova vznikla. Myšlenka zlistiníti právní počín, již dávno platně pořízený, mohla býti jedině Zdíkova, jak ukazuje první olomoucká listina Vladislavova, rovněž dodatečně zlistiňující směnu Želiva za Podivín, dávno již právně platně pořízenou, nebo zakládací listina strahovská. Vznik obou olomouckých listin Vladislavových péčí jejich příjemce biskupa Zdíka není ovšem nic neobyčejného, té doby je i v germánském prostředí právním zjevem obyčejným, že listina vzniká u svého příjemce.

Jen spolupečetění listiny, a k tomu knížecí, jejím příjemcem je neobvyklé, svědčíc o veliké vážnosti Zdíkově vůbec a jeho pečeti zvláště, která zde, jako viditelné svědectví prohlášené Zdíkovy klatby (*firmitio episcopi*)¹⁶², byla pečeti autentickou¹⁶³.

Nápadnějším zjevem již je, že z podnětu Zdíkovy vzešla i zakládací listina kláštera sedleckého. Je to objektivně složená pozdější zpráva o založení a nadání kláštera šlechticem Miroslavem, ověřená pečeti knížete Vladislava II., tedy knížecí listina druhého typu¹⁶⁴. Ale kromě knížecí pečeti má i pečeť biskupa Zdíka, o němž se v ní výslovně připomíná, že ves Sedlec byla darována klášteru *persuadente etiam et adtestante venerabili domino Heinricho, Moraviensium episcopo*. Pečeti biskupovy je zde užito v právní platnosti pečeti autentické jako sousední pečeti knížecí. Jeví-li se již v tom Zdíkův zájem o listinu, vysvítá i z její skladby. Ani ne tak z její nápadně pochvalné zmínky o Zdíkově¹⁶⁵, jako spíše z toho, že nemá data, jako žádná listina Zdíkovy, a zvláště že její skladatel znal Konrádovu olomouckou listinu na Podivín¹⁶⁶. Tu mohl poznati sotva kde jinde než v Olomouci. A tamže asi nalezl i druhou svou formulářovou pomůcku, papežské privilegium ochranné, jehož při skladbě užil¹⁶⁷. Toto privilegium se objevilo tehdy v českých zemích po prvé; 11. dubna 1144 se ho dostalo kapitule vyšehradské od papeže Lucia II.¹⁶⁸, o rok později, 28. dubna 1145, klášteru sv. Jiří na hradě pražském od papeže Eugenia III.¹⁶⁹ a tehdy někdy pravděpodobně i klášteru litomyšlskému¹⁷⁰. Oběma klášterům je vymohl sám biskup Jindřich Zdík¹⁷¹. Byl tedy formulář papežského privilegia ochranného na dvoře Zdíkově jistě dobře znám, jak svědčí i další listina z popudu Zdíkovy vzniklá, zakládací listina kláštera plaského¹⁷². Tento klášter založil asi r. 1144 sám kníže Vladislav II. a vydal mu zakládací listinu, která, byť i byla později upravena¹⁷³, jeví zřejmé stopy původu olomouckého. Je to zase zpráva o pořízení již založení, psaná v minulém čase, bez korroborace, bez svědků, bez data¹⁷⁴, neuvádějící příjemce výslovně a zřetelně, vše, jako pravidelně v listinách Zdíkových¹⁷⁵. Pak i stopy papežského formuláře v ní¹⁷⁶ jsou původu olomouckého¹⁷⁷ a celá listina je nejnápadnějším diplomatickým zjevem v zemích českých: knížecí listina, zlistiňující vlastní počín knížecí, založení a nadání kláštera z vlastního jmění knížecího, je vydána, ano i složena péčí biskupa,

který, nejša ani diecésním biskupem, podle práva neměl se zlistiněným počinem právně co činiti.

Neobvyklý vznik listin sedlecké a plasské souvisí ovšem s podnětnou Zdíkovou účastí založení obou klášterů¹⁷⁸, vyplývající z jeho životní snahy: povznést v českých zemích život církevní i duchovní, ale nad to je dalším a velmi zřetelným dokladem Zdíkovy usilovné péče o listinu v těchto zemích. Jak nesnadný byl v té věci Zdíkův zápas s netečností českého prostředí právního k listině, jeví se nejzřetelněji v listině plasské, ukazující, že ani sám kníže český nedbá o zlistinění svého vlastního počínu právního. On a jeho dvůr stále ještě nemají dost smyslu pro listinu a znova a znova je to olomoucký biskup Jindřich Zdík, který v duchu kanonického práva usiluje, aby české ústavy duchovní měly svá práva zajištěna spolehlivým svědectvím listinným. Dovedl-li Zdík v prostředí listině tak nepříznivém vytvořit sedm listin, znamená to veliké kulturní dílo, třeba bylo jen složkou, důsledkem jeho základní snahy: vybavit církevní život český z područí moci světské, do té doby jej plně ovládající, a založit jej na zásadách práva kanonického. Při takovém Zdíkově zájmu o listinu zdá se shora vyslovená domněnka, že si snad skládal své listiny sám, ještě pravděpodobnější. Přece však je ji nakonec odmítnouti, neboť týmž skladatelem co listiny Zdíkovy je složena i první olomoucká listina knížete Vladislava a je přece jen málo pravděpodobno, třebaže v případě Zdíkově nikoli vyloučeno, že by biskup sám skládal i cizí listinu svému kostelu určenou. Je přece jen pravěpodobnější, že jako biskupové v té době již pravidelně, nalezl si i biskup Zdík ve své družině skladatele svých listin a listů¹⁷⁹. Nebyl to notář zběhlý ve skladbě listinné, nýbrž jen velmi vzdělaný kněz, ovládající spíše sloh kazatelský, takže jeho původní výtvoř listinné, vlastní listiny Zdíkovy z 30. let 12. století, jsou naplněny pěknými a pěkně vyjádřenými myšlenkami rozjímajícího křesťanského kněze, ale ve svém právním výraze jsou velmi neurčité, nemajíce ani pevného formuláře listinného. Teprve z olomoucké listiny krále Konráda III. na Podivín z r. 1144 se Zdíkův skladatel poučil o formuláři listinnějším, zvláště o potřebě přesně vytknouti příjemce, o korroboraci¹⁸⁰ a svědcích¹⁸¹, což vše pak již sám vložil do svého diktátu Vladislavovy olomoucké listiny na Podivín z doby 1146 listopad — 1147

květen, červen, uživ k tomu i jinak Konrádovy listiny za vzor¹⁸².

Že Zdikův notář, který setrval v jeho službě až do jeho smrti, jak svědčí Zdikův list stabloskému opatu Wibaldovi, z doby nedlouho před smrtí Zdikovou, rovněž jím složený¹⁸³, původně neznal korroborace, nelze se diviti. Nestalo se tak ani proto, že by byla Zdikova listina vznikla z aktu, neboť právě nejstarší z listin Zdikova okruhu, jeho vlastní listiny, zlistiňují kanonické počiny právní, při jejich vzniku jistě neměl Zdik na mysli napodobení aktu, nýbrž kanonický předpis o biskupské pečeti a listině. Jistě tu nepůsobila ani formulářová tradice české listiny, neboť mezi listinou Vratislavovou a Zdikovou není formulářové souvislosti, když tato zlistiňuje počiny kanonické a má méně přesný formulář než ona. Stalo se tak prostě proto, že obojí listina vzešla z téhož názoru českého prostředí právního na listinu, kterému byla pečeť tak samozřejmou součástí listiny, jejím základem, že nepokládalo se za potřebné výslovně se o ní korroborací zmiňovati. Teprve vlivem a po vzoru olomoucké listiny krále Konráda III. z r. 1144 na Podivín objeví se korroborace po prvé i v české listině, a to v olomoucké listině knížete Vladislava II. na Podivín a v zakládací listině kláštera sedleckého. V těchto listinách se po prvé pro diplomatika zřetelně setkává stará západoevropská tradice listinná s českou listinou, jak si ji vytvořilo české prostředí právní, a stírajíc s ní určitý svéráz, přibližuje ji pravidelnému západoevropskému formuláři listinnému, dědici starého formuláře antického. A je pro tehdejší české prostředí právní příznačné určité kolísání ve výraze a ve významě korroborace. V olomoucké listině ještě Zdikův notář vystihl rozdíl, který byl mezi listinou římského krále a listinou českého knížete. Poněvadž královská listina právní počin pořizovala a dosvědčovala, kdežto knížecí listina počin pořizený bez ní jen dosvědčovala, královská pečeť ověřovala listinu samu, kdežto knížecí pečeť, jakožto znamení knížecího souhlasu se zlistiněným počinem, tedy znamení jeho pořízení, ověřovala toto pořízení. Proto notář Zdikův obměnil v olomoucké listině Vladislavově korroboraci Konrádovy listiny: *Ut autem hec pagina firma et inconvulsa .. permaneant, sigilli nostri impressione eam insigniri iussimus manuque propria, .. corroborantes, .. testes subternotari fecimus*, takto: *Ut autem hoc nostrę constitutionis donum .. ratum habeatur, perpetui anathematis obtentu ab utroque*

episcopo firmari rogavimus scriptique presentis tenore et sigilli nostri impressione simul etiam .. testium annotatione roborari fecimus. Knížecí pečeť tedy neověřuje listiny, nýbrž pořízení právního počínu, počín sám, ono *constitutio*. Ovšem, aby tomu mohla dostáti, bylo ji připevniti na písemné svědectví onoho pořízení a tím ji s ním, tedy i s počínem samým, viditelně sepiati. Odtud pak již nebylo daleko k představě, že knížecí pečeť ověřuje i listinu, která se tím stává samostatným prostředkem právním, třebaže až vedle vlastního pořízení právního, které jediné je konstitutivní. A tak hned současný skladatel zakládací listiny sedlecké již více podlehl svému vzoru, listině Konrádově, a nehledě tak přesně k domácímu názoru na listinu, složil korroboraci: *Ut autem hec constitutionis et privilegii pagina rata permanens omni ambiguitate careat, iam .. dux .. et .. episcopi sigillorum suorum notis confirmaverunt*, v níž se již po vzoru listiny Konrádovy mluví o ověření listiny (*pagina*). Ale současná zakládací listina kláštera plasského zase ještě korroborace nemá!

A Zdikův notář zpřesnil formulář české listiny ještě jinak. Nejstarší listiny Zdikovy, jeho vlastní listiny, svědků neuváděly, poněvadž zlistiňovaly právní počiny, vycházející z práva kanonického, které svědků při pořízení právních počínů neznalo. Vlivem této olomoucké tradice zůstaly beze svědků i tři zakládací listiny olomouckého původu: strahovská, sedlecká i plasská¹⁸⁴, až se konečně i v tom uplatnil vliv formuláře listiny Konrádovy¹⁸⁵ a Zdikův notář v olomoucké listině Vladislavově již svědky uvedl. Tím se formulář české listiny knížecí z poloviny 12. století opět o něco přiblížil pravidelnému formuláři listinnému, jaký až na korroboraci měla již Vratislavova listina v 11. století. Přece však jej zase v jiném bodě ještě nedostihl. Jako Zdikovy listiny byla i Vladislavova listina bez data, v tom ještě zůstala za listinou Vratislavovou. Snad proto, že všechny vlastní listiny Zdikovy i listiny na jeho popud vzniklé zlistiňovaly právní počín již dávno pořízený, takže nebyly tak přímou součástíkou pořízení sama jako listina Vratislavova, která byla hned při pořízení položena na oltář — dána, vydána, *data*. I v tom se jeví menší zájem o českou listinu v době knížete Vladislava než v době Vratislavově a znova se ukazuje, že to byl jediný biskup Jindřich Zdik, kdo v době Vladislavově pečoval o českou listinu, a to i tím, že dbal, aby její formulář byl co nejpresnější. Sotva lze pochybovati,

že z jeho popudu užil jeho notář za vzor Konrádovy listiny při skladbě listiny Vladislavovy a olomoučtí skladatelé listin sedlecké a plasské listiny Konrádovy i papežského privilegia ochranného, podle něhož zdůraznili listinnou sankci. Konečně je velmi pravděpodobno, že je Zdíkovým dílem i další úspěch listiny v českém prostředí právním: listina pražského biskupa Oty, Zdikova současníka a přítele. Je to objektivní zpráva o Asinově darování kostela v Krušině, statku v Přistoupími a popluží v Počaticích ke klášteru sv. Jana na Ostrově¹⁸⁶, ukončená zmínkou, že biskup Ota tento dar *tam banno, quam presentí scripto sanctivit*. Právní počín byl tedy pořízen jeho prohlášením před biskupem, jakožto osobou veřejněprávně věrohodnou, a zajištěn jeho klatbou, kterou při tom vyřkl, i zachovanou písemností, kterou patrně biskup ověřil svou pečeti. To znamená, že již tehdy i pečeti biskupa pražského byla pečeti autentickou, uznanou právem zemským, jak to výslovně dosvědčuje i zakládací listina sedlecká, která podle své vlastní zmínky měla býti ověřena vedle pečeti knížecí a Zdikovy i pečeti biskupa Oty¹⁸⁷. Teprve Zdíkovou smrtí (1150 červen 25.) se skončila jeho usilovná snaha o českou listinu a spolu první období vývoje české listiny.

První období vývoje české listiny, zhruba od poloviny 11. století do poloviny 12. století, znamená dobu prvních pokusů uplatnit listinu v českém prostředí právním až dosud listiny neznalém. Toto prostředí, nesetkavši se s původní kulturou římskou, nositelkou antické tradice listinné, a příliš vzdáleno od jádra středověké tradice listinné, Italie, chovalo se při slabých prostředkujících v té věci vlivech germánských dlouho velmi odmítavě k jakémukoli písemnému svědectví právnímu, neuznávajíc ani aktu, poněvadž v něm nenacházelo skutečného zisku právního. Až konečně jeho zásadní netečnost k písemnému svědectví právnímu přemohl mohutný český kníže Vratislav II. (1061—1085), který v duchu nového tehdy evropského (mimo krajiny středomořské) názoru právního, usilujícího pomocí pečeti o obnovu listiny v zemích, kde zanikla, sotva mu neznámého, ale hlavně opřev se o starobylý domácí prvek právní, svou pečeti knížecí, užívanou na zemském právě k pŕuhonům, překvapil české prostředí právní knížecí listinou, kterou vytvořil umocněním právní moci své pečeti. Až dosud se pořizovaly na zemském právě právní počiny nesporné povahy (převody nemovitostí

a práv) knížecím prohlášením (*firmatio principis*) buď přímo vlastních počinů knížecích nebo souhlasu s počiny neknížecími a zajišťovaly do budoucna svědectvím zemského práva (jeho účastníků) a biskupskou klatbou (*firmatio episcopi*). Kníže Vratislav, za něhož již písemná kultura v českých zemích častými styky s cizinou, hlavně románskou, značně vypsěla, ustanovil, aby se o takovém pořízení právního počínu, jakémsi fiktivním nálezem zemského práva, vydalo písemné svědectví, které by se stalo přitíštěním půhonné pečeti knížecí svědectvím právním, listinou, a z pečeti půhonné tímto umocněním její právní síly pečť listinná. Tak vznikla zásluhou knížete Vratislava první česká listina, česká listina knížecí. Ve Vratislavových zakládacích listinách: boleslavské opatovické, vyšehradské i hradištské a v hradištské listině olomouckého knížete Oty, vydané z podnětu Vratislavova, vesměs z doby knížecí vlády Vratislavovy, se zachovala v prvním svém typu: jako knížecí listina o vlastním knížecím počínu právním. Z doby následující, z 1. poloviny 12. století, se zachovala zase jen v druhém svém typu: jako knížecí listina o neknížecím počínu, jak se jeví v závětech šlechtice Nemoje a kněze Zbyhněva, ve směně kladrubského opata Bertolda a zakládací listině kláštera sedleckého. Listiny prvního typu nebyly snad tehdy vydávány pro politickou nejistotu doby, kdy se čeští knížata neradi zavazovali pečeti ve svých vlastních věcech, ale nemohli jí, jakožto na zemském právě autentické, odepřít k ověření věcí cizích. Obojí typ české listiny knížecí, měl na českém právě zemském velikou právní platnost z české pečeti knížecí, pokládané na zemském právě za *sigillum autenticum*. Současně se v 1. polovině 12. století objevila v českých zemích i první listina biskupská, listina olomouckého biskupa Jindřicha Zdíka (1130—1150), vycházející od kanonické pečeti biskupské (tři nejstarší olomoucké listiny Zdíkovy zlistňují právní počiny kanonické), ale brzy proniknuvší i na zemské právo, jako písemné svědectví právní, ověřené pečeti biskupskou, která jsouc viditelným znamením biskupské klatby (*firmatio episcopi*), provázející na zemském právě pořízení právních počinů, rovněž platila na zemském právě za *sigillum autenticum*, jak svědčí zakládací listina kláštera strahovského, vydaná Zdíkem, ač kláštera nezaložil. Ale biskup Zdík se zasloužil o českou listinu ještě jinak, takže jeho zásluha o ni není menší zásluhy knížete Vratislava.

Nejen že přiměl knížete Vladislava, aby mu vydal na určitá práva kostela olomouckého listinu — je to po 60 letech zase první česká knížecí listina prvního typu — kterou dal Zdík složití svému notáři a spoluověřiti svou pečeti, nejen že dal podnět ke knížecí listině druhého typu, zakládací listině kláštera sedleckého a snad i k zakládací listině kláštera plasského, založeného samým knížetem, nýbrž i způsobil, že i jeho přítel, pražský biskup Ota (1140—1148) si opatřil pečeť, která pak rovněž nabyla na zemském právě platnosti pečeti autentické, jak svědčí listina o Asinově daru ke klášteru sv. Jana na Ostrově. Je tedy česká listina 1. poloviny 12. století téměř všechna dílem biskupa Jindřicha Zdíka. Zdík ke své vlastní potřebě užíval až do své smrti služeb notáře, pravděpodobně svého kaplana, sice velmi vzdělaného, nikoli však právnický, takže původně skládal listiny spíše slohem kazatelským ve formuláři málo listinném, který zpřesnil teprve ve Vladislavově listině olomoucké z l. 1146—1147 podle listiny krále Konráda III. z r. 1144. Zakládacích listin sedlecké a plasské však nesložil tento notář Zdíkův, nýbrž jiní skladatelé, ale pracující buď v Olomouci nebo aspoň pod olomouckým vlivem, neboť rovněž užili za vzor listiny Konrádovy a papežského privilegia ochranného, v Olomouci dobře známého.

2.

Listinami knížete Vladislava II. (1140—1158) začíná souvislá řada listin českých panovníků. Ale jak nezvyklým ještě zjevem je listina na českém dvoře panovnickém v polovině 12. století a jak pomalu se tam vžívá, jeví se i v královské době Vladislavově. Jako je dílem příjemcovým olomoucká knížecí listina Vladislavova¹⁸⁸, je jím asi ještě i nejstarší zachovaná královská listina Vladislavova¹⁸⁹, vydaná r. 1159 klášteru valdsasskému na újezd v Sedlecku a statek „Preolac“¹⁹⁰, a jistě jím je královská listina Vladislavova¹⁹¹, vydaná r. 1160 biskupskému kostelu míšeňskému na statek „Prezez“¹⁹², což v obojím případě nepřekvapuje, poněvadž jde o cizí ústavy duchovní s bohatou domácí tradicí listinnou. Ale z 16. června téhož r. 1160 je třetí královská listina Vladislavova¹⁹³, potvrzující klášteru hradíškému u Olomouce všechny statky, a ta již je dílem vydavatelovým, neboť je složena týmž notářem, co ztracená Vladislavova

listina pro klášter opatovický asi z r. 1163¹⁹⁴ a druhá Vladislavova listina pro klášter valdsasský na újezd sedlecký z r. 1165¹⁹⁵, tedy notářem vydavatelovým, královským¹⁹⁶. Podle svérázných značek slohových: s oblibou užívati superlativu, kde se vystačí s positivem¹⁹⁷, přídavného jména *tantus*¹⁹⁸, devoční formulky *licet indignus, dei tamen gracia*¹⁹⁹ a datum klásti do čela listiny²⁰⁰ lze zjistiti, že to byl známý letopisec, kanovník pražský Vincenc, o němž lze ukázati, že konal služby notářské jak pražskému biskupu Danielovi, tak později i králi českému Vladislavovi.

První jeho určitá stopa je Danielův list stabloskému opatu Vibaldovi z rozhraní let 1149 a 1150, který Vincenc složil²⁰¹. Zdá se symbolickým, že se notář Vincenc objeví ve chvíli, kdy mizí notář olomouckého biskupa Jindřicha Zdíka²⁰², jehož poslední známá práce, Zdíkův list témuž opatovi Vibaldovi²⁰³, byl poslán do Stablo současně s listem Danielovým. Jako by notář Zdíkův odevzdával další práci notáři Danielovu. A přece to bylo jen logické. Ve chvíli, kdy kníže Vladislav ztrácel svého hlavního a věrného rádce politického, biskupa Zdíka, byl již připraven převzítí jeho úkol druhý biskup český, pražský Daniel, který napříště vytvářel politické a kulturní styky Čech s cizinou, jako až dosud Zdík, a pokračoval i v domácí kulturní tradici Zdíkově, založené na odvaze otevřítí české země kultuře západní co nejčastějším stykem českého prostředí s cizinou, máje při celém svém díle na mysli určitější a bližší cíl, prospěch církve v českých zemích — jako Jindřich Zdík. Jenže Daniel přilnul až příliš k cizině a jednostranně. Opatřil sice českému knížeti korunu královskou, ale zavedl také české země do schismatu — ovšem nikoli svou vinou, nýbrž logikou vývoje. Dočkal se proto doma za svou velikou životní práci a zásluhy zklamání a nevděku. Správně věc vystihl letopisec Vincenc, který jej jistě dobře znal, slovy: *Sed homo tantis praeclatus virtutibus in hoc maxime offendit, quod sive ob ignorantiam, cum tamen esset doctissimus, sive ob favorem vel metum imperatoris scismatis illius usque ad mortem particeps extitit*²⁰⁴.

Při svém velikém politickém díle měl Daniel spolehlivého pomocníka ve svém kaplanu Vincencovi, který dokonale znal politické prostředí pražské již z doby než se stal Danielovým kaplanem. O tom svědčí jeho letopis s dostatek. Vincenc na př. ví²⁰⁵ o listě²⁰⁶ papeže Eugenia III. knížeti Vladislavovi a biskupu pražskému Otovi

o vyobcování knížete Konráda a ostatních nepřátel Zdíkových nebo o listě²⁰⁷ Bernarda clairveauxského knížeti Vladislavovi²⁰⁸, připomíná k r. 1144²⁰⁹ obdarování hraběte Velislava (o němž dokonce ví, že měl jediného, velmi nadaného syna Trojana) purkrabstvím vyšehradským a p. Sotva lze pochybovati, že se Vincenc zajímal o veřejný a politický život knížecího sídla pražského, o němž byl vždy dobře zpraven, hned v prvních letech knížete Vladislava. Byl podle všeho již tehdy členem knížecího dvora pražského, zvláště se zajímaje o osoby diplomaticky činné, jak svědčí jeho zprávy o poselství kancléře Vladislavova Alexandra k řeckému císaři a jeho smrti tam²¹⁰ a o zajetí druhého kancléře Vladislavova Bartoloměje Turky na křížové výpravě r. 1148²¹¹. Tím si lze také vysvětliti podivuhodný Vincencův zájem o osobu a dílo Zdíkovu. Vincenc ve svém letopise nikdy nezapomene zmíniti se o účasti a zásluze Zdíkově při kterémkoli politickém jednání²¹², mluví nadšeně o jeho znamenitých činech²¹³, podrobně se zmiňuje o Zdíkově zásluze o nový sídelní kostel olomoucký a jeho kapitolu²¹⁴, ví, že mu Zdik daroval částku sv. Kříže, přivezenou jím z Jerusalema, mnoho skvostných bohoslužebných rouch a zlatý racionál²¹⁵, velmi podrobně, ano názorně vypravuje o Zdíkově přepadení u Úsobrna²¹⁶, až snadno vznikne domněnka, že Vincenc snad byl zprvu členem družiny Zdíkovy a teprve později že přešel do služeb Danielových²¹⁷. Ale uváží-li se jeho současný zájem o pražský život veřejný a i to, že biskup Zdik měl až do své smrti jiného notáře, dobře známého²¹⁸, je pravděpodobnější, že Vincencův zájem o biskupa Zdika a jeho politické dílo byl jen částí širšího Vincencova zájmu o veřejný a politický život český, v němž ovšem Zdik byl osobou nad jiné významnou. Proto Vincenc hleděl, aby byl o Zdíkově dobře zpraven i pokud šlo o jeho působnost na Moravě. A dobře zpraven býti mohl, poněvadž Jindřich Zdik mnoho pobýval v Praze při dvoře Vladislavově, sídle pravděpodobně v klášteře strahovském, o nějž se tolik zasloužil a v němž byl nakonec po svém přání i pohřben. A právě v tomto klášteře nebyl Vincenc neznám, jak svědčí jeho zmínka o něm, prozrazující, že Vincenc měl v rukou Zdíkovu zakládací listinu strahovskou²¹⁹. V klášteře strahovském asi poznával Vincenc družinu Zdíkovu a od ní jeho dílo na Moravě a pravděpodobně i biskupa Zdika samého, jehož dílo politické mohl zvláště dobře pozorovati na dvoře kní-

žecím, kde již byl té doby dobře obeznámen, takže mu nemohlo uniknouti, že biskup Zdik byl muž, *in quo plurimum eius (Wladislai) pendebat consilium*, jak sám o něm praví²²⁰. Vincencův zájem o politickou, diplomatickou službu při dvoře knížecím nebyl jen zájmem pozorovatele, letopisce. Vincenc tímto zájmem takřka žil, jak svědčí jeho další život, zachycený v jeho letopise. Není tedy divu, že si jej vyvolil za notáře právě muž, který po smrti Zdikově řídil českou politiku, biskup Daniel. Bohužel od r. 1150, z něhož se zachoval zmíněný již list Danielův, složený Vincencem, není o jeho notářské službě zpráv až do r. 1158, z něhož se zachovala jím složená Danielova autentika pro kostel sv. Petra v Bohnicích, první zachovaná autentika česká vůbec²²¹. Téhož roku na podzim vzal jej biskup Daniel s sebou do Itálie jako svého kaplana²²² a notáře, kde měl příležitost napsati smírčí listinu mezi císařem Bedřichem, králem Vladislavem a Milánskými²²³ a nabytí bohatých zkušeností ve službě diplomatického posláni Danielova v Itálii r. 1158 a 1159 i v Uhrách r. 1160. Vrátiv se domů, účastnil se asi i slavného kolokvia pražského, na němž mimo jiné bylo pořízeno i slavnostní potvrzení statků kláštera hradištskému u Olomouce, které pak bylo zlistiněno královskou listinou Vladislavovou z 16. června 1160²²⁴, složenou samým Vincencem²²⁵. Je to první známá královská listina česká, jež vznikla u vydavatele a Vincencova nejcharakterističtější skladba. Kromě ní složil pak Vincenc v následujících letech ještě tři listiny Vladislavovy: listinu pro klášter opatovický asi z r. 1163, nyní ztracenou²²⁶, listinu pro klášter valdsasský z r. 1165²²⁷ a listinu pro klášter litomyšlský asi z téže doby, rovněž nyní ztracenou²²⁸, a tři autentiky biskupa Daniela z r. 1165²²⁹. R. 1166 odešel Vincenc s Danielem znova do Itálie, jako jeho kaplan a notář, a vrátil se domů po jeho smrti r. 1167. Sloužil pak notářsky králi Vladislavovi ještě r. 1169, jak svědčí dvě poslední známé listiny Vladislavovy, vydané řádu rytířů maltských v Praze²³⁰. Někdy v ten čas jej odměnil král Vladislav snad za notářskou službu kanovníctvím kostela pražského²³¹, tak že se ve věnovací předmluvě svého letopisu, který začal psáti někdy r. 117(1—1173)²³², spíše o něco později, již jmenuje *Vincentius, licet indignus, dei tamen gratia et sua (regis Vladislai) sancte Pragensis ecclesie canonicus et notarius*²³³. Co se s ním dále stalo nelze říci, neboť jeho nedokončený letopis připouští

možnost, že Vincenc zemřel letopisu nedokončiv i možnost, že jej nedokončil, poněvadž zemřel král Vladislav, jež chtěl letopisem oslavit a jej mu věnovati, jak svědčí věnovací přípis letopisu. A jiné zprávy pak již o Vincencovi není.

Jako notář, a jediné o jeho notářskou činnost zde jde, byl Vincenc obdobou notáře Zdikova: jsa původně jen notářem biskupovým, skládal později i listiny královské, aniž přestal býti notářem biskupovým. Formuláře první své práce notářské, autentiky biskupa Daniela z r. 1158 nevytvořil, nýbrž přejal pro ni předepsaný kanonický formulář protokolový s datem v čele, formulář původu italského, jakého bylo samo kanonické právo²³⁴. Když pak zanedlouho za svého pobytu v Itálii v l. 1158—1159 poznal protokolový formulář italského instrumentu, nelze se diviti, že se po svém návratu domů pokusil přenést tento formulář i do české listiny královské. Proto asi položil v prvních svých dvou skladbách listin Vladislavových (hradištské a opatovické) datum v čelo²³⁵ a uzavřel je formulí doručovací *data per manum*, což obojí bylo svéráznou značkou formuláře italského instrumentu. Datum a formule doručovací²³⁶, užitá tehdy v panovnické listině české po prvé, staly se zanedlouho podstatnou součástí jejího formuláře, třebaže tehdy ještě byly v ní tak novými, že i sám Vincenc v posledních svých pracích zakolísal a podlehnul vlivu domácího prostředí právního, ponechal Vladislavovy listiny pro jerusalemský špitál bez doručovací formule a jednu z nich dokonce i bez data, jako byly nedatovány české listiny před ním²³⁷. Ale italský instrument měl i jinak ještě vliv na Vincencovy skladby. Tímto vlivem lze si nejspíše vysvětliti, že Vincenc neužíval invokace²³⁸, snad také i to, že kladl intitulaci²³⁹ a celý formulář do jednotného čísla, jistě to, že, ač dobrý stilista, nemiloval arengy²⁴⁰, které ovšem notářský instrument nezná, zato se pokusil právně zpřesniti narraci a disposici tím, že u darovaných nemovitostí již výslovně vytykal, jakým právem až dosud komu náležely a jaké byly jejich hranice, příslušnosti a práva²⁴¹. Stejně vlivem notářského instrumentu vystupují u Vincence do popředí svědci²⁴² a ztrácí se korroborace²⁴³. Přece však, ač se mnohému v Itálii naučil, neosvojil si tam Vincenc, nemaje právního vzdělání, právně přesného a stručného slohu notářských instrumentů. Zůstal, jak svědčí sloh jeho vlastních skladeb, spíše výpravný než listinný,

i po návratu z Itálie i v listinách spíše letopiscem než notářem²⁴⁴. Jistě mnoho k tomu přispěl i vliv domácího prostředí právního, ještě ne dost vytríbeného formálněprávně, jemuž byla listina stále ještě něco nezvyklého, pro co nenalézalo náležitého, vskutku listinného výrazu slovního, poněvadž nepotřebujíc ho, ani o něj nedbalo. A to-muto prostředí, právně ještě nepřiliš přesnému a právě proto sobě velmi blízkému, Vincenc, sám duch nikterak právně přesný, snadno podléhal, lehce zapomínaje, co poznal v Itálii, zvláště když toto prostředí mělo svou vlastní představu o pořizování právních počinů, odchýlnou od představy italského notariátu, které ovšem Vincenc nemohl ve svých skladbách nebat. Proto se v jeho skladbách objevily vedle formulářových prvků italského instrumentu i formulářové prvky domácí (zvláště biskupská klatba)²⁴⁵, které v posledních jeho pracích notářských, Vladislavových listinách jerusalemskému špitálu v Praze r. 1169, převládly, když v prvních jeho pracích, Vladislavových listinách hradištské a opatovické z let 1160 a 1163, tedy z doby Vincencových živých styků italských, ustoupily na čas vlivům notářského instrumentu. Znamenají-li tedy Vincencovy skladby, srovnány se skladbami olomouckého notáře Zdíkova, jistý diplomatický pokrok, nezaprou, že pocházejí z téhož právního prostředí. V tom je mezi nimi jistá tradiční souvislost, není však mezi nimi přímé souvislosti formulářové, vytvářející formulářovou tradici české listiny panovnické²⁴⁶.

K této tradici bylo ještě v době krále Vladislava velmi daleko, poněvadž počet zlistiněných tehdy počinů českého panovníka byl ještě tak nepatrný, že se nemohl vyvinouti ani jediný stereotypní formulář, a bez stereotypních formulářů nemohla vzniknouti v české panovnické listině formulářová tradice. Ani skladby Vincencovy jí nezaložily. České listiny královské, složené notářem Vincencem, se rozešly ke svým příjemcům a notář na dvoře Vladislava nástupce, knížete Soběslava II. (1173—1178), nezvěděv o formulářích Vincencových, skládal Soběslavovy listiny po svém. Jeho formulář, charakteristický zvláštní střízlivostí, omezující se na věc a tím se velmi lišící jak od formulářů olomouckých, tak i Vincencových, ještě značně výpravných, se nalezne ve třech ze čtyř zachovaných listin Soběslavových: plasské z r. 1175 (A)²⁴⁷, kladrubske z r. 1177 (B)²⁴⁸ a vyšehradské z r. 1178 (C)²⁴⁹ a je velmi pravděpodobno, že jeho dílem byla i pátá listina Soběslavova (D), která se zachovala jen

v podobě valně porušené, známá listina pro německou osadu pražskou²⁵⁰. Dvě z těchto listin, kladrubskou²⁵¹ a vyšehradskou, tento notář také sám napsal²⁵².

Ve dvou listinách: *B* a *C* položil v čelo invokaci *In nomine dei eterni* a po ní singulární intitulaci *Ego Sobezlaus, Boemorum dux*, doplněnou v *C* charakteristickým přídavkem *dei fidelis cultor et iusticie verus amator*, kterým, zdá se, chtěl nahraditi arengu, neboť v *B* se na jeho místě skutečně nalezne arenga *fideliter credo placitum esse deo benefacere bonis et maxime viris religiosis, quorum orationibus cottidianis longeva felicitate spero conservari et premium eternum promereri*. K této arenze připojil v *B* publikaci *notum itaque sit omnibus presentibus et futuris, quod*, v *C* však spojil publikaci, *notum facio presentibus et futuris, quod*, přímo s intitulací v jednu větu. Listinu *A* začal podobnou publikací, *notum sit tam futuris quam presentibus, quod*, spojenou s intitulací *ego Zobezlaus, gratia dei dux Boemie*, a listinu *D* intitulací *Ego Sobieslaus, dux Boemorum* (= *B*, *C*), k níž připojil publikaci *notum facio omnibus presentibus et futuris, quod* (*C*).

Znění listin *B* a *C* začal narrací, v *B* velmi obsírnou²⁵³, a tím ještě připomínající starší domácí sloh listinný, spíše výpravný než právní, v *C* již listinnější²⁵⁴. Poměrně nejstručnější a již listinně schematická narrace, vlastně jen její zárodek, je v listině *A*, kde Soběslav prostě praví: *prospiciens animę salutique meę... in remissionem peccatorum meorum*. Příjemce vyznačoval již zřetelně²⁵⁵, v dispoici užíval slovesa *dare* v presentu (*B*, *C*) nebo perfektu (*A*), kromě toho v *A* a *B* slovesa *tradere*, v *C* *addere*. Darované nemovitosti jsou újezdy, *circuitus* (*A*, *B*, *C*), označené buď jmény osad v nich, nebo, pokud ještě byly neosazeny, přirozenými hranicemi (*B*, *C*), vždy s příslušenstvím, vyznačeným *cum pratis et aquis, (et omnibus), que sunt infra eundem circuitum* (*A*, *B*), nebo vsi (*A*, *C*), orná půda, odměřená již na popluží a jha (*C*), louky (*B*), řeka, hora (*C*). Byli některý ze statků získán směnou, vytýká se výslovně od koho a zač (*A*, *C*). Darují se i důchody z veřejných dávek, míru a cla (*C*). V listině (*B*) se uděluje i výsada²⁵⁶ a listina (*D*) je ochranné privilegium pro Němce v podhradí pražském se základní disposicí *in graciam meam et defensionem suscipio* a přesně vytčenými výsadami, z nichž ovšem mnohé jsou nyní porušeny vsuvkami nebo vůbec dodatečně vsunuty²⁵⁷.

Znění svých listin (*A*, *B*, *C*) zakončil knížecí notář korroborací, v níž jsou charakteristická slova: *cum carta et sigillo meo confirmare*²⁵⁸. Svědky uvedl jen v *A* a *B*²⁵⁹, nikoli v *C*²⁶⁰. Na klatbu mnoho nehleděl, jen v *C* je výraznější²⁶¹, v *B* je snad naznačena slovy: *Et ut nullus successorum meorum hec inmutet, que .. ordinavi, more precessorum meorum stabilio* a slovy *Si quis vero principum vel a me vel a successore meo silvam .. et eadem prata deservierit, ne aliquam fraudem ecclesia in pratis illis paciatur, perpetua cautela condempno*²⁶², kterým se významem blíží věta v listině *A*, ponechané vůbec bez klatby: *Ego vero, quoad vixero, ut orationibus eorum inserar, prout potero, libenter patrocinaror*²⁶³. Tyto tři věty v listinách *A* a *B* nahrazují v jistém smyslu starobyrou klatbu biskupskou a převádějící sankční ručení s osoby biskupovy na osobu samého knížete (*perpetua cautela condempno*), jsou v české listině první zmínkou sankce světské. I v tom se zase prozrazuje, a ne nepodstatně, notářova svéráznost, samostatnost. Všechny tři listiny zakončil datem²⁶⁴ a doručovací formulí²⁶⁵. Nakonec je poznamenati jeho charakteristické, oblíbené slůvko *libenter*, přicházející v listinách *A*, *C* a *D*²⁶⁶.

Celkem je formulář tohoto Soběslavova notáře svérázný a samostatný tak, že svou stručností a právní přesností jakož i světskou sankcí znamená další diplomatický pokrok formuláře české listiny knížecí. Je také prvním náznakem stereotypního formuláře této listiny, vzešlým z toho, že týž notář knížecí měl příležitost složit knížecí listiny téhož obsahu (darování) v kratších vzdálenostech časových za sebou, poněvadž zájem o listinu již na českém dvoře knížecím značně vzrostl, jak je patrné nejen z pěti vlastních listin Soběslavových, zachovaných z jeho krátké, pětileté vlády²⁶⁷, nýbrž i z několika českých listin Soběslavovou pečeti jen ověřených²⁶⁸ a ze skutečnosti, že je za něho již užito k právnímu průkazu starší listiny a tato listina do nové listiny vložena²⁶⁹. Jméno tohoto notáře Soběslavova je neznámo²⁷⁰, jen tolik je jisto, že byl Čech, jak svědčí psaní českých vlastních jmen, osobních i místních v jeho listinách²⁷¹, a že byl notář velmi dovedný a pokročilý, který nedbaje domácí tradice listinné, vytvářel své diktáty po svém — a lepš, než dosud česká listina knížecí znala.

Leč za knížete Soběslava II. pracoval v Praze ještě jeden

notář, jež lze nejurčitěji postihnouti v listině pražského biskupa Bedřicha z 12. března 1177 na směnu Lazců za újezd rokycanský²⁷³ a v listině o směně strahovského opata Vojtěcha i jeho konventu strahovského a doksanského z doby 1175 konec — 1178 zač.²⁷³ Obě listiny jsou složeny týměž skladatelem²⁷⁴ a psány týměž písařem²⁷⁵, tedy vyhotoveny týměž notářem, o němž je nesnadno rozhodnouti, byl-li ve službě knížecí či biskupské. Spíše se zdá, že byl služebník biskupův, poněvadž v téže době má kníže svého notáře, shora zmíněného. Ani jeho jméno není známo²⁷⁶.

Také Soběslavův nástupce, kníže Bedřich, měl ve svých službách notáře, jak ukazuje skladba čtyř Bedřichových listin a jedné kněžny Alžběty: pro kostel olomoucký z r. 1180²⁷⁷, pro klášter valdsasský z r. 1181²⁷⁸, pro klášter kladrubský z r. 1186²⁷⁹, pro jerusalemský špitál v Praze z r. 1186²⁸⁰ a pro kostel vyšehradský z r. 1187²⁸¹ z nichž se bohužel jen jediná, předposlední, zachovala v originále, takže písmo tohoto notáře zůstává neznámo. Ale i jeho skladbu postihnouti v plném znění je nemožno, neboť původní znění první a třetí listiny je velmi porušeno pozdější podvodnou úpravou, při skladbě listin valdsasské a vyšehradské se notář více méně opřel o domácí předlohy, valdsasskou a vyšehradskou²⁸², a jen jediná, předposlední listina je notářova vlastní skladba, bohužel velmi krátká a jednoduchá, takže celkem stopy notářova slohu, které lze nalézt ve všech pěti listinách nebo aspoň ve většině z nich, jsou jen menší, přece však bezpečné, poněvadž svérázné²⁸³. I tento notář knížete Bedřicha zůstává anonymním²⁸⁴.

Daleko důležitější však diplomatický zjev než tyto dva poslední notáři, ano i než notář knížete Soběslava II., je notář, kterého lze zjistiti v českých listinách od 90. let 12. století až do 2. desítek 13. století. Východiskem a základnou zkoumání o něm je krásný soubor listin, zachovaných klášterem plasským. Tento klášter má z Vladislavovy doby knížecí i královské jediné listinu zakládací²⁸⁵, také z doby knížete Soběslava II. má jen jedinou listinu z r. 1175²⁸⁶, na újezd Oboru, Křečov, Babinu a újezd Lomničku a Litě, složenou notářem Soběslavovým²⁸⁷. Teprve v době knížete Bedřicha (1178 až 1189) se listiny plasské rozmnoží tak, že jsou nejdůležitější českou látkou diplomatickou 12. století. Jejich řadu z té doby zahajuje listina hraběte Céce ze Železnice²⁸⁸ asi z let 1180—1182 břez. 25.

na vsi Bykov a Vlčkov, která je složena v klášteře samém, neboť jí byla předlohou plasská listina Soběslavova až na klatbu, napodobenou podle zakládací listiny plasské³⁸⁹. Vlivem této listiny zůstala asi Céčova listina bez data i bez doručovací formule, což obojí v Soběslavově listině je. Skladatel Céčovy listiny, skladatel *P 1*, složil pak i plasskou listinu knížete Bedřicha (*B 1*) z r. 1183 na Kralovice, Čížkov a Kočín³⁹⁰ zase podle plasské listiny Soběslavovy³⁹¹, ale nikoli již i druhou plasskou listinu Bedřichovu (*B 2*) asi z r. 1183 na Kopidlnu³⁹², která, majíc důraznou korroboraci, sotva byla složena notářem *P 1*, korroborace neznajícím³⁹³, tím méně, když je také psána jinou rukou než listina Céčova³⁹⁴. Skladebné shody i rozdíly mezi listinou *B 2* na jedné straně a listinami Céčovou a *B 1* na druhé straně³⁹⁵ svědčí, že skladatel listiny *B 2*, notář plasský *P 2*, znal sice dobře listiny plasské, ale neužil některé z nich přímo za předlohu, nýbrž všech pro své poučení, takže v jeho celkem samostatném formuláři uvázlo něco ohlasů z četby oněch listin. Podobně i třetí plasská listina Bedřichova (*B 3*) z roku 1184 na směnu Čechína a Luhova³⁹⁶ je zase složena jiným notářem plasským (*P 3*), neboť skladebné podobnosti mezi ní a staršími listinami plasskými jsou spíše jen upomínky na tyto listiny a skladebné shody na začátku a konci listiny jsou tak doslovné, že mohou býti jen přímo opsány z plasské listiny *B 1*³⁹⁷. Platí to zvláště o klatbě listiny *B 3*, poněvadž se slovem *donationem* hodí do listiny *B 1*, která je vskutku darováním, nikoli však do listiny *B 3*, která je potvrzením. Tato listina je také psána jiným písařem než listina *B 1*³⁹⁸. Konečně i poslední plasská listina Bedřichova (*B 4*) ze 17. června 1185 na dar v Košířích³⁹⁹ je složena jiným notářem plasským (*P 4*). Její skladba jeví mnohý tradiční prvek plasský³⁹⁰, ale také leccos nového. Po prvé v listinách plasských se objeví zde v čele listiny invokace *In nomine sancte et individue trinitatis*, nová je také korroborace *Ut autem haec inconvulsis radicibus in posterum perseverent, sigilli mei impressione et testibus firmare curavi* a nová je v plasských listinách domácího původu i doručovací formule *data per manum H. capellani*, která však je asi napodobena podle plasské listiny Soběslavovy z r. 1175⁴⁰¹. V celku je tento nový formulář plasský již neobyčejně vyspělý, stručný i přesný ve skladbě i výraze. Je dokladem, jak již v Čechách

listinná kultura pokročila, neboť je zdůrazniti, že je to formulář cele domácí, plasský, poněvadž je nejen založen na Soběslavově listině plasské, nýbrž i vystavěn pomocí starších listin plasských, jak právě vyloženo. Je to vrcholný formulář listinné tradice plasské, v níž se obráží usilovná kulturní snaha plasských mnichů, opatřiti svému klášteru na všechna práva příslušné listiny. To je novum v zemích českých, které se z části vysvětlí tím, že klášter plasský byl založením knížecím a tedy ve stálém styku s knížecím dvorem, který tím ochotněji vycházel vstříc žádosti kláštera po listině, že skladatele a písaře listin plasských snadno nalézal v klášteře samém. Zůstane ctí kláštera plasského, že již tehdy se v něm našli čtyři mniši současně, kteří dovedli listinu složiti i napsati³⁰².

A klášter plasský setrval při své tradici i dále. Právě čtyři léta po poslední listině knížete Bedřicha (*B 4*), 15. června 1189, dostalo se klášteru nové listiny od kněžny Elichy³⁰³, manželky knížete Oty, nástupce Bedřichova. Byla složena notářem, který k tomu užil za předlohu plasské listiny *B 4*³⁰⁴, z níž čerpal velmi vydatně³⁰⁵, a psána písařem, který pak napsal ještě čtyři listiny plasské: listinu Oldřicha, syna Držislavova, z r. 1192 na Lomany³⁰⁶, listinu Anežky, ženy Kunovy, z r. 1193 na Hluboký, Plevu a Dražev³⁰⁷, listinu z r. 1193 na směnu Loman za Čížkov³⁰⁸ a listinu Anežky, abatyše u sv. Jiří na hradě pražském z doby kol 1200 na statek u Kralovic³⁰⁹. Byl to zase mnich plasský, notář *P 5*, který uvedených pět listin nejen psal, nýbrž pravděpodobně i skládal, jak svědčí to, že všechny mají v čele publikaci, kdežto ostatní listiny plasské, mezi nimi i základní vzor notářův, předloha listiny Elišiny, listina *B 4*, začínají invokací. V pozdějších listinách již nedbal cizí předlohy a skládal více po svém. Prozrazuje se konjunktivem, kladeným do dispoice místo indikativu, obměnou korroborace, v níž vynechává zmínku o pečeti, mluvě jen o svědcích, vkládáním indikce do data, jež uvádí slovem *facta*. Poslední jeho formulář, složený až sedm let po listině předposlední, se sice pro časovou vzdálenost podstatně liší od jeho formulářů předchozích, ale publikací, položenou do čela, a slůvkem *dicta* v Anežčině intitulaci se hlásí za dílo jeho³¹⁰.

Již tento plasský notář *P 5* je pro listinnou tradici plasskou zjev velmi důležitý, je však z téže doby zjev ještě důležitější. O pět čtvrtí roku později než listina Elišina, 1. října 1190, vydána byla

klášteru plasskému listina biskupa pražského Jindřicha na směnu Čechína za dvůr a vinici u Prahy³¹¹. I tato listina byla složena pomocí plasské listiny knížete Bedřicha (*B 4*)³¹², ale jiným notářem, než listina Elišina³¹³. A také byla napsána jiným písařem než ona³¹⁴. Ale i to byl skladatel a písař plasský, neboť sotva kde jinde než v klášteře plasském bylo možno užití za vzor plasských listin *B 4* a *B 1*³¹⁵, zvláště když s novou listinou obsahově nesouvisí. Leč tento notář *P 6* složil a napsal i jiné listiny, a to nikoli jen listiny vydané klášteru plasskému! Hned nedlouho po listině Jindřichově napsal i zakládací listinu kláštera louckého na Moravě, vydanou 25. října 1190³¹⁶ knížetem českým Otou, která se sice svou skladbou liší od listiny biskupa Jindřicha³¹⁷, majíc s ní shodnou jen invokaci, v datování slova pro notáře *P 6* příznačná *anno verbi incarnati* s indikcí, konkurentou i epaktami a doručovací formulí³¹⁸, ale svérázné ztrojování některých skladebných článků, které lze v ní zjistiti³¹⁹, přece jen ukazuje, že ji vskutku skládal notář *P 6*, poněvadž se objeví i v jiných listinách jím skládaných a psaných³²⁰. Jestliže se v první své skladbě, listině Jindřichově, ještě přidržuje svého vzoru, plasských listin, hlavně listiny *B 4*, v druhé své skladbě je již více svůj: zdůraznil intitulaci, vybaviv ji ze závislosti na publikaci a připojiv k ní zvěčnění³²¹, přidal do formuláře arengu, třeba ještě prostou³²², a užil na dvou místech své příznačné trojnásobné obměny³²³. Ale důležitější je, že zde plasský notář skládá a píše knížecí listinu pro cizí klášter. Užil-li snad kníže Ota tehdy ještě služby plasského notáře *P 6* výjimečně, jak se náhodou naskytla příležitost, zanedlouho získal asi tohoto notáře do svých služeb pražský biskup Jindřich Břetislav, neboť v následujících letech 1192 a 1193 za knížete Přemysla skládá a píše plasské listiny jiný notář plasský, notář *P 5*³²⁴, a notář *P 6* se objeví 30. září 1194 zase v listině knížete-biskupa Jindřicha Břetislava na dohodu plasského kláštera s kapitulou pražskou o ves Kralovice³²⁵, kterou, osvobozuje se od plasské tradice skladebné, složil ještě více po svém³²⁶. To svědčí, že sotva byl tehdy ještě notářem plasským, třebaže listina je také plasská. Je to tím méně pravděpodobno, že o necelá dvě léta později skládá listinu knížete-biskupa Jindřicha Břetislava, vydanou 20. června 1196 o založení maškovského kláštera hrabětem Milhostem³²⁷. Tehdy je již zcela určitě ve službě knížete-

biskupa Jindřicha Břetislava, skládaje a píše³²⁸ jednak listinu Jindřichovu z r. 1197, potvrzující založení kláštera tepelského hrabětem Hroznatou³²⁹, jednak i zakládací listinu Hroznatovu samu³³⁰. V těchto listinách se již oprostil od vlivu skladebné tradice plasské, od níž vyšel, a vytvořil si svoji vlastní skladbu s invokací, intitulací, začínající *ego* a končící obecnou adresou, s bohatou arengou, příznačnou ztrojováním skladebných článků, s publikací, příznačnou korroborací a datováním, skladbu ve všech těchto formulích svéráznou, svědčící, že notář *P 6* byl notář neobyčejně pohotový³³¹. Nelze se diviti, že si ho kníže-biskup Jindřich Břetislav v klášteře plasském, založení to knížecím, všiml a povolal na pražský dvůr do služeb notářských, zprvu biskupských, pak i knížecích, když se stal knížetem. Po smrti Jindřichově sloužil notář *P 6* jeho nástupci, pražskému biskupu Danielovi II. Napsal tři jeho listiny: potvrzení staré směny kostela pražského s Jiřím z Milevska z doby 1198—1201³³², listinu pro klášter tepelský z r. 1201³³³ a listinu pro klášter plasský z r. 1209³³⁴, jež všechny také složil³³⁵. Napsal-li a složil-li³³⁶ v téže době i tři listiny krále Přemysla I.: pro klášter tepelský z r. 1201³³⁷, pro klášter plasský z r. 1207³³⁸ a pro kostel pražský z r. 1212³³⁹, nemůže to změnit úsudku o něm, že byl notářem především biskupa pražského, poněvadž tepelská listina Přemyslova je obsahově souvislá s Danielovou listinou tepelskou z r. 1201 a byla vydána snad přímo na podnět Danielův³⁴⁰, takže král užil příležitostně služeb notáře biskupského, pražskou listinu z r. 1212 lze pokládati za práci příjemcovu a listinu plasskou z r. 1207 rovněž, poněvadž příjemcem listiny byl notářův mateřský klášter, jehož členem nepřestal asi notář býti ani po svém vstupu do služeb biskupských, takže mu někdy kol r. 1194 sám tajně opatřil padělanou královskou listinu zakládací úpravou knížecí listiny Vladislavovy³⁴¹. Ovšem biskupským notářem byl notář *P 6* asi v tom smyslu jako svého času notář Zdikův nebo notář Vincenc. Spíše než biskupským úředníkem byl biskupským služebníkem (*familiaris*), který pro svou dovednost ve skladbě i psaní listin byl volán k službě notářské, ostatně v té době ještě pro malou potřebu listin u nás nikterak časté, jak pražským biskupem tak českým knížetem (králem)³⁴². O tom svědčí nejen jeho dílo notářské³⁴³, byť i snad necele zachované samo, nýbrž i to, že je nelze sepnouti se žádným z úřednických jmen pí-

sařských a notářských, dochovaných v našich listinách té doby³⁴⁴.

A notář *P 6* je po notáři Vincencovi, notáři knížete Soběslava II., notáři biskupa praž. Bedřicha a notáři knížete Bedřicha poslední v řadě pěti notářů, o nichž lze rozbořem jejich notářského díla ukázati, že pracovali ve službách vydavatelů zachovaných českých listin 2. poloviny 12. a začátku 13. století: českých knížat (králů) a pražských biskupů, jak o tom svědčí i skutečnost, že skoro všechny ostatní české listiny, z té doby zachované, jsou dílem příjemcovým.

O rozsáhlé skupině deseti plasských listin z let 1180—1200, skládaných a psaných v klášteře samém pěti různými mnichy, vyloženo již shora³⁴⁵. O něco starší skupinu prací příjemcových tvoří listiny kláštera valdsasského, o němž již shora řečeno³⁴⁶, že se při jeho bohaté listinné tradici nelze diviti, že si zhotovil královskou listinu Vladislavovu z r. 1159³⁴⁷ sám. A činil tak v příští době častěji. Mimo druhou listinu krále Vladislava z r. 1165³⁴⁸, pocházející od notáře Vincence, a první listinu knížete Bedřicha z r. 1181³⁴⁹, složenou notářem knížecím³⁵⁰, vznikly ostatní zachované valdsasské listiny českých knížat 2. poloviny 12. století v klášteře samém. Jsou to listina knížete Bedřicha z rozhraní let 1184—1185 na Vinaře a Brvy³⁵¹ a listina knížete biskupa Jindřicha Břetislava z doby 1196—1197 na ochranu³⁵². První je složena ve Valdsassích pomocí první valdsasské listiny krále Vladislava³⁵³, listina Jindřichova pomocí druhé listiny Bedřichovy a valdsasské listiny papeže Lucia III. z 9. března 1185³⁵⁴. Psána je v klášteře valdsasském určitě jen listina Bedřichova³⁵⁵, písař listiny Jindřichovy je neznám, snad je také valdsasský, jako její skladba³⁵⁶. Valdsasského původu je možná i listina valdsasského opata Daniela na koupi některých statků v Žatecku od břevnovského opata Jindřicha z let <1183—1184>³⁵⁷. Pro první tři desíletí 13. století není v listinné tradici valdsasské zpráv k naší otázce, není zachována z doby krále Přemysla I. ani jediná česká listina pro Valdsassy.

Také jerusalemský špitál sv. Jana Křtitele v Praze si někdy opatroval skladbu i čistopis svých listin sám. Hned první listina tohoto špitálu, zachovaná po dvou jeho základních listinách z doby krále Vladislava³⁵⁸, listina knížete Bedřicha z 23. dubna 1186 na Lešany a Kadaň i jiné statky³⁵⁹, je složena³⁶⁰ a pravděpodobně i psána³⁶¹ v špitále samém. A téhož původu je podle všeho i listina

pražského biskupa Jindřicha na Levín, potvrzení kostela sv. Jana na Bojišti, vsi Týnce a kostela sv. Václava v Kladsku³⁶² a konečně i listina téhož biskupa Jindřicha a tehdy již i českého knížete na osvobození od desátků, statky Milhostovy a kostel P. Marie v Kladsku³⁶³, vydané jerusalemskému špitálu kolem r. 1186 a r. 1194. Kromě toho je pravděpodobno, že i listina knížete Bedřicha na stříbrský důchod³⁶⁴ je složena u příjemce, ve špitále³⁶⁵. A není vyloučeno, že vznikla u příjemce i listina knížete Bedřicha na statky Hroznatovy³⁶⁶, i listina knížete Oty na směnu statků Hroznatových³⁶⁷, vydané jerusalemskému špitálu r. 1188 a 1189, ale prokázati to nelze³⁶⁸.

Konečně lze ukázati, že si kostel olomoucký jako dříve i v 2. polovině 12. století někdy zhotovoval své listiny sám, jak svědčí jeho listina olomouckého knížete Oldřicha na ves Uhřetice z r. 1174³⁶⁹, složená pomocí starších listin olomouckých³⁷⁰, že tak činil někdy i klášter hradištský, jak je patrné z listiny olomouckého knížete Vladimíra na ves Bojanovice z r. 1195³⁷¹, složené pomocí starších listin hradištských³⁷², a že tak činil příležitostně i klášter kladrubský, jak vysvítá z listiny knížete Vladislava na Bdeněves z r. 1197³⁷³, hlásící se slovy *stabilire, stabilimentum* k slohové tradici kladrubské³⁷⁴. A zbývá zakončiti poznámkou o osmi listinách, jichž diplomatický původ je nejasný. Jsou to: listina Častova na darování vsi Bykoše ke hrobu sv. Václava z doby kol 1170³⁷⁵, listina knížete Soběslava II., potvrzující kostelu vyšehradskému darování Nemojovo³⁷⁶, listina Bedřicha, knížete olomouckého, vydaná klášteru rajhradskému r. 1169³⁷⁷, listina Hartmana z Mírkova z let 1158—1173³⁷⁸, listina pražského biskupa Jindřicha na směnu některých statků kostela pražského za statky Jiřího z Milevska z r. 1184³⁷⁹, listina kostela vyšehradského na směnu některých statků vyšehradských zvoníků za statky Markantovy z r. 1185³⁸⁰, listina knížete Bedřicha, vydaná Hadmarovi z Kuenrinka na Vitoraz r. 1185³⁸¹ a konečně listina téhož knížete Bedřicha, vydaná klášteru světelskému 16. června 1186³⁸². Je možno, že některá s těchto listin či snad všechny vznikly u svých příjemců³⁸³, ale zjišťovati to podrobným a soustavným rozborem nelze pro nedostatek diplomatické látky příjemcovy.

Diplomatický rozbor zachovaných českých, t. j. českými vydavateli vydaných listin 2. poloviny 12. století tedy ukazuje, že

tyto listiny byly zhotoveny, to jest složeny a napsány, jednak u vydavatelů, tedy notáři českých knížat a biskupů, jednak u příjemců, duchovních ústavů (kapitul a klášterů) domácích i cizích. Pokud jde o diplomatickou práci příjemcovu, stačí ji zde prostě zjistiti jako původní zjev diplomatické práce vydavatelovy, dále se jí tato studie neobírá, poněvadž, majíc úkolem zkoumati začátky české listiny, nemůže sledovati diplomatickou tradici jednotlivých českých ústavů duchovních, rozvíjející se až počínaje 13. stoletím. Zato tím více úsilí je věnovati diplomatické práci vydavatelově.

Z pěti notářů, jež diplomatický rozbor jejich notářského díla zjistil ve službách vydavatelů českých listin, českých knížat a biskupů 2. poloviny 12. století, dosud bylo lze jménem určití jen jediného, notáře pražského biskupa Daniela I. a českého krále Vladislava, Vincence, poněvadž jej prozradil shodný sloh v listinách i v jeho letopise³⁸⁴. Ostatní čtyři notáři zůstali jménem neznámi a je se pokusiti, nelze-li aspoň některé z jejich čtyř notářských děl sepnouti s některým ze jmen písařů a notářů, zachovaných v českých listinách té doby.

Často bývá skladatelem či písařem listiny osoba uvedená v ní s titulem notářským nebo písařským. I mohla by vzniknouti domněnka, že listinu knížete Soběslava II. pro klášter plasský z r. 1175³⁸⁵ skládal a psal knížecí notář Florián, jmenovaný v ní mezi svědky³⁸⁶, že se tedy shora zjištěný notář knížete Soběslava II.³⁸⁷ kryje s notářem Floriánem. Ale notář Florián je uveden mezi svědky i v jiných pěti listinách: v listině krále Vladislava pro jerusalemský špitál³⁸⁸ a v listině knížete olomouckého Bedřicha pro klášter rajhradský³⁸⁹ s titulem *subcancellarius*, v listině Častově³⁹⁰ a v listině Adalberta opata strahovského³⁹¹ s titulem *notarius* a dokonce i v listině samého knížete Soběslava II. pro kostel vyšehradský³⁹² s titulem *capellanus* a přece ani jedna z těchto listin není jím ani složena ani napsána³⁹³. Tedy ztotožniti notáře Floriána s diplomatickým, t. j. diplomatickým rozbohem notářského díla zjištěným, notářem knížete Soběslava II. nelze, zvláště když i o jeho předchůdci ve službě královské Martinovi³⁹⁴, uváděném v listinách rovněž s titulem *notarius* a *subcancellarius*, je sice svědectví, že se účastnil služby diplomatické, ale nikoli, že by byl skládal či psal královské listiny. Ty jsou, pokud pocházejí ode dvora královského, dílem notáře Vincence,

který se však v královských listinách, jím složených, vůbec nejmenuje a v současné listině Častově³⁹⁵, které neskládal, sice ano, ale jen jako pražský kanovník bez titulu notářského, ač před ním v téže listině je označen pražský kanovník Florián jako *notarius regis Boemorum*. To znamená, že skládati a psáti knížecí (královské) listiny české nebylo povinností knížecího (královského) úředníka, označovaného v listinách titulem *notarius* nebo *subcancellarius*.

Dalším svědectvím toho je notář knížete Bedřicha Jindřich, uvedený mezi svědky v Bedřichově listině pro klášter valdsasský³⁹⁶, složené i psané u příjemce³⁹⁷, tedy zase nikoli v díle knížecího notáře, kterého jmenuje mezi svědky. I zde knížecí notář, v knížecí listině uvedený, této listiny ani nesložil ani nepsal.

Konečně svědčí o tom i knížecí písař (*scriba*) a notář Rapota z posledního dvacetiletí 12. století. Rapota se připomíná po prvé v listině knížete Bedřicha pro klášter plasský asi z r. 1183³⁹⁸, složené a patrně i psané u příjemce³⁹⁹ s titulem *scriba*⁴⁰⁰, podle všeho knížecí písař. A ještě v listině kláštera plasského na ves Lomany z r. 1192⁴⁰¹, zase složené i psané u příjemce⁴⁰², se jmenuje *scriba*⁴⁰³, třebaže se již před tím v listině knížete Bedřicha pro kostel vyšehradský z r. 1187⁴⁰⁴, složené notářem knížecím⁴⁰⁵, nazývá *capellanus*⁴⁰⁶. Teprve od r. 1193 byl notářem knížecím, jímž se jmenuje v listině Dětlebově pro klášter plasský z 1192—93⁴⁰⁷, složené a psané u příjemce⁴⁰⁸, v listině knížete a biskupa Jindřicha Břetislava pro jerusalemský špitál v Praze z r. 1194⁴⁰⁹, složené a psané u příjemce⁴¹⁰, v listině krále Přemysla pro týž špitál z konce 1198 či začátku 1199⁴¹¹, složené a snad i psané na dvoře královském⁴¹², a v doručovací formuli listiny téhož krále kostelu olomouckému z r. 1207⁴¹³, pocházející od téhož královského skladatele⁴¹⁴. Z těchto sedmi listin ani jediná nemůže pocházeti od písaře či notáře Rapoty, neboť první, druhá, čtvrtá a pátá z nich jsou původu příjemcova, třetí je dílem notáře knížecího a poslední dvě složil sice týž notář královský, nikoli však notář Rapota, poněvadž onen notář je činný ještě r. 1225⁴¹⁵, kdežto Rapota r. 1207 mizí⁴¹⁶. Nelze také notáře Rapotu ztotožniti s oním biskupským notářem původu plasského, označeným shora značkou *P6*⁴¹⁷, neboť ani jediná ze sedmi listin shora uvedených nepochází od něho. Na tom nic nezmění ani to, že v plasské listině krále Přemysla z r. 1207⁴¹⁸, složené a psané

notářem *P6*⁴¹⁹, přichází Rapota jako doručitel⁴²⁰. Nevadilo by, že se zde již Rapota nazývá kancléřem, nelze vyloučiti možnost, že výjimečně složil a napsal listinu i sám kancléř, ale je to jediná listina, v níž se setkává dílo notáře *P6* se jménem Rapotovým, proti řadě sedmi listin se jménem Rapotovým, notářem *P6* však nesložených, a proti řadě dvanácti listin notářem *P6* sice složených i psaných⁴²¹, v nichž však není jména Rapotova. Kromě toho pak se jméno Rapotovo objeví již r. 1183, kdežto dílo notáře *P6* až r. 1190 a ztratí se již r. 1207, ale poslední práce notáře *P6* je až z r. 1212. Sotva lze tedy pochybovati, že i notář Rapota byl knížecí úředník, jehož úřední povinností nebylo skládati a psáti knížecí listiny⁴²².

Tedy všech pět notářů, kteří ve službách vydavatelů českých listin, českých knížat a biskupů 2. poloviny 12. století, skládali a psali jejich listiny, zůstává beze jména, poněvadž žádné z jejich pěti notářských děl není prací některého za čtyř knížecích úředníků, označených v listinách titulem *scriba*, *notarius*, *subcancellarius*: Martina, Floriána, Jindřicha a Rapoty, tím méně prací knížecího kancléře, Gervasia a Floriána. Všechny pět notářů lze zjistiti jen diplomatickým rozbořem a určením jejich notářského díla, jsou notáři diplomatickými. V tom není ani notář Vincenc výjimkou, poněvadž ani on není knížecím úředníkem, uváděným v listinách s titulem notářským, nazýváje se notářem jen ve svém letopise, psaném až v letech <1171—1173>⁴²³, kdy již skutečně mohl notářem královským býti (nebyl jím ještě kol r. 1170⁴²⁴), nikoli v letech předchozích, kdy skládal listiny královské.

Pak však knížecí úředníci, jmenovaní v českých listinách 2. poloviny 12. století s titulem notářským, měli jiné úřední povinnosti než skládati a psáti listiny. Dva z nich, Martin a Florián, se někdy označují titulem *subcancellarius*⁴²⁵ a tento titul, naznačující, že asi jejich úřední povinnost souvisela s úřední povinností kancléřskou, přivádí k otázce: jaká byla úřední povinnost kancléřská, kdo to byl kancléř českého knížete. V odpovědi na tuto otázku bude i odpověď na otázku: kdo byl kancléřův pomocník v úřadě, *subcancellarius* čili notář knížecí. Základním pramenem k této otázce jsou ovšem české listiny 2. poloviny 12. století, ale vedle nich i letopis pražského kanovníka Vincence, notáře krále Vladislava, který, stý-

kaje se na biskupském i knížecím a pak královském dvoře pražském s kancléřem i notářem panovníkovým, zachoval o nich ve svém letopise mnohou vzácnou zprávou. Ve světle obojího pramene se jeví kancléř a notář českého panovníka 2. poloviny 12. století takto.

První jméno, které se objeví po prvním známém knížecím kancléři českém, kancléři knížete Soběslava I., Juratovi, proboštu pražském⁴²⁶, je jméno kancléře Alexandra, bratra pražského probošta Daniela, od r. 1144 probošta kostela vyšehradského⁴²⁷, který podle Vincencova letopisu⁴²⁸ zemřel na svém poselství od knížete Vladislava k císaři řeckému 18. října 1146⁴²⁹. Že byl kancléřem knížete Vladislava svědčí české nekrologium⁴³⁰. Jeho nástupcem byl asi Bartoloměj, o němž Vincenc praví⁴³¹, že byl r. 1148 na druhé výpravě křížové zajat Turky a ztratil se. Po němž byl Vladislavovým kancléřem, nejméně od r. 1152⁴³², vyšehradský probošt Gervasius, rodem Němec⁴³³. R. 1156 již podle Vincence⁴³⁴ smlouval spolu s biskupem Danielem Vladislavovu účast italské výpravy císaře Fridricha, které se pak i sám zúčastnil⁴³⁵. V listinách se nalezne jeho jméno po prvé na autentice pražského biskupa Daniela z 30. května 1158⁴³⁶, kterou se ověřují ostatky, vložené do oltáře kostela sv. Petra v Bohnicích, zbudovaného právě samým kancléřem Gervasiem. Od r. 1158 přichází již Gervasius v listinách mezi svědky nebo jako doručitel listiny pravidelně s titulem kancléřským a proboštským⁴³⁷, až do r. 1178, kdy 10. února zemřel⁴³⁸. Nabyt svými věrnými službami⁴³⁹ plné důvěry královny, takže byl vedle biskupa Daniela nejvlivnější osobou Vladislavova dvora a vysloužil si i značné jmění, z něhož pak se svým synovcem Martinem nadal v Praze špitál řádu sv. Jana jerusalemského⁴⁴⁰. Vincenc o něm mluví jako o muži *magni consilii* nebo *in quo maxime domni regis pendebat consilium*⁴⁴¹ a vzpomíná ho jako *virum venerabilis et coram deo et hominibus approbati*⁴⁴². I když něco z této chvály je přičísti na vrub Vincencovy snahy získati v Gervasiu platného přímluvce u krále Vladislava, od něhož Vincenc očekává za svůj letopis náležité odměny, již skutečnost, že Vincenc stál právě o Gervasiu přímluvu, svědčí, že Gervasius nebyl na dvoře Vladislavově bez vlivu. Ostatně Vincenc nazývá Gervasia již v druhé listině valdsasské z r. 1165 *venerandus prepositus*⁴⁴³, byl tedy Gervasius na českém dvoře královském své doby jistě osoba velmi významná. A vlivu nabyt u krále zajisté

především službou kancléřskou, jež byla, jak z Vincencova letopisu vysvítá, podstatnou složkou správy českého státu.

Ve své kancléřské službě byl probošt Gervasius podporován notářem Martinem, svým synovcem⁴⁴⁴, kterého asi sám do dvorské služby uvedl. Vincenc jej označuje ve svém letopise jako *curiae suae (regalis) notarium, quem maxime fidelem sibi dilectum habebat (rex) clericum honestum, eloquentem*⁴⁴⁵. I když i zde Vincenc chválí nikoli bez úmyslu, o věrných službách králi sotva lze pochybovati⁴⁴⁶. K r. 1164 uvádí Vincenc⁴⁴⁷ samostatné diplomatické posláni Martinovo k řeckému císaři Manuelovi, aby upevnil vzájemné přátelství mezi dvorem českým a řeckým. A Martin se hojně obdarován vrátil se vzácnou nabídkou sňatku jednoho ze synovců císařových s některou Přemyslovnou⁴⁴⁸. Pak se nalezne v listinách s titulem *notarius a subcancellarius*⁴⁴⁹. Ale již r. 1169, ne-li dříve, vystoupil Martin z dvorských služeb, byv za ně odměněn proboštvím kapituly litoměřické⁴⁵⁰, a někdy kol r. 1175 je již proboštem kapituly pražské⁴⁵¹. Ani tím nezůstal. R. 1186 se nazývá⁴⁵² *quondam prepositus Pragensis, nunc vero frater hospitalis Jerusalem et preceptor Vngarie, Boemie et omnium aliarum terrarum ab oriente et meridie et septentrione adiacentium* a v této hodnosti r. 1189 mizí⁴⁵³. V tomto řádě skončil patrně proto, že asi před dvaceti lety spolu se svým strýcem kancléřem Gervasiem založili a nikoli bez štědré podpory krále Vladislava bohatě nadali první český špitál tohoto řádu v Praze s kostelem P. Marie u paty mostu pražského. Ze zakládací listiny⁴⁵⁴ tohoto špitálu je jasné patrné, odkud a jak nabyli oba, strýc i synovec, tolik zboží, které svému nadání mohli věnovati. Král Vladislav v ní praví⁴⁵⁵, že chtějí věnovati *omnia illa, que vel circa me suo fidelissimo servitio promeruerant in possessionibus sive mobilibus quibuslibet, vel que aliunde iustis emptionibus aut aliis legitimis modis adquisierant vel etiam ecclesiasticis beneficiis reservaverant*. A není třeba pochybovati, že Gervasius s Martinem skutečně sloužiti králi Vladislavovi věrně a že se za věrné služby dočkali královského vděku v podobě výsluh na statecích i církevních obrocích. Martin sice z královské služby brzy vystoupil, Gervasius však dosloužil králi Vladislavovi až do smrti — a po ní i Vladislavovu nástupci, knížeti Soběslavovi II.

Po Martinovi byl Gervasiovým pomocníkem ve službě kanc-

léřské pražský kanovník Florián, který se objeví s titulem *subcancellarius* po prvé v těchže dvou listinách z r. 1169⁴⁵⁶, v nichž se právě Martin po prvé jmenuje již proboštem litoměřickým. Potom se Florián, asi od r. 1170 kanovník pražský⁴⁵⁷, uvádí v listinách buď s titulem *notarius* nebo *capellanus* až do r. 1178⁴⁵⁸. Byl patrně notářem či podkancléřem královským a knížecím až asi do Gervasiový smrti, po němž se sám stal knížecím kancléřem. Tím se po prvé připomíná za knížete Bedřicha hned v jeho první nepochybné listině, v listině pro klášter valdsasský z r. 1181⁴⁵⁹. Vyšehradským proboštem se však Florián nestal hned po smrti Gervasiově, nýbrž až když Gervasiův nástupce na Vyšehradě, bratranec knížete Bedřicha, Jindřich Břetislav, byl zvolen 25. března 1182 pražským biskupem. Od r. 1183 se v listinách jmenuje *Florianus cancellarius et prepositus Wissegradensis* nebo některým z těchto dvou titulů. Od r. 1194 je proboštem pražským až do r. 1201, třebaže se v hodnosti kancléřské naposled připomíná r. 1197⁴⁶⁰. Byl tedy kancléřem za knížat Bedřicha, Konráda Oty, Václava, Přemysla i Jindřicha Břetislava, to jest po celou onu pohnutou dobu, kdy šlo téměř o bytí českého státu, a byl asi i prvním kancléřem krále Přemysla až do své smrti⁴⁶¹.

V úřadě kancléřském byl Floriánovi k ruce nejdříve notář Jindřich⁴⁶², který byl spolu i knížecím kaplanem⁴⁶³, a po něm notář Rapota, rovněž kaplan⁴⁶⁴, uváděný kol r. 1183 a ještě r. 1192 jako písař⁴⁶⁵ a teprve od r. 1192—1193 jako notář až do r. 1207⁴⁶⁶, kdy se dokonce objeví po prvé a naposledy v doručovací formuli s titulem kancléřským⁴⁶⁷. Kancléřem snad byl po pražském proboštu Kristiánovi asi v letech 1207—1210.

Osudy kancléřů Gervasia a Floriána svědčí, že český kancléř knížecí slouží i několika knížatům až do své smrti a že se po něm stává kancléřem dosavadní knížecí notář. To znamená, že na českém dvoře knížecím má kancléř od poloviny 12. století své pevné místo. A nejen to, čeští panovníci již dovedou oceniti, jaký význam má pro důležitou službu kancléřskou souvislost práce a z ní se rodící tradice, ponechávají proto v této službě i kancléře svého předchůdce, mnohdy svého odpůrce, a svěřují kancléřskou službu po smrti kancléřově jeho pomocníkovi ve službě, notáři, jmenujíce jej kancléřem. A tradice služby kancléřské, upravujíc ji v soustavu, vytváří na českém dvoře

knížecím kancléřský úřad, mající k ruce knížecí kancelář osazenou notářem a písařem a vedenou kancléřem.

Vystihnouti podstatu tohoto úřadu kancléřského, jeho práv a povinností, znamená uvědomiti si dříve aspoň zhruba práva a povinnosti českého panovníka samého. Český panovník byl nejvyšším právním představitelem českého národa a jeho státu doma i za hranicemi, byl zosobněný stát. Jeho právem a povinností bylo pečovati o mír státu uvnitř i na venek, jehož mu bylo chrániti před nepřítelem vnitřním i vnějším. Český panovník byl nejvyšším strážcem míru českého státu, vnitřního i vnějšího⁴⁶⁸. Měl proto, pokud šlo o mír vnitřní, právo a povinnost býti nejvyšším zákonodárcem, správcem, soudcem, konečně i ochráncem církve ve státě, vůbec nejvyšší právní autoritou ve státě, a pokud šlo o mír vnější, právo a povinnost býti nejvyšším vojevůdcem státu a jeho nejvyšším diplomatickým zástupcem. To je pravděpodobný, poněvadž četnými doklady hned již z následujícího 13. století dosvědčený rámec a osnova povinností a práv českého panovníka 12. století, z nichž se pak některá rýsují v jediných konkrétních pramenech současných: v zachovaných českých listinách, ač i v 2. polovině 12. století stále ještě nečetných, dost určitě.

Vyplývá z právní podstaty tehdejší české listiny, že zachované české listiny z té doby ani zdaleka nedosvědčují celého obsahu a rozsahu shora naznačených práv a povinností českého panovníka. Listina je v tehdejším jednoduchém právním prostředí českém stále ještě tak řídká, že se jí, i panovnické, užívá jako pomocného svědectví právního jen o právních počinech zvláště důležitých, jimiž především byla pořízení o změnách majetkových, darováních, koupích, prodeích a směnách nemovitého majetku⁴⁶⁹. Jako svědectví o jiných právech než právech pozemkového majetku se tehdy užívá v Čechách ještě listiny neobyčejně řídkou výjimkou, mimo jiné jistě i proto, že tato práva sama, na př. výsady imunitní, jsou ještě právně málo vyhraněna, poněvadž nesoustavně povolována, takže ještě není soustavné potřeby a snahy tato práva právně přesně vystihnouti určitou právní normou a pak určitým formulářem. A tak i tehdejší panovnická listina česká ukazuje českého panovníka především pečujícího, aby hmotná, hospodářská základna jeho moci byla co nejpevnější. Ostatně panovníkova péče o vlastní silnou hospodářskou

moc je nepřímo i projevem péče o vnitřní mír státu, neboť silná hospodářská moc mu poskytuje podpory i opory v jeho poslání strážce míru ve státě. Prostředkem této péče jsou mimo jiné i duchovní ústavy, kapituly a kláštery panovníkem založené, jejichž založení a hospodářský vzrůst neznamená jen vzrůst příjmů komory panovníkovy, nýbrž i hospodářský prospěch kraje, v němž leží, a ne naпоследy i značný osvětový prospěch celé země, celého státu, poněvadž osvěta je té doby úplně v rukou duchovních⁴⁷⁰. Tedy převážná většina listin českých panovníků až do konce 12. století zlistiňuje právě založení nebo obdarování nějakého duchovního ústavu. V starší době jsou to jen založení, od poloviny 12. století jsou to již i obdarování menší — na položené základy se stavělo dále, jak svědčí pro 11. století zakládací listiny knížete Vratislava II. (1061—84), vydané kapitulám boleslavské⁴⁷¹ a vyšehradské⁴⁷² a klášteru opatovickému⁴⁷³, zakládací listina olomouckého knížete Oty, vydaná r. 1078 klášteru hradištskému u Olomouce⁴⁷⁴, zakládací listina knížete Vladislava II., vydaná asi r. 1146 klášteru plasskému⁴⁷⁵ a pak dlouhá řada listin českých knížat, vydaných českým ústavům duchovním na jednotlivé dary a směny v 2. polovině 12. století.

Česká knížata jsou majiteli ohromných rozloh půdy nevzdělané, patří jim všechna půda, která v hranicích českého státu, Čech a Moravy je (*terra nullius*), ale jsou také majiteli rozsáhlé půdy již vzdělané. I darují českým kostelům a klášterům z půdy nevzdělané větší, menší újezdy (*circuitus ambitus*)⁴⁷⁶ s lesy a loukami, s řekou a z půdy vzdělané vsi (*villa*)⁴⁷⁷, s různým příslušenstvím, mezi jiným i s trhem, statky (*praedium*)⁴⁷⁸, dvorce (*curia*) a jednotlivá popluží (*aratum*) i s lidmi na nich usedlými⁴⁷⁹, darují i kostely⁴⁸⁰ na své půdě postavené i s příslušným k nim věnem a darují konečně i své komorní příjmy⁴⁸¹ z cel, mýt, mince a daně míru. Typické základní věno nového duchovního ústavu, založeného knížetem, je zapsáno v zakládací listině kláštera hradištského u Olomouce: jsou to čtyři vsi, pak *curia .. cum sibi adiacentibus villis sub omni tributo et consuetudine, sicut antea solvebat*, dále les, mýto na řece Olšavě, na mostě břeclavském, na zemské stezce polské u Hradce a příjem z mince, pak rybníky, četná čeleď a dobytek⁴⁸². Podobná, třeba snad ne vždy tak bohatá, ale i bohatší, byla i základní věna ostatních ústavů duchovních⁴⁸³. K nim pak časem při-

bývaly další dary podobné⁴⁸⁴. O darovaných statcích se připomíná, z jakého práva byly darovány. Již listiny Vratislavovy a Oty olomouckého z 11. století zvlášť vytýkají, že základní věna kapituly boleslavské a vyšehradské a kláštera hradištského pocházejí z vlastního jmění (*ex proprio*) dárcova⁴⁸⁵, zakládací listina jerusalemského špitálu v Praze výslovně připomíná o každém daru královském, jakým právem králi až dosud patřil⁴⁸⁶. A bývá to připomínáno čím dále častěji, jak vzrůstá potřeba právní přesnosti a snaha o ni, i o menších zádušních darech jednotlivců a pak i směnách a koupích, kterými duchovní ústavy zaokrouhlovaly své državy⁴⁸⁷, hledíce směniti nevýhodně položené zádušní dary za vhodnější⁴⁸⁸. Potřeba právní přesnosti a snaha o ni pak také působí, že bývají stále častěji vytýkány i hranice darovaných či směněných pozemků⁴⁸⁹. Kromě práv pozemkových a platových (úročních) počínají se od 2. poloviny 12. století objevovati mezi panovníkovými dary duchovním ústavům i práva výsadní, úlevy od veřejných povinností, jimiž se panovník ze své moci svrchovaného strážce veřejného řádu v zemi snaží podepřít hospodářský rozvoj oněch ústavů, chráně jich před libovůli hradského úřednictva. Jestliže se nejstarší výsada kn. Vladislava z poloviny 12. století týká osvobození lidí olomouckého kostela od zeměpanských daní a dávek a od zemských robot⁴⁹⁰, výsada kn. Soběslava II. z r. 1177 osvobození lidí kláštera kladrubského od kácení lesa (bud' ke službě knížecí nebo zemské, hradské) a od psovodů⁴⁹¹, výsada kn. Bedřicha z r. 1187 potvrzuje osvobození lidí kostela vyšehradského od všech povinností mimo ty, jimiž jsou povinni samému knížeti a nadto již i od soudních pokut jakýchkoli, označujíc tuto svobodu významně slovem *mír* (*pax*)⁴⁹². O těchto nejstarších českých výsadách imunitních vyložím více v práci o české listině panovnické v 13. století, v níž jsou imunitní výsady podstatnou složkou⁴⁹³. Zvláštní výsady, vyplývající z jeho polohy za českými hranicemi, se dostalo klášteru valdsasskému asi r. 1197 kn. Jindřichem Břetislavem: aby mohl svobodně bez cla a tržného převáděti přes hranice dobytek ze svých českých statků⁴⁹⁴. Současně jej kníže český osvobozuje od zemských dávek a přijímá jej ve svou ochranu, zahrnuje jej tak do míru zemského⁴⁹⁵, jako učinil již kníže Soběslav II. Němcům, usazeným v pražském podhradí, ovšem rovněž z hospodářských důvodů⁴⁹⁶. Ona *gratia et defensio*, do níž přijímá

pražské Němce kníže Soběslav II., ona *tuitio*, do níž přijímá klášter valdsasský kníže Jindřich Břetislav a zvláště ona starobylá svoboda kapituly vyšehradské, znova potvrzená knížetem Bedřichem a výslovně již označená slovem *pax* nemohou býti než součástí, projev panovníkovy péče o vnitřní mír státu.

Patřilo-li zakládati a obdarovávatí české ústavy duchovní aspoň nepřímě k panovníkově péči o vnitřní mír v zemi, patřilo k této péči již přímo chrániti jich výsadami před libovůlí hradského úřednictva a zvláště zajistiti jim všechna získaná práva pozemková, platová (úroční) i výsadní podle řádu práva zemského, pojmouti je do míru zemského, a to nejen práva získaná od samého panovníka, nýbrž od kohokoli jiného v obvodu zemského míru. Dálo se tak původně, jak již shora naznačeno⁴⁹⁷, ústním jednáním na zemském právé, později, zvláště od 2. poloviny 12. století, ústním jednáním a listinou, jak se níže podrobněji vykládá⁴⁹⁸. Při tomto ustavování získaných práv na zemském právé, kde se panovník jeví jako nejvyšší soudce, nejvyšší právní autorita v zemi, zvlášť patrně vyniká panovníkova úloha nejvyššího strážce vnitřního míru zemského. A ovšem i v panovníkově činnosti zákonodárné, která však zanechala v listinách jen řidší stopy jednak povolenými výsadami, odchylkami to od zemského řádu⁴⁹⁹, jednak, a to vzácnou výjimkou, souborem právních norem, jaký se zachoval ve známých Statutech knížete Konráda Oty⁵⁰⁰.

O péči českého panovníka o vnější mír země, o jeho činnosti diplomatické, zpravují jednak kroniky, zvláště na př. letopis Vincencův o době knížete a krále Vladislava (12. stol.), jednak diplomatická korespondence, na př. listy psané knížeti Vratislavovi II. (11. stol.).

Již výkony práv a povinností, vyplývajících z poslání českého panovníka pečovatí o vnější mír českého státu, vyžadovaly mnoho opatrného a namáhavého diplomatického jednání, ke kterému by byl panovník sám nestačil, i kdyby mu to dovolovaly důvody prestižní. Proto měl panovník k ruce hned původně zvláštního služebníka, později úředníka-kanceláře, který, přibрав si časem podle potřeby pomocníka, podkanceláře či notáře, usoustavnil všechnu diplomatickou práci na českém dvoře panovníckém ve zvláštním úřadě kancelářském, zvaném kanceláři po výtce (*cancellaria*)⁵⁰¹. To byla jedna stránka

úřední činnosti kancelářské a kancelářské, jak ji přímo dosvědčuje letopis Vincencův svými zprávami o diplomatických posláních kanceláře Gervasia a notáře Martina, která jistě byla provázena diplomatickou korespondencí, skládanou a psanou v panovnické kanceláři.

Ale touto diplomatickou službou se úřední činnost kancelářská a kancelářská nevyčerpávala. Kancelér i kancelář českého panovníka byli zřízení i k jeho podpoře při výkonech práv a povinností, vyplývajících z jeho posláním pečovati o vnitřní mír českého státu, které zajisté těsně souviselo s posláním pečovati o vnější mír, jako souvisel sám mír vnější s vnitřním. Výkony panovníkovy péče o vnitřní mír státu, v jádře výkony, ustavující jednotlivá práva soukromá i veřejná v pevnou soustavu soukromoprávních i veřejnoprávních nároků v rámci zemského řádu právního a pak ustavená práva hájící a porušená napravující, vyžadovaly zajisté rovněž mnoho namáhavého jednání. Již samo zkoumání věcného obsahu těchto práv, ať nových či zanedbaných nebo úmyslně porušených, předpokládalo bohatou právní zkušenost, sotva jen osobní, nutně již tradiční, i když ještě nikoli vždy psanou, a nutilo k ostražitosti, aby panovník byl včas a správně zpraven. A jejich ustavování nebylo možné bez odpovědného právního jednání přípravného, jistě nikoli vždy snadného, a bez přesného jednání konstitutivního na zemském právě nebo na užším foru panovníkova dvora. A zase český panovník sám zajisté nemohl ovládnouti všechnu složitou a stále složitější právní látku a všechna rozmanitá právní jednání, na jejichž důkladné a přesné znalosti a správném provedení záležely ony výkony panovníkovy péče o vnitřní mír státu, vnitřní mír státu sám. Potřeboval v tom pomocníka, namnoze i zástupce. Hledá-li se pak mezi dvorskými úřady, který z nich asi panovníkovi v té věci sloužil, brzy se shledá, že to mohl býti nejspíše, ba jedině kancelér s kanceláří — a panovníkovy listiny to potvrdí svými doručovacími formulemi, uvádějícími pravidelně doručitelem listiny, který byl odpovědným za její vydání, právě kanceláře panovníkova nebo notáře.

Tedy podstatou českého úřadu kancelářského a jeho kanceláře, čili kanceláře českého panovníka v 2. polovině 12. století bylo sloužení českému panovníkovi ve výkonu právní péče o vnitřní i vnější mír českého státu. V oblasti péče o vnější mír to byla služba diplomatická, v oblasti péče o mír vnitřní právní služba v ustavování

práva v rámci zemského řádu právního. Pro první službu se nezachovala svědectví přímá (diplomatické listy a listiny v užším slova smyslu), jsou o ní jen bezpečné zprávy Vincencovy a některé jiné. O druhé službě zase není výslovných zpráv, zato řada přímých svědectví: zachovaných českých listin z 2. poloviny 12. století, jejichž vlastní právní oblastí je právě ustavování práva v rámci právního řádu země české. Jejich podrobným rozбором lze osvětliti velmi jasně nejen úkol českého panovníka, ustavujícího na zemském právě vnitřní mír českého státu, nýbrž spolu i podstatnou část úřadu kancléřského, jeho službu panovníkovi v péči o vnitřní mír státu.

Bylo již vyloženo⁵⁰¹, že se v českém prostředí právním důležité počiny právní povahy nesporné, převody nemovitostí a práv, odedávna pořizovaly na zemském právě knížecím prohlášením (*fir-matio principis*) buď počinu samého, šlo-li o vlastní počín knížecí, nebo souhlasu s počinem, šlo-li o počín neknížecí, a zajišťovaly se do budoucna původně jen ústním svědectvím osob pořízení přítomných, především knížete samého, a klatbou biskupa (*fir-matio episcopi*), rovněž přítomného hlavního svědka. Za knížete Vratislava II. (1061—84) se dosavadní postup právní rozšířil a spolu zpřesnil tím, že k ústnímu svědectví a biskupské klatbě přibyla panovníkova listina, která se, jakožto písemný fiktivní nález zemského práva o pořízeném počinu právním, právně ověřený pečeti panovníka sedícího na zemském právě, stala písemným a proto trvalejším právním svědectvím o pořízeném počinu. Když se pak tento právní postup během první poloviny 12. století v českém prostředí právním pomalu v zásadě vžil, vydala již druhá polovina tohoto století dlouhou řadu listin, z nichž je dosud přes padesát zachováno a přináší četnější a jasnější zprávy o pořizování a zlistiňování právních počínů v tehdejší českém prostředí právním, než jakých zde mohlo býti užito k výkladu o době do poloviny 12. století. Proto také mnoho, co bylo shora spíše předpokládáno nebo dohadováno, teprve zde lze náležitě osvětliti a doložiti.

Platí to hned o základní větě, že se důležité počiny právní povahy nesporné, převody nemovitostí a práv, pořizovaly na zemském právě; lze ji nyní jasně prokázati. Především je si uvědomiti, že v českých knížecích listinách 2. poloviny 12. století je řada svědků pravidelně složena stejně. Jsou to členové knížecí rodiny + biskup

+ vysocí duchovní čeští + knížecí úředníci + čeští šlechtici. Z členů knížecí rodiny jsou to především panovníkovi bratři a synové⁵⁰³ a dvakrát sama královna Judita. Z biskupů je to pravidelně biskup diecéšní, tedy buď pražský nebo olomoucký, jen někdy jsou mezi svědky oba. Z vysokých duchovních českých jsou to opati, probošti, děkanové, arcijáhnové a kanovníci, z knížecích úředníků komorník, jídlonoš, číšník, podkoní, sudí, maršálek, mečník, lovcí i almužník, pak kasteláni (*castellani, praefecti, comites*) knížecích hradů, zvláště však pravidelně kancléř, jmenovaný ovšem buď v čele duchovních nebo aspoň mezi prvními z nich, někdy s notářem nebo písařem knížecím rovněž stavu duchovního nebo s kaplanem či s kaplany. Ke knížecím úředníkům je přičísti i úředníky kněžniny, jednou i biskupova. Konečně nikdy mezi svědky v knížecích listinách nechybí čeští šlechtici, označovaní někdy souhrnně názvem *primates* nebo *supani*. Že řada svědků v knížecích listinách je pravidelně takto složena⁵⁰⁴, svědčí, že svědky zlistiněných počinů právních nebyli svědci nahodilí, nýbrž patrně určovaní stále touž potřebou, pravděpodobně právní, týmž určitým řádem právním, svědci právně kvalifikovaní. Ostatně proti nahodilosti těchto svědků svědčí již jejich jména sama, tak vzácné soubory svědků nebylo možno postavit kdykoli a nejméně již jen k pouhému soukromoprávnímu darování jediného újezdu nebo směně dvou vesnic. Ty bylo možno naléztí jediné na zemských shromážděních, kolokviích. A v listinách je vskutku někdy výslovně připomenuto, že zlistiněné počiny byly pořízeny *in communi colloquio Bohemorum Pragae habito*⁵⁰⁵, v listině knížete Konráda Oty z r. 1189⁵⁰⁶ zvláště výrazné slovy, zakončujícími řadu svědků: *et alii multi abbates, clerici, monachi, milites tam de Moravia, quam de Boemia, qui convenerant in Sazka ad audienda statuta ducis Ottonis*⁵⁰⁷. Tedy svědkové knížecích listin jsou účastníci kolokvií, a to proto, že se zlistiněné v nich počiny právní, převody nemovitostí, pořizovaly na zemském právě, zasedajícím na zemských kolokviích.

To potvrzují knížecí listiny i jinak: zmínkami o právním způsobu, jak se převody nemovitostí pořizovaly a jak se jejich pořízení nebo zlistinění účastnil kníže sám, jak biskup a jak svědci. Všechny převody nemovitostí se zajisté ani tehdy ještě nepořizovaly hned přímo na zemském právě, jak svědčí doklady, že právní počin

jíž pořízený byl teprve dodatečně právně zajišťován ještě i na zemském právé. R. 1169 zajistil olomoucký kníže Bedřich, syn krále Vladislava, jisté své darování ke klášteru rajhradskému, učiněné jím jen ústně, dodatečně před svým otcem, t. j. na zemském právé, jak vyplývá ze souboru svědků v listině uvedených, písemností a pečetí, ovšem Vladislavovou⁵⁰⁸. A z r. 1185 je ještě jasnější doklad⁵⁰⁹. Je to spolu nejvzácnější svědectví o převodu nemovitostí, které se u nás z 12. století zachovalo, umožňující hluboký pohled do právního postupu při pořízení převodu nemovitostí. Vyšehradská kapitula svolila, aby její dva zvoníci Krasoň a Křižan směnili s jistým Markantem, nejspíše románským kupcem z pražského podhradí⁵¹⁰, zahradu a pozemek, pak nějaký kopec pro vinici, za pole v Záběhlicích a peníze. Markant se zavázal ke správě (*disbrigatio*), kdyby někdo činil zvoníkům obtíže v držbě směněných polí⁵¹¹. Je to nejstarší známý doklad správy v českém prostředí právním. Tato směna pořízená asi podle domácího práva nejprve jen ústně⁵¹² byla pak projednána, patrně asi formálně podle kanonického práva schválena i v sedění vyšehradské kapituly 18. prosince 1184. Kanovníkům, sedění nepřítomným, byl právní počín zvlášť oznámen, napsána o něm z rozkazu kapituly a jejím jménem listina, která na jeho zajištění byla ověřena pečetí kostela vyšehradského se strany vyšehradských zvoníků a pečetí kostela pražského se strany Markantovy⁵¹³. Svědčí to zajisté o tehdejší veliké již ceně listiny v českém prostředí právním, kterou výslovně uznává i arenga této listiny *Preciosus memorie thesaurus est scriptura, que rerum seriem incommutabili loquitur veritate et opponit obstaculum emergentibus calumpniis incon vulsum, prona enim ad fallendum presens etas et lucri avida omnia audet, dummodo vivet*, dobře vystihující právní smysl listiny. Ovšem sotva lze pochybovati, že je to vliv římsko-kanonického procesu, který především přiměl obě kapituly: vyšehradskou i pražskou, pořídit si pečeť a užívat i listiny. Leč domácí právo zvykové nikterak neustupuje, došloť po vydání listiny k ochozu obojích směněných pozemků v Záběhlicích za souhlasu obojí strany, čímž právní počín znova, po druhé schválen⁵¹⁴. Ochozu se účastnili, jako asi pravidelně, úředníci knížecí: komorník a podkomoří, zemský předák hrabě Vítek a řada jiných šlechticů, kněz Milhost, pak sousedé (*heredes*) z blízkých vsí: hosti-

vařští, chodovští, roztylští a strašničtí, konečně přátelé Markantovi asi z podhradí pražského: zlatník Průvod se synem Janišem z Michle, pak Štěpán, Roman, Sirech, Karel, Petr, Alsin a Huc, asi pražští kupci, soudě podle žida Siracha mezi nimi, a podle jmen Románi, jako Markant sám. A domácí právo si vyžádalo ještě dalšího právního jednání. Byla-li pokládána kapitulní listina za jedno zajištění záběhlické směny a ochoz za zajištění druhé⁵¹⁵, došlo ještě k zajištění třetímu, poněvadž prý, jak listina praví, *triplex funiculus difficile rumpitur*⁵¹⁶. Markant 2. července 1185 při zasvěcení knížecí kaple Všeoh svatých na hradě pražském připomenul svůj počin knížeti Bedřichovi, aby byl po třetí a tím pevněji zajištěn. A poněvadž bylo před knížetem prokázáno, že právní počin byl pořízen správně a náležitě, v náležité formě právní (*recte et honeste*), byl v přítomnosti knížete upevněn svědectvím knížecích úředníků, komorníka, podkomorí, podčeši a podštolby, pak soudce Jana, hraběte Vítka a jiných šlechticů⁵¹⁷, z nichž komorník Hroznata a hrabě Vitek, svědkové ochozu, byli zde svědky průvodními. Nato pražský biskup vynesl klatbu na všechny, kdož by zlistiněný právní počin, záběhlickou směnu, porušili⁵¹⁸. To vše se patrně stalo na zemském kolokviu u příležitosti posvěcení kaple Všeoh svatých. Tedy právní řízení při převodu nemovitostí (ovšem svobodných, pozemských) vrcholilo, bylo uzavíráno jednáním na zemském právě, zasedajícím na zemském kolokviu, kde byly právě počiny upevňovány na věky⁵¹⁹.

Postup právního řízení, jak jej zde pěkně líčí listina vysehradská, je pak doložen řadou svědectví jiných listin, které, i když nepodávají tak uceleného obrázku, přinášejí některé nové a důležité zprávy jednotlivé, zvláště o jednání na zemském právě. Strany, pořídívše nejprve svůj právní počin mezi sebou před místními, domácími svědky⁵²⁰ a zajišťivše jej právně svou listinou, pokud ji znaly⁵²¹, dožadovaly se nad to pro svůj právní počin ochrany zemského práva, zajišťovaly (*confirmare*⁵²² se čte v listinách) jej tím, že jej prohlásily na tomto právě, to jest na zemském kolokviu před knížetem, biskupem a ostatními účastníky kolokvia, dosvědčující jej podle potřeby průvodními svědky jeho původního pořízení mezi stranami samými. Svědčí o tom již i uvedená vysehradská listina o směně záběhlické, jejíž ustavení na zemském

právě dosvědčili mimo jiné i někteří svědci ochozu, nejspíše jakožto svědci průvodní⁵²⁸, a pak i listiny jiné. Z plasské listiny z r. 1192⁵²⁴ vysvitá, že Oldřich Držislavův, ubíraje se do Svaté země, odkázal plasskému klášteru statek Lomany a prostřednictvím vykonavatele své poslední vůle, přítele Markvarta, požádal své syny, synovce i ostatní příbuzné, aby jeho dar právně na věky upevnili⁵²⁵. Což oni po jeho smrti vskutku učinili na zemském právě tím, že *coram glorioso duce d. Primuzelone ac ven. episcopo d. H. confirmaverunt et testes adhibuerunt*⁵²⁶, mezi nimiž jsou i svědkové z Plzeňska, především i Markvart s bratry⁵²⁷. A když později někteří příbuzní Oldřichovi přece jeho dar nařikali, došlo k nové právní úpravě zase *coram d. duce Primuzelone et Pragensi episcopo d. H. et ceteris primatibus terre*⁵²⁸, tedy zase na kolokviu, za svědectví nespokojených příbuzných a jiných osob z Plzeňska⁵²⁹, zřejmě přivedených klášterem za průvodní svědky, ať již osobně nebo aspoň jménem⁵³⁰. Podobně, když Anežka z Potvorova darovala plasskému klášteru některé statky a r. 1193 dar zajišťovala na zemském právě⁵³¹, vedla za svědky i osoby z Plzeňska⁵³², nejspíše svědky původního svého darování⁵³³. Případ Markantův i právě uvedené případy plasské ukazují jasně, že *prohlášení*, kterým strana na zemském právě svůj právní počín pořizovala, již tehdy mělo povahu *příznání* (*fassio*) strany, o jakém jsou výslovné zprávy až z doby pozdější.

Když panovník na zemském právě, přesvědčiv se, že právní počín před ním prohlášený⁵³⁴ byl pořízen právně a platně⁵³⁵, projevil s ním, neodpíral-li mu nikdo⁵³⁶, veřejně svůj souhlas⁵³⁷ — to byla původní *firmitio* (*verbo*) *principis* — a přítomný biskup, hlavní svědek⁵³⁸, na jeho žádost⁵³⁹ vynesl duchovní klatbu na všechny rušitele pořízeného počínu⁵⁴⁰ právního, vzatého již zvláštní sankcí pod ochranu zemského práva⁵⁴¹, — to byla *firmitio* (*verbo*) *episcopi*⁵⁴² — dal panovník vyhotoviti o celém jednání na zemském právě listinu, jakýsi fiktivní nález zemského práva⁵⁴³, buď svým vlastním jménem⁵⁴⁴ nebo aspoň dal ověřiti svou pečetí listinu, vyhotovenou jménem strany⁵⁴⁵ nebo neosobně⁵⁴⁶. O něco jednodušší byl právní postup na zemském právě, šlo-li o vlastní počín panovníkův, pak panovník vydával⁵⁴⁷ svým jménem listinu o svém vlastním prohlášení⁵⁴⁸, provázeném rovněž klatbou biskupskou a zvláštní sankcí světskou⁵⁴⁹, a šlo-li o udělení práva, odchýlného

od zemského řádu právního (imunitu), i veřejnou⁵⁵⁰ vyhláškou⁵⁵¹. Vždy však to byla pečť knížecí, která nakonec právně ověřovala listinu o jednání na zemském právé, tedy i jednání samo, tak že se základní ustavující právní jednání celého právního řízení při převodu nemovitostí, ona *firmitio principis*, již tehdy jevila především jako *firmitio sigillo principis*, jak o tom svědčí zachované listiny současné skoro napořád⁵⁵².

Ale byl-li, jak patrně, podstatným, základním právním činitelem všeho jednání na českém právé zemském český panovník, je si uvědomiti, že to nebyl jen český panovník sám o sobě, nýbrž český panovník, sedící na zemském právé, tedy širší ústavněprávní pojem než byl český panovník sám. Svědčí o tom řada zpráv. R. 1159 daroval král Vladislav klášteru valdsasskému určité statky *communi omnium primatum assensu*⁵⁵³. O rok později potvrzuje klášteru hradíštskému všechny statky nejen vahou své moci královské, nýbrž i *consensu omnium primatum Boemie*⁵⁵⁴. R. 1174 dárce kníže olomoucký Oldřich olomouckému kostelu ves Uhřičice *communicato cum omnibus terrę primatibus consilio*⁵⁵⁵. R. 1177 kníže Soběslav II. kázal ověřiti svou pečeti dohodu pražského biskupa Bedřicha o újezd rokycanský *omnibus Boemis collaudantibus*⁵⁵⁶. Tehdy také někdy týž kníže Soběslav II. jistou směnu opata strahovského s šlechticem Křenem schválil a přitištěním své pečeti potvrdil *presentibus nobilibus Boemie*⁵⁵⁷. R. 1181 kníže Bedřich dárce klášteru valdsasskému určitý újezd *scitu atque assensu Boemorum*⁵⁵⁸ a o něco později témuž klášteru ves v Žatecku *in presentia quoque amicorum et nobilium Boemorum terre nostre*⁵⁵⁹. R. 1187 potvrzuje týž kníže Bedřich kapitule vyšehradské výsady *coram primatibus nostris* písmem a pečeti⁵⁶⁰. R. 1193 provedl plasský klášter určitou směnu *coram domino duce Primuzelone et Pragensi episcopo d. Henrico et ceteris primatibus terrę*⁵⁶¹. Z r. 1196 je zpráva, že zakladatel kláštera maškovského tomuto klášteru daroval *et in manu nostra* (= knížete a biskupa Jindřicha Břetislava) *coram multis Boemis ad usus fratrum . . . delegavit* jisté statky a *forum etiam, quod P. dicitur, eisdem fratribus, nullo contradicente seu reclamante . . . assignavit*⁵⁶². Konečně patří sem i závěrná zmínka Hroznatova odkazu ke klášteru tepelskému *Quod si cognati mei de bonis . . . abbatiam infestare voluerint . . . ecce coram Boemis*

*dico, ut ea bona, que ipsis contuleram, ad usus ecclesię . . . revertantur*⁵⁶³. I když v těchto zprávách není vždy řečeno, že jde o všechny předáky a šlechtice české, zemské, sotva lze pochybovati, že se vždy myslí týž kvalifikovaný soubor či výbor předáků (*primates*) země, jaký je pravidelně zachycen, ať již úplně či neúplně, ve výčtu svědků ve všech listinách, ať již mluví výslovně o všech předácích (šlechticích) země či jen obecně o předácích. Tito jsou, jak se o nich výslovně poznamenává, svědky jednání o právním počínu na zemském právé, ale nejsou to svědkové nahodilí, nýbrž, vrací-li se vždy znova v témž základním složení: biskup + vysocí duchovní + úředníci panovníkovi + šlechtici⁵⁶⁴, jsou to patrně svědkové kvalifikovaní, ustanovení zvláštním řádem právním. A nejen to, jsou více. Listiny mluví nejen o jejich přítomnosti jakožto svědků, nýbrž výslovně i o jejich vědomosti, o pořízení právního počínu na zemském právé, o jejich radě panovníkovi poříditi jej, ano o jejich souhlase s jeho pořízením. Panovníkovo právní rozhodování na zemském právé tedy nebylo zcela svéprávné, český panovník, sedící na zemském právé, byl právně vázán určitou právní spoluúčastí českých předáků, přesněji účastníků sedění zemského práva, účastníků kolokvia⁵⁶⁵. To osvětluje a dosvědčuje s jiné strany listina⁵⁶⁶ knížete Bedřicha, kterou daruje klášteru světelskému v Dol. Rakousích určitý statek. Listina byla příjemci odevzdána knížecím kancléřem Floriánem na Kamýku v Dol. Rakousích⁵⁶⁷, kde patrně zlistiněný právní počín byl také pořízen. Proto jsou v listině za svědky uvedeni jen svědkové ochozu⁵⁶⁸, nikoli soubor kvalifikovaných svědků, účastníků zemského práva, jako obvyčejně při panovníkově obdarování. Právní počín nebyl pořízen na zemském právé, kde podle práva pořízen býti měl. To potvrzuje zvláštní zmínka v listině: *Quę nimirum nostra donatio baronibus nostris cunctisque nostro principatui subditis ideo quam maxime debet conplacere, quoniam exinde non parvam sperare debent veniam gravissimę vastitatis, qua predictum cenobium per ipsos afflictum est atque obtritum sub duce Zobezlao. Nam propter nos quoque eadem domus non modicum, proh dolor, incidit dampnum, dum nostri causa in illa terra congregaretur exercitus*⁵⁶⁹. Tuto jistě neobvyklou zmínku lze v listině sotva jinak vyložití než jako panovníkovo vysvětlení, proč svolil právní počín zlistiniti přes to, že o něm nebylo pořízeno na zem-

ském právě. Tímto vysvětlením měl býti již předem listinně zajištěn dodatečný souhlas zemských předáků, panovníkem patrně za ústavněprávně nutný uznaný a z důvodu jím výslovně uvedeného se vším právem předpokládáný. Že panovník potřebu tohoto souhlasu uznával, prozrazuje listina, tedy panovník, či vlastně jeho kancléř, za toto nezákonné pořízení panovníkova daru mimo zemské právo odpovědný, ještě jinou zmínkou: že prý panovník onen statek klášteru daroval *quatinus fratres in prefato monasterio deo ... famulantes habeant ex parte sanctissimi ac reverentissimi nobis patroni nostri Wenczelai pascua, quibus eos plurimum indigere ipsi* (panovník s chotí) *perspeximus*⁵⁷⁰. Jako jinde i zde je sv. Václav, patron českého panovníka, spolu i patronem českého národa a jeho státu, představeného panovníkem sedícím na zemském právě⁵⁷¹, čímž se naznačuje, že jde o dar, o němž se mělo pořídit na zemském právě za právní účasti, souhlasu českých baronů, o nichž mluví prvně citované místo listiny. Tedy český panovník, sedící na zemském právě, byl vskutku širší ústavněprávní podnět než panovník sám o sobě, jak opět s jiné strany osvětlují a dosvědčují dvě listiny valdsasské, v nichž se objeví podivuhodná sankční myšlenka. Šťastnou náhodou první z nich, listinu krále Vladislava z r. 1159 na újezd sedlecký⁵⁷² skládal cizinec, některý mnich valdsasský⁵⁷³, českého prostředí právního neznalý, který, účastniv se asi příslušného jednání o újezd na zemském právě, podivil se zvláštní, jemu dosud neznámé ústavněprávní součinnosti českého panovníka na zemském právě s ostatními jeho účastníky, takže se mu ohlas jejího výrazu ze závěrné scény sankční vtláčil i do pera a on napsal, že se listinou prohlašují všichni škůdci zlistiněného počínu právního za *regie maiestatis et tocius terre reos*⁵⁷⁴. Skladatel Čech, českého prostředí právního znalý, sotva by si byl všiml věci, která se mu rozuměla sama sebou. Když se však již tato myšlenka v listině objevila, notář knížete Bedřicha, Čech⁵⁷⁵, užívaje listiny z r. 1159 za předlohu při skladbě Bedřichově listiny z r. 1181 na potvrzení újezdu sedleckého⁵⁷⁶, vyjádřil onu sankční myšlenku ještě zřetelněji v duchu domácího, českého názoru právního, že prý každého rušitele zlistiněného počínu právního je mítí za *a nostra* (knížecí) *pace ac gratia omniumque Boemorum funditus alienum*⁵⁷⁷. Měl zde zajisté na mysli

mír = *pax*, o němž mluví výsadní listiny českých panovníků⁵⁷⁸, ano obecně i arengy jejich listin⁵⁷⁹, slovem vnitřní mír českého státu, jehož jménem a v jehož zájmu český panovník sankcionoval své právní počiny na zemském právě. Tak se zachovala jasná a velmi důležitá zpráva, že vinník proti vnitřnímu míru českého státu nebyl vinen jen proti panovníkovi, nýbrž i proti zemi, proti všem Čechům, tedy slovem proti panovníkovi, sedícímu na zemském právě se všemi Čechy.

Vysvítá-li takto z českých panovnických listin 12. století nade vší pochybu, že na českém právě zemském, kde se ustavuje vnitřní mír českého státu, nesedí český panovník sám, nýbrž se všemi Čechy, t. j. Čechy po výtce, pokud totiž mají politické právo účastniti se zemského kolokvia, tedy i zemského práva, nelze se diviti, že na české pečeti panovnické, vzniklé umocněním právní funkce původní půhonné pečeti zemského práva a určené k ověření panovníkových listin, jakožto písemných nálezů tohoto práva, není zobrazen český panovník sám a vlastním obrazem se svou osobní legendou, nýbrž že se zde objeví obraz sv. Václava, jakožto patrona českého státu, tedy spolu a především i patrona českého panovníka, a u něho legenda *Pax ducis N. in manu s. Wenceslai*, která správně vystihuje českého panovníka v jeho funkci tvůrce a ochránce vnitřního míru českého státu pod morální ochranou sv. Václava, jakým český panovník, sedě na zemském právě, skutečně byl⁵⁸⁰.

Studie II.

1. Boleslav Stará (kapitula).

O začátcích kapituly boleslavské zpravuje jednak Kosmas, jenž praví, že byla vystavěna knížetem Břetislavem I. na usmířenou za uloupení ostatků sv. Vojtěcha a sv. pěti bratrů v Hnězdně a 19. května 1046 zasvěcena¹, jednak písemnost, která se vydává za zakládací listinu kapituly, vydanou prý knížetem Břetislavem I.² A o tu zde půjde, neboť v podobě, v níž se zachovala, je to sice padělek ne starší r. 1131³, ale je v něm starší jádro, které stojí za pokus dobytí ho⁴.

V listině Břetislavově se praví, že tento kníže daroval kapitule boleslavské mimo jiné prý *in Moravia vero de urbibus Rokiten, Znoiem, Bethow decimationem, quę sex denariis ab uno quoque solvitur . . In flumine vero, quod dicitur Dyga, de omnibus pontibus decimum tributum*. Ale podle listiny⁵, kterou se boleslavská kapitula 24. dubna 1298 srovnala s olomouckým biskupem Dětřichem o desátky na Znojemsku a Bítovsku, obdržela tyto desátkové dávky na Znojemsku a Bítovsku, pak desátky celné a mostné tamže od knížete Vratislava II.⁶ To znamená, že se o listinu, kterou boleslavská kapitula původně obdržela na ony moravské desátky, hlásí dva vydavatelé. Sama se hlásí k Břetislavovi I., z konce 13. století je však zpráva, že patří Vratislavovi II.⁷ Buď tedy byla původní listina Vratislavova podvodně upravena na listinu Břetislavovu, nebo zpráva listiny z r. 1298 je omyl. Rozhodnouti tuto otázku není snadné, poněvadž listina z r. 1298 je zachována jen v opise 2. poloviny 14. století⁸, a není vyloučeno, že opisovač boleslavské tradice neznalý skutečně napsal chybně *Wratislaus* místo původního *Bratislaus*⁹. Ale tento omyl nelze dokázati a nezbyvá, než se obrátit o odpověď k Břetislavově listině samé.

Tato listina je na svém začátku a konci tak blízká, ano shodná s obdobnými místy v listině knížete Vratislava II. pro klášter Hradiště u Olomouce¹⁰ a ve své dispozici tak upomíná na současnou zakládací listinu hradištskou, vydanou knížetem olomouckým Otou¹¹, že všechny listiny zcela určitě složil týž skladatel¹². Ale tím ještě není dokázáno, že „zakládací“ listina boleslavská není listinou Břetislavovou, nýbrž Vratislavovou. Mezi r. 1046, kdy mohla vzniknouti listina boleslavská nejdříve¹³, a r. 1078, kdy vznikly listiny hradištské, je sice časová vzdálenost třiceti dvou let, tedy značně veliká, ale přece nikoli taková¹⁴, aby vylučovala možnost, že sice všechny listiny byly složeny osobou touž, ale jedna z podnětu a na jméno knížete Břetislava, druhé z podnětu a na jméno knížete Vratislava a Oty. Čili přesto, že je listina boleslavská složena týměž skladatelem, co listiny hradištské, mohla by býti listinou skutečně Břetislavovou. Je však uvážiti, jak se údaj listiny z r. 1298, že boleslavská listina patří knížeti Vratislavovi, nápadně shoduje se skutečností, že je opravdu složena skladatelem jiné listiny Vratislavovy. A stejně je nápadné, že listina z r. 1298 nepřičítá ony

moravské statky kapituly boleslavské původnímu darování zakladatelovu (*a prima ecclesie fundacione* nebo podobně), nýbrž výslovně jen darování starodávnému a praví, že je kapitula obdržela *ex donatione principis terre quondam W. ducis*, o němž neužívá názvu *fundator* nebo *constructor* = zakladatel, což by snad učinila, kdyby dárce moravských statků byl kníže Břetislav. Konečně i kdyby byla Břetislavova listina vznikla až v posledním roce Břetislavova života r. 1055, přece by ji dělilo od r. 1078, kdy vznikly listiny hradištské, přes dvacet let. A pak by sotva bylo možno, aby si skladatel hradištských listin ještě pamatoval formulář listiny boleslavské, složené jím před více než dvaceti lety, tolik, kolik ukazuje slohová příbuznost obojích listin. A poněvadž boleslavská listina sama nebyla předlohou listin hradištských¹⁵, nelze si vysvětliti slohovou příbuznost všech tří listin jinak, než že listina boleslavská byla složena skladatelem listin hradištských v době těmito listinám bližší, takže jejího formuláře mohl ještě z paměti užít i v těchto listinách. Je tedy velmi pravděpodobno, že „zakládací“ listina boleslavská je vskutku vlastně listina knížete Vratislava II., upravená na listinu knížete Břetislava I., jakožto zakladatele kapituly, teprve později, tedy podvodně¹⁶.

Že by při této pozdější úpravě zůstalo znění původní listiny Vratislavovy neporušeno, lze asi sotva očekávat. A lze vskutku s určitou pravděpodobností ukázati, co asi bylo do listiny Vratislavovy dodatečně vloženo, čímž se nalezne, proč došlo k její podvodné úpravě a kdy asi.

Především lze tvrditi, že konečného odstavce dispoice, obsahujícího osvobození poddaných kláštera od dávek a povinností veřejných¹⁷, v původní listině nebylo, poněvadž o takovém osvobození nemůže býti v době Vratislavově řeči¹⁸. S tím se shoduje, že vydavatel listiny v konečném odstavci mluví o sobě v množném čísle, kdežto na začátku listiny v čísle jednotném, jako kníže Vratislav v jiných dvou svých listinách: opatovické a vyšehradské¹⁹ a kníže Ota ve své listině hradištské. A tato formální dvojílost listinné skladby, vyjádřená slovy: singulár—plurál, zdá se klíčem k listině, sleduje-li se v celém jejím textu. Dispoice je původně založena na čísle jednotném²⁰ až po výčet dlouhé řady služebníků, uvedený slovy: *Ad quod colendum servos destinavi*. Slovy po něm následujícími,

His itaque dispositis, se začíná nový odstavec listiny, ano slova ta, shrnujíce, co až dosud v listině uvedeno, a naznačujíce, že následuje něco jiného, znamenají ve stavbě listiny mezník. A právě zde mluví o sobě vydavatel listiny po prvé v čísle množném a odtud pak již až do konce listiny²¹, čímž je její celá stavba rozlomena ve dvě a proti druhé polovině vznikne podezření, že je asi jiného původu než polovina první. Podezření se zvýší tím, že jen v druhé polovině listiny se čtyřikrát objeví vazba *ad aliquid pertinere*²², nikdy v polovině první ani v jiných listinách Vratislavových.

A podezření, vzniklé ze slohové nesrovnalosti obou polovin listiny, se potvrdí i rozbořem obsahu druhé poloviny listiny, v níž jsou podezřelé nesrovnalosti časové nebo věcné. Kromě vesnic a čeledí, o nichž je řeč v první polovině listiny, obdržela kapitula boleslavská také některé veřejné dávky, o nichž se mluví v druhé polovině listiny. Především jsou to některé desátky, z nichž jedny listina označuje jako *decimum denarium*, druhé jako *decimationem*, *quę sex denariis ab uno quoque solvitur*. První se mají platiti v Čechách *de urbibus Zatec et Boleslauia*²³, druhé na Moravě *de urbibus Rokiten, Znoiem, Bethow*²⁴. Obojí desátky jsou asi desátky placené z nařízení knížete, pána země, ke krajskému (*provincia*) hradu (*urbs*), kde stál křesťný kostel, či přesněji k tomuto kostelu samému, jakožto středisku křesťného okresu veliké farnosti²⁵. Z těchto desátků obdržela boleslavská kapitula v Čechách každý desátý peníz, placený do Žatce a Boleslavě²⁶, na Moravě celý šestidenárový desátek, placený do hradů Rokytina, Znojma a Bítova²⁷. A není důvodu pochybovati, že obojí desátek dostala boleslavská kapitula od knížete Vratislava, jak tvrdila ve své listině z r. 1298.

Zato údaj²⁸, že se dostalo boleslavské kapitule i desátku placeného do hradů Čáslavě a Zhořelce, byl vložen do Vratislavovy listiny až dodatečně podle údaje o desátku moravském. Předně je nápadné, že se čáslavský a zhořelecký desátek určuje jinak než sousední desátek boleslavský a žatecký²⁹ a podivně právě úplně shodně s desátkami moravskými. Po druhé o Zhořelci může býti řeč až po r. 1131³⁰, nikoli však v době Vratislavově.

Ale i desátek žatecký a boleslavský sotva byl věnován boleslavské kapitule knížetem Vratislavem tak, jak se nyní v zakládací listině boleslavské čte. Mluví-li se při něm o rolích, *ubicunque*

dominica exercentur aratra na rozdíl od rolí, *quae . . sunt . . dimensa in hospitum rusticorumque turma*, je to zajisté anachronismus jako celý odstavec od *Per rura* po *denarium persolvant*³¹. Z téhož důvodu je sotva původní celý odstavec od *Praeter haec eiusdem ecclesiae* po *Pustimir unam marcham et duos boves*³² o bohatých úrocích, darovaných prý kapitule boleslavské na Moravě a pozdější zajisté je i odstavec o darování některých moravských vsí od *Villas quoque dedimus* po *Sanov*³³, neboť souhrnný dar šestnácti vsí na samém konci listiny lze spíše míti za soupis nemovitého majetku, jehož kapitula na Moravě nabyla v druhém čase, než za jediný dar Vratislavův, zvláště když hned na začátku listiny jsou darované vsi již jednou vyjmenovány. Konečně ani věta o anniversariu kněžny Boženy, matky Břetislavovy: *Instituimus etiam eiusdem ecclesiae canonicis de villa Zuzelic annuatim refectionem, quod vulgo dicitur harmue in memoriali matris meae Bozene*, nemůže býti původní, poněvadž již samo ustanovení, vymezující zádušní dar tak určitě, je rovněž anachronismus³⁴, zvláště, když se zmiňuje o zádušní hostině, kterou dokonce označuje německy. Je-li takto druhá polovina nynější Břetislavovy listiny boleslavské zároveň nejen slohově odchylná od poloviny první³⁵, nýbrž i obsahově mnoho anachronická nebo aspoň podezřelá, lze ji až na některé články se vším právem pokládati za pozdější dodatek do původní listiny Vratislavovy, tím spíše, že co takto po jejím vyloučení z listiny Břetislavovy zbude, nápadně se shoduje s hradištskými listinami. Vratislavovou i Otovou.

Pravděpodobná podoba původní boleslavské listiny Vratislavovy^{35a}:

In nomine patris et filii et spiritus sancti, sanctae scilicet et individue trinitatis.

Wratisslaus, princeps Boemorum dei gratia catholicus, suis successoribus omnibusque posteris principibus, episcopis, abbatibus, presbyteris catholicis. Gratia vobis et pax, gaudium, caritas a deo patre et Christo Iesu.

Notum sit omnibus tam presen-

V = Vratislavova listina hradištská, O = Otova listina hradištská:

V: In nomine sancte et individue trinitatis patris, filii et spiritus sancti.

V: Gratia dei dux Boemorum Wratisslaus omnibus in Christo fidelibus tam presentibus quam futuris. Pax, caritas et salus a deo patre omnipotente et domino Jesu Christo filio eius et spiritu sancto in perpetuum multiplicetur.

O: Omnibus ergo christianis, pre-

tibus quam futuris, quod ego divina favente gratia dux Boemorum de hoc, quod Christi mihi pietas concessit possidendum, in urbe B. monasterium construens, ubi quondam corpus almi patroni nostri Wencezlai martiris Christi ab infidelibus peremptum trium spatio annorum requievit, nunc vero deo concedente ibidem quinque corpora sanctorum fratrum servantur, pro animae meae natorumque remedio pro posse ditavi.

Dedi enim villas: una vocatur Popouici, secunda Prisinin, tertia Zapi, quarta Dreucici, quinta Mlicasir, sexta Dethinici cum saltu, septima Drisech³⁶.

Ad quod colendum servos destinaui: . . Ad portandas, lagunculas dedi . . Aratores ad predictas villas dedi³⁷ . . de urbibus Zatec et Boleslavia decimum denarium . . In Moravia vero de urbibus Rokiten, Znoiem, Bethow decimationem, quæ sex denariis ab uno quoque solvitur . . de venditione hominum decimum denarium et decimum forum . . In flumine vero, quod dicitur Dyga, de omnibus pontibus decimum tributum.

Et ego Severus . . *díle srovnej shora pozn. 12.*

sentibus, absentibus et futuris, notum esse desidero, quod ego pro eterne retributionis munere cum mea . . coniuge, E. . . monasterium domino cooperante construxi in honore salvatoris nostri d. Jesu Christi et s. prothomartyris Stephani situm prope urbem O. . . , idque utrique dotavimus iuxta nostrum posse. . .

O: Hec sunt autem nomina villarum, quas dedimus . . Prima, que cognominatur K., secunda R., tertia G., quarta U. L. . . Preterea data est curia, que vocatur U. . . Data est et silva, que vocatur L. Datus est etiam de O. sextus denarius et de ponte B. civitatis sextus denarius, de via vero . . sextus denarius et de moneta decimus denarius. Data sunt et duo vivaria . . De familia vero S. cum filio, T. cum filio, M. cum filiis, K. cum filio, B. cum tribus filiis, M. cum fratre O., duo molentes, duo pistores, duo coqui, duo stubarum calefactores, duo fabri, duo sutores, duo scutellarum et cyphorum artifices, duo figuli, duo operarii.

V: Quapropter . . *díle srovnej shora pozn. 12.*

Původní Vratislavova listina boleslavská vznikla někdy v letech 1061—1067³⁸ a je nejstarší českou listinou, po níž zbyla bezpečná stopa, snad vskutku byla první českou listinou vůbec³⁹. Nesnadno je přesně říci, kdy byla upravena na listinu Břetislavovu. Roku 1298 předložila kapitula boleslavská ve svém sporu s biskupem olomouckým listinu knížete Vratislava⁴⁰, která tedy teprve po tomto roce byla změněna na listinu Břetislavovu. S tak pozdní dobou souhlasí i německý význam *harmue* při zmínce o anniversariu kněžny Boženy ovšem rovněž doplněném, a zvláště poslední doplněný článek listiny

o výsadách imunitních. Tento článek již tím, že je položen až na sám konec listiny a ještě k tomu zvlášť důrazně ohlášén větou: *Ad haec firmissima nostrae auctoritatis decreta imponimus*, prozrazuje, že byl asi hlavním důvodem podvodné úpravy listiny Vratislavovy na listinu Břetislavovu. Není sice vyloučeno, že mnohé právo, zapsané v druhé polovině listiny Břetislavovy, patřilo kapitule boleslavské již před r. 1298, jako na př. desátky časlavské, které jí nesporně náležely již r. 1269⁴¹, nebo desátky zhořelecké, které snad již měla ve 12. století, ale vjedno byla asi sepsána všechna tato práva až po r. 1298, kdy se objevila pilná potřeba, aby kapitula měla v rukou listinu na své osvobození od hrazení hradů a mostů⁴². Kapitula, nemajíc tehdy listiny pravé, užila osvědčeného úskoku. Podsunula svou potřebnou výsadu hned nejdávnější době svých začátků, svému zakladateli knížeti Břetislavovi, jehož zakládací listinu si zhotovila úpravou původní listiny Vratislavovy. Do ní, užívajíc vhodné příležitosti, shrnula všechna práva a nároky, které dosud neměla zajištěny listinou.

2. Břevnov (klášter) a Rajhrad (klášter).

Podle zakládací listiny kláštera břevnovského, vydané prý knížetem Boleslavem II. 14. ledna 993⁴³, ale padělané až na začátku 14. století⁴⁴, založil a nadal prý tento klášter český kníže Boleslav II. a biskup pražský Vojtěch. Bude to však sotva pravda. Jediný současný, spolehlivý pramen, ochranné privilegium, které klášteru vydal 31. května 993 na žádost Vojtěchovu papež Jan XV.⁴⁵, výslovně nazývá zakladatelem kláštera biskupa Vojtěcha⁴⁶, o knížeti Boleslavovi se vůbec nezmiňuje⁴⁷. Zdá se, že Boleslav nebyl příliš nadšen založením kláštera břevnovského⁴⁸, vida v něm dílo nejen Vojtěcha biskupa, nýbrž i Vojtěcha Slavníkovce, kterým tento rod veřejně osvědčoval svou příchynost k nové víře křesťanské a spolu i závodil s rodem Přemyslovským. Na začátku r. 993 již klášter *in temporalibus et in spiritualibus . . iam ex parte florere dicitur*⁴⁹, tedy biskup Vojtěch jej založil před svým odchodem do Říma r. 988⁵⁰, osadiv jej asi mnichy z Němec, za nichž klášter částečně (*ex parte*) vzkvetl. Ale r. 993 mu přivedl Vojtěch nové mnichy z Italie a přinesl slavné ochranné privilegium Janovo. Je tedy kláš-

ter břevnovský skutečně dílem biskupa Vojtěcha, jak ještě v 80. letech 12. století věděl letopisec Sázavský⁵¹.

Tepře v listině krále Přemysla I. z 24. července 1224⁵², potvrzující privilegium papeže Jana XV., je první stopa nové tradice břevnovské, že se o založení kláštera zajímal stejné kníže Boleslav jako biskup Vojtěch⁵³, která zdůrazňuje Boleslavovu zásluhu o klášter břevnovský stále více⁵⁴, na začátku 14. století vrcholí padělanou Boleslavovou zakládací listinou kláštera břevnovského⁵⁵, znamenající vítězství kláštera nad spravedlivým právem veřejné moci světské. Hlavním podnětem k padělku byla tehdy potřeba, aby klášter měl v rukou listinu, kterou by se mohl hájit proti požadavku purkrabí pražského Hynka z Dubé, aby mu poslal své poddané k opravě mostů na pohořelém hradě pražském. Klášter se zdráhal, purkrabí naléhal, až konečně spor rozhodl sám král Václav II. listinou z 15. dubna 1305 ve prospěch kláštera. Tohoto úspěchu docílil klášter právě pomocí padělané zakládací listiny Boleslavovy⁵⁶.

Jako se stal ‚zakladatelem‘ kláštera břevnovského kníže Boleslav II., stal se zásluhou mnichů břevnovských podobným ‚zakladatelem‘ kláštera rajhradského na Moravě, s břevnovským odedávna spojeného, kníže Břetislav I. Již v polovině 13. století uhájil klášter břevnovský svého práva na desátky z kláštera rajhradského proti olomouckému biskupovi Brunovi pomocí padělané listiny knížete Břetislava I. z 26. listopadu 1048⁵⁷, zhotovené někdy v letech 1234—1255⁵⁸, a později současně se svou zakládací listinou Boleslavovou opatřil klášter rajhradský padělanou listinou Břetislavovou z 18. října 1045⁵⁹, v níž Břetislav odvolává se přímo na imunitu v zakládací listině Boleslavově, uděluje doslova touž imunitu i klášteru rajhradskému⁶⁰.

Všechny tři právě uvedené padělané listiny břevnovská a rajhradské jistě obsahují řadu spolehlivých starých zpráv o klášterním majetku břevnovském a rajhradském, ale jsou padělány bez původní listinné předlohy a tak pozdě, že se nelze ani sebe pronikavějším rozbořem dopátrati, jak asi které jejich části jsou staré. Přesněji lze určit jen stáří odstavců, pro něž byly padělány.

3. Hradiště u Olomouce (klášter).

O založení kláštera hradištského olomouckým knížetem Otou a jeho manželkou Eufemií zpravuje kromě letopisů hradištských a opatovických⁶¹ zakládací listina Otova z 3. února 1078⁶² a listina českého knížete Vratislava II. z 5. února 1078⁶³, kterou založení Otovo potvrzuje a přidává klášteru ves Uhersko. Poněvadž se obě listiny slohově shodují s boleslavskou listinou knížete Vratislava II. tak, že všechny tři jsou určité složeny týmž skladatelem⁶⁴, nelze pochybovati, že obě jsou listinami pravými, zvláště když o listině Vratislavově je spolehlivá zpráva z jejího vidimusu ze 16. století, že byla ověřená pečetí, přitištěnou na levém rohu⁶⁵.

Ale nelze vyloučiti možnost, že tyto hradištské listiny byly porušeny pozdějšími vsuvkami. V listině Otově rozeznal již B. Dudík⁶⁶ tuto vsuvku:

Nakel ea condicione, ut qui eam inhabitare deliberant, tributum^a et decimas b. Stephano^a solvant, ceteris vero ad imperium ducis bella exercentibus sive urbem aut pontem parantibus^b seu^c qualibet^c necessitate laborantibus, quod^d prefati cenobii pater^d iusserit, faciant. Ustyn^e ad tria aratra, Stychowiczi ad I^f, Sarowiczi ad I^f, Gradcane, Tieseticzi, Zlobicz, Bezmirow, Obiedkowiczi, Celczicz ad I^g aratrum, Prusi ad II, Sussicz ad I^g, Bunoviczi, Luboss, Popowiczi, Zelechowiczi, Zadlowiczi, Topolaz ad II, Tesalezi, Zirowiczi ad^f I aratrum, Scennicze^h, Gneyotine ad^f I aratrum, Rusca^h, Wrzesowicz^h, Uneticzi, Chomutowicz^k ad I^f aratrum^k sub^l omni consuetudine sua^l.

^a—^a 1160: cum tributo beato Stephano decimas. ^b 1160: reparantibus, *ale re připsáno nad řádkem jinou rukou.* ^c—^c 1126: seu quamlibet necessitatem. 1160: seu sub qualibet. ^d—^d 1160: non aliud, quam quod prefatus pater cenobii. ^e 1160: předchází: Vgezd Lasanę. <K pořádku, v jakém jsou statky v listinách jmenovány, se tu nepřihlíží.> ^f 1126: octo. ^g 1126: ad octo. 1160: duo. ^h 1160: chybí. ^k—^k 1160: chybí. ^l—^l 1160: sine (?) omni consuetudine terre na místě škrabaném psáno jinou rukou. <O konjunktura sine viz dále na str. 84.>

Tento odstavec v původní listině Otově býti nemohl, poněvadž uvedené v něm dvě vsi: Hruška a Březovice připadly klášteru podle spolehlivého svědectví listiny krále Vladislava I.⁶⁷ až někdy v polovině 12. století z daru knížete Oty III.⁶⁸ Kromě toho mluví se v něm o imunitních výsadách, v 11. století nemožných⁶⁹. Jakého je asi původu, vysvitne ze srovnání jeho znění s jeho obměnami ve dvou jiných písemnostech hradištských: písemnosti knížete Václava z r. 1126⁷⁰ a v listině krále Vladislava z r. 1160⁷¹. Srovnání všech

tří znění, shora provedené, ukazuje, že znění v listině z r. 1160 (= 1160) je věcně nejužší, tedy nejpůvodnější⁷². Výčet vsí po nakelské imunitě je v 1160 o čtyři vesnice: Senice, Hrušku, Březovice a Chomutov chudší než v písemnosti z r. 1126 (= 1126) a listině z roku 1078 (= 1078). A z těchto dvou je zase původnější znění v 1078, které uvádí u vsí Stichovic, Žárovic, Hněvotína a Žeravic ještě po jednom popluží, kdežto znění v 1126 uvádí již u všech čtyř vsí po osmi poplužích. Čili původním jádrem tohoto odstavce je znění v 1160, odtud bylo přejato do 1078, kde bylo rozšířeno o nové čtyři vsi, a z 1078 přešlo konečně do 1126, kde byla přidána řada popluží⁷³. Byl by tedy rok vzniku Vladislavovy listiny, t. j. rok 1160, spolu termínem a quo pro vznik shora uvedené vložky do zakládací listiny Otovy, kdyby byl kritický odstavec *Nakel—consuetudine terre* v listině Vladislavově hned původně. Ale tomu není tak, poněvadž lze ukázat, že se listina ta nezachovala v originále, jak se za to má⁷⁴, nýbrž jen v opise, napodobujícím originál, a že byla zpadělána právě pro onen odstavec.

Hradištský klášter byl původně založen jako klášter benediktinský. V polovině 12. století podlehl i on, jako jiné kláštery, opravnému hnutí a byl osazen někdy v letech 1149—1151⁷⁵ po přání olomouckého knížete Oty III., vnuka zakladatele kláštera Oty I., řádem premonstrátským. Nový řád, chtěje se v novém sídle zajistiti, vyžádal si pro svůj klášter ochranné privilegium od papeže Hadriána IV.⁷⁶ a po smrti knížete Oty III. (asi 12. května 1160)⁷⁷, kdy jeho potomci byli nezletilí a Olomoucka se ujal král Vladislav sám, užil vhodné příležitosti, aby si vymohl potvrzení svých statků i od samého českého krále. Takové potvrzení král Vladislav hradištskému klášteru skutečně vydal ve své listině z 16. června 1160, shora již zmíněné. Listina zní v jádře takto:

.. fratrum prothomartyris Stephani precibus me subdidi atque .. munus communionis suscepi. At ego, ne fratres meos .. fraternitate concessa aliquo modo aggravare videar .., quicquid illis propinquorum, videlicet avi mei, primi regis Boemorum Wratislai, ac primi ducis Moraviensium senioris Ottonis et prudens discretio ad usum .. studuit deputare necnon et omnium principum Moraviensium, ea sic se haberi et gaudeo et .. confirmo, et ne hoc posteros latere^a queat, sub^b testimonio^b scripturę .. ratum sese commendo^a. Villarum^c autem nomina, quę in obsequio^d eorum in privilegiis patrum scripta reperiuntur, sunt hec: Kyseleuici .. Vgezd^c; in Boemia

que nominatur Vlipi. Preterea^e data est curia, que nominatur Vsobren.. sub omni tributo et consuetudine, sicut ante solvebat domine suę.. Lubocza^e. In Boemia duę vilę, quas dedit rex primus Wratizlaus ecclesię^f: Vgerzco, Nedamirice. Nakel ea conditione.. Vnatici cum omni consuetudine terre. Wacezlaus dux Moravię pro remedio anime patru sui Ottonis dedit villam Kygow cum omni utilitate sua. Otto dux iunior dedit duas villas Rusca, Wrezouici pro anima filię suę Suatauę. Datus^g est etiam.. Tecalec^g. Et multa familia^h habetur. Hęc autem scripta quicumque cognoscant fideles sub^b testamento^b domini nostri Jesu Christi^b et totius^b ecclesię^b..

^{a-a} V: et ut quod nostris sit actum temporibus non lateat, literis memorie commendamus (CDB I, str. 86 ř. 5). ^{b-b} V: sub testimonio totius Christi ecclesie (CDB I, str. 86 ř. 16) ^{c-c} O: Hec sunt autem nomina villarum, quas dedimus s. Stephano in obsequium ibi deo serviencium fratrum: Prima, que cognominatur Kisselowici... Ugezđ Lasene, qui terminatur rivulo Lodinica (CDB I, str. 83 ř. 18). ^d viz pozn. předešlou. ^{e-e} O: Preterea-Lubochca (CDB I, str. 83 ř. 21). ^f V: ecclesie.. addimus villam.. Vgerczy (CDB I, str. 86 ř. 30) ^{g-g} O: Datus est — Tekalecz (CDB I, str. 84 ř. 5). ^h O: De familia vero Suda.. (CDB I, str. 84 ř. 9).

Z těchto poznámek k uvedenému úryvku z listiny Vladislavovy vysvítá, že je složena pomocí hradištských listin, Otovy (= O) i Vratislavovy (= V)⁷⁸. Z listiny Vratislavovy je vzato jen několik slov a jméno vsi Uherska, zato z listiny Otovy, vlastní listiny zakládací, je doslovně přejato celé darování nemovitostí a klášterních platů, jenže je rozšířeno o ves U lípy v Čechách, ves Nedaměřice, dar prý Vratislavův, o ves Kyjov, dar knížete Václava, o vsi Hrušku a Březovice, dar knížete Oty III. a hlavně o dlouhý odstavec *Nakel ea conditione — consuetudine terre*, kterým je původní darování nápadně rozštěpeno ve dvě.

Nebyl-li tento odstavec možný v listině Otově⁷⁹, nevzbuzuje mnoho důvěry ani v listině Vladislavově. Předně nehledíc k podivné stilisaci nakelské imunity⁸⁰, je nápadné, že se v něm znovu uvádí ves Újezd, ač je již předtím jednou uvedena, takže přichází v listině dvakrát⁸¹. Po druhé překvapuje, že se v něm přiděluje klášteru dvacet jedna ves nebo aspoň několik popluzí v nich, aniž by se řeklo, od koho se jich klášteru dostalo, ač se jinak v listině přesně vytýká, kým které statky byly darovány. Tuto dvacet jednu ves obdržel patrně klášter od jiných dárců než od krále Vratislava, knížat Oty, Václava a Oty ml., o nichž jediné se v listině mluví jako o dárcích určitých darů, takže se zdá, že odstavec je soupisem zboží, které klášter získal za delší čas buď darem nebo snad i koupí od řady osob, na které však neměl písemného svědectví. Takové dodatečné zajištění skutečné držby panovnickou listinou nebylo by ovšem samo

o sobě nemožné, ale musilo by býti jako takové v listině výslovně vyznačeno. A toho právě u nakelského odstavce není. Po třetí je nápadné, že právě jen tento nakelský odstavec je z Vladislavovy listiny vyjímán a vkládán do jiných písemností (1078 a 1126), jako nositel vložek. Byl tedy asi vždy pokládán za neorganickou součástku znění listiny Vladislavovy, za pohyblivou vsuvku, která z téhož důvodu z něhož vznikla může býti libovolně rozšiřována vsuvkami a s nimi přenášena do jiných písemností, aby ji zabezpečily, „legitimovaly“. Pak ovšem nepřekvapí, že nakelský odstavec, rozděluje základní potvrzení původního zboží klášterního ve dvě části, je patrně cizorodou vsuvkou, kterou byla původní Vladislavova listina zpadělána. Měl klášteru zajistiti nemalé zboží, kterého do té doby nabyl jinak než z darů knížecích, o nichž jediné původní listina Vladislavova mluvila, a měl klášteru upravití cestu k imunitě⁸². V této věci byl to jen opatrný pokus, omezující požadavek na nejmenší míru — jen jediné vsi prý se dostalo osvobození: proč právě té? — a proto složený s oporou o obdobné místo v zakládací listině Otově velmi nejasně⁸³. Poněvadž by se klášter sotva odvážil padělati Vladislavovu listinu za jeho života nebo aspoň vlády a r. 1201 již obdržel od krále Přemysla I. imunitu bohatší a pro všechny své statky⁸⁴, vznikla nynější listina Vladislavova mezi r. 1172, kdy Vladislav postoupil trůn svému synovi Bedřichovi, a r. 1201; podle písma soudíc, spíše v 1. polovině tohoto třicetiletí než ve druhé. Pochází tedy i nakelský odstavec listiny Vladislavovy asi z let 1173—1185, ale s výjimkou posledních slov *sine (?) omni consuetudine terre*, která jsou psána mladší rukou⁸⁵ na místě škrabaném a jsou záhadná. Původně, zdá se, bylo na onom místě napsáno *Chomutouici ad ..* (více nelze přečísti), tedy asi *Chomutouici ad I aratrum*⁸⁶. Z toho ponecháno jen ná-slovné *C*, z druhého *o* udělána zkratka pro *con* = 9 a ostatní podle toho připsáno. Jenže při této úpravě byl pergamen, kde původně byla písmena *ho*, škrabáním prodřen tak, že první slovo opravy nelze nyní přečísti. Sotva je lze čísti s Friedrichem jako *cum*, ale i každé jiné paleografické čtení je nejisté a je třeba dohadnouti se čtení původně zamýšleného ze smyslu ostatních slov opravy. Jde při tom hlavně o význam slov *consuetudo terre*. Obecně může býti dvojí: buď znamenají obvyklý právní nárok zemský⁸⁷ (= nárok, vyplývající

z práva zemského) nebo obvyklý právní výkon zemský⁸⁸. Že by se v listině takto obecně výslovně vytýkal jako příslušnost majetkového práva souhrn právních výkonů zemských, t. j. podle zemského práva, je vyloučeno. Buď to byly výkony nezávažné, jako *circuitio secundum consuetudinem terre* nebo *metarum signatio sec. cons. terre* a pak nemělo smyslu se o nich zmiňovati, poněvadž se rozumělo samo sebou, že jich bude v čas potřeby při oněch statecích užito, nebo výkony závažné, jako *iustitiam exercere, facere* nebo *punire secundum consuetudinem terre* a pak by musily býti jmenovitě uvedeny, ne naznačeny obecným *omnis*, poněvadž každý z nich znamenal pro majetníka statků velmi mnoho. *Consuetudo terre* tedy v uvedené opravě znamená právní nárok zemský, ale pak zase nebylo třeba se výslovně v listině zmiňovati o právních nárocích zemských k oněm statkům hradištským, poněvadž se rozumělo samo sebou, že jim ony statky podléhají, — ledaže se chtělo v listině říci, že jim *nepodléhají*. Čili v prvním nejasném slově opravy je spíše hledati zápor než klad. Měla-li míti oprava vůbec smysl, znělo první její slovo *sine* nikoli *cum* a pak se slovy *sine omni consuetudine terre*, což znamená *bez jakéhokoli právního nároku zemského*, rozšiřovala imunitní výsada nakelská na celý soubor klášterního majetku ne sice právě nejjasněji, ale zato velmi široce. To ovšem byla pro klášter dostatečná náhrada za ztrátu majetku v Chomutovicích, který byl při opravě obětován. Oběť lze nyní pochopiti. Tedy opravou byla vsunuta do Vladislavovy listiny hradištské zmínka o imunitě, zmínka nejasná a věcně široká, jako obyčejné při podvržené imunitě⁸⁹. Stalo se tak podle písma⁹⁰ opravy soudě někdy v 1. polovině 13. století, nejspíše před vydáním veliké imunitní listiny hradištské z r. 1238 od markrabí moravského Přemysla⁹¹, možná k její podpoře. Tehdy také asi bylo opraveno původní znění nakelského odstavce *pontem parantibus na pontem reparantibus*⁹².

Zatím však již nakelský odstavec Vladislavovy listiny hradištské ani jinak nevyhovoval, výčet klášterního majetku v něm nesouhlasil se skutečností. Byl proto přenesen do Otovy zakládací listiny a při tom podle potřeby rozšířen a doplněn závěrnými slovy *sub omni consuetudine sua*, která asi byla složena podle původních slov listiny Otovy *sub omni tributo et consuetudine, sicut antea solvebat sue domine*. Stalo se tak asi někdy do 40. let 13. století, neboť sotva

lze pochybovati, že podvržená vsuvka do listiny Vladislavovy *sine omni consuetudine terre* je složena podle vsuvky do listiny Otovy *sub omni consuetudine sua*⁹³. Takto zpadělaná listina Otova se objeví až r. 1270, kdy je potvrzena králem Přemyslem II. listinou vydanou 21. srpna 1270⁹⁴. Ale tehdy nebo již dříve nestačil již klášteru nakelský odstavec v úpravě listiny Otovy a klášter předložil jej králi Přemyslovi v ještě bohatší úpravě⁹⁵, kterou vložil do domnělé darovací listiny knížete Václava olomouckého z r. 1126⁹⁶, vzniklé úpravou zmínky o darování vsi Kyjova knížetem Václavem v listině Vladislavově na samostatnou listinu, ovšem padělanou. Tato ‚listina‘ Václavova je dokladem, že skutečně existovala zpadělaná listina Otova a že byla zpadělána dříve, než byla vyrobena padělaná listina Václavova⁹⁷.

4. Kladruby (klášter).

O založení kláštera kladrubského⁹⁸ zpravuje písemnost, vydávající se za zakládací listinu kláštera vydanou prý r. 1115 kn.

1186 B

1. Scilicet duodecim custodes ecclesiae in villa Wsekar, quorum nomina haec sunt: Mutis, Zuvar, Milic, Dunay, Stoyan, Gluza, Neozstup, Bratrata, Mania, Milon, Pacek, Trebek.

2. Dedi etiam villas viginti quinque plenas: Cladruby, Werbachane, Ponebuzlaz, Glupenowo, Zumlaz, Boichnicze, Borovane, Milevo, Bukovane, Watenici, Mezelevi, Mocuradi, Podevzy, Luzna, Doudlenovici, Milga, Welkis, Podmokli, Gorki, Scepanovici, Mladetici, Nachelme, Camic, Cebevo, Wladislavici, Zezemici [26 vsí].

3. Dedit etiam totam silvam, quae est inter duas aquas, Msam et Msi-cham, usque in Thevtonicam terram, exceptis duodecim villis, quae antiquitus fuerunt ibi constitutae, quae

1115 B

1. Duodecim custodes ecclesie in villa Wsechar, quorum nomina hec sunt: Mutis, Zuar, Milik, Dunay, Stoyan, Gluza, Neostup, Bratrata, Mania, Milon, Pacek, Trebek.

3. Dedi etiam totam silvam, quae est inter duas aquas Msam et Msi-cham usque in Teutonicam terram, exceptis duodecim villis, quae antiquitus fuerunt ibi constitute, quarum nomina hec sunt: Lom, Bene-seuici, Lobzi, Plezomi, Malcouici, Maleulaz, Cehckouici, Skuirino, Bonatici, Nastaremzedle, Dalemisle, Prosteborici.

2. Dedi etiam villas viginti quinque plenas: Cladorubi, Werbachane, Ponebuzlaz, Glupenouo, Zumlaz, Obouchnicze, Borouane, Mileuo, Bukovane, Watenici, Meclui, Mochu-

Vladislavem⁹⁹, ale dávno uznaná za padělek¹⁰⁰. Jenže diplomaticky ji proniknouti je velmi nesnadno¹⁰¹, poněvadž se zachovala ve dvou zněních částečně shodných, částečně rozdílných, z nichž každé zase je částečně shodno a částečně rozdílné, od dvou navzájem odchýlených znění listiny kn. Bedřicha, vydané prý klášteru kladrubskému r. 1186, rovněž padělané¹⁰². Určiti, byť i jen pravděpodobně, které z těchto čtyř znění se opírá o nějakou skutečnou, pravou listinu, a zvláště, pokud podává tuto předlohu neporušenu, je práce neobyčejně svízelná, jež musí vycházeti z podrobného srovnání všech čtyř znění, hlavně jejich věcného jádra. V srovnání jsou označena znění listiny Vladislavovy, = *Vlad A*, *Vlad. B*, znění listiny Bedřichovy = *Bed. A*, *Bed. B*¹⁰³.

1115 A

1. Duodecim custodes ecclesie in villa Wsecar, quorum nomina hec sunt: Mutis... až Pacek *shodně s 1115 B*

T'rebek chybi.

3. Ded[i] etiam totam silvam, que est inter duas aquas Msam et Msi-cham usque in Teutonicam terram, exceptis duodecim villis, que antiquitus fuerunt ibi constitute: scilicet Lom, Benessewic, Lobzi, Plezomi, Malcouici, Maleulaz, Chekouici, Skuirino, Bonatici, Naztaremzedle, Dalemisle, Prosteborici.

2. Dedi etiam villas viginti quinque plenas: Claderubi, Werbicane, Ponebuzlaz, Glupenovo, Zumlaz, Oboychnice, Borowane, Milewo, Bucovo, Watenici, Mecelewo, Mocvrad,

1186 A

Collati sunt igitur a parentibus meis loco memorato 1. duodecim custodes ecclesie in villa Wsecar, quorum nomina sunt hec: Mutis, Zwar, Milik, Dunay, Ztoyan, Gluza, Neostup, Bratrata, Man, Milon, Pacek, Trebek.

2. *Contulerunt etiam villas viginti quinque integras: Kladrub, Wirbice, Ponebuzlaz, Glupenowo, Holocrewi, Zumlezi, Boeznize, Borowene, Milewo, Bukowa, Watenici, Mezlowi, Mocuradi, Podeuzi, Lusna, Dutlenowici, Milka, Wilkis, Podmokli, Gorki, Scepanowici, Mladetici, Celewo, Kamik, Cebewo, Wladizlawici, Zezemici [27 vsi].*

3. *Dederunt etiam totam silvam, que est inter duo flumina, Misam et Msickam usque in Theuthoniam cum eisdem fluminibus a villa Butov et, ut dictum est, usque in Theuthoniam.*

rum nomina haec sunt: Lom, Benesevici, Lobzi, Plezomi, Malcovici, Maleulaz, Chechovici, Skvirino, Bonetici, Nastaremsedle, Dalemisle, Prosteborici.

4. Istae autem villae non sunt plenae: Gnevniz, in qua dedi ad decem aratra. In Clenoviz tres mansiones.

5. Villam etiam Bigedl totam praeter duas mansiones.

7. Apud Rozvad una mansio. Chum cum terra sua. Predota cum terra sua Wracovici. In Seztzech ecclesiam cum dote sua et cum tribus vgezd.

8. Villas insuper quatuor addidi: Miliucovo, Zlapnik, Bizine, Pnetluk.

9. Dedi quoque Izbrazlaw cum omnibus ad eam pertinentibus

11. et fluvium Msam usque ad rivulum Choteze.

10. Hae autem sunt villae et homines ad eundem locum pertinentes: Luben tota villa; Slevici tota villa; Chernasicich totum, quod emi apud Gozcam, Lagovicich tres piscatores: Scehan, Marsic, Blasius,

20. et vineam, quae est sub Prozech.

radi, Podeuzi, Lusna, Doudlenouici, Milga, Welkis, Podmocli, Gorki, Scepanouici, Mladatici, Na chelme, Camik, Cebeuo, Wladislaucii, Zezemici [26 vsi].

4. Iste autem ville non sunt plene: Gneunich, in qua dedi terram ad decem aratra. In Clenouicich tres mansiones; in Hcteseuicich quatuor mansiones; in Gonezouicich septem mansiones;

5. villam etiam Bigedl totam praeter duas mansiones. Dedi etiam ecclesiam cum dote sua. In Dnisich duo aratra et tres mansiones.

7. Apud Rozuad una mansio, Cona cum terra sua. Prudota cum terra sua Wracovici. In Seztzech ecclesiam cum dote sua et cum tribus ugezd.

8. Villas insuper quatuor addidi: Milucouo, Zlapnich, Bzini, Pnecluk.

9. Dedi quoque Izbrazlau cum omnibus ad eam pertinentibus.

10. Hæ sunt autem ville et homines ad eundem locum pertinentes: Luben tota villa, Slevici tota villa, Chernosicich totum, quod emi apud Goscam. Lagouicich tres piscatores: Scehan, Marsik, Blasius;

20. et vinea, quæ est sub Prozek.

Podevzi, Doudlenowici, Milga, Welchis, Podmoeli, Gorki, Scepanowici, Mladetici, Camic, Cebeuo, Wladizlawicih *dedi circuitum a flumine Mohelnic usque ad quercum* [23 vsi].

Excipiuntur inter iam dicta flumina hæc ville, que aliis terre beneficiis ante fuerant attribute: Checkowici, Squirino, Bonetici, Starezedlo, Lom, Benessowici, Lobzi, Plezomi, Malkowici. Malew laz, Dalemisle, Prozteborici.

4. Iste autem ville integre non sunt collate: Gnevnich, in qua ad decem aratra collatum est predium. In Klenouiz tres mansiones.

5. Villam Bigedl totam preter duas mansiones; *quas duas mansiones et*

6. *villam Ogniscowiz et terram Iankonis de Lochusize et Slatina terram pertinentem Hradez contuli eidem loco iure comcambii pro circuitu, qui dicitur Olesna.*

7. Aput Rozwad una mansio. Kuno cum terra sua. Predota cum terra sua Wrakowici. In Sestocech ecclesiam cum dote sua et cum tribus vgez d.

8. Villas insuper quatuor *addiderunt*: Milukowo, Zlapnik, Bzine, Pnetluki.

9. Dedi quoque Zebrezlauo [c]u[m] omnibus ad eam pertinentibus,

9. *Contulerunt etiam Zbrazlav cum omnibus ad eandem villam pertinentibus,*

10. id est: Luben villam totam; Slewici villam et *partem fluminis*; Cernosicih totum, quod emi apud Goscam; Lagowicih tres piscatores: Cekan, Marsic, Blasius,

10. id est: Luben villam totam *cum silva et mediam partem fluminis*; Cirknosicich totum, quod emi apud Goscham, Lagouicich tres piscatores Cakan, Marsik, Blasius

11. et aquam, que dicitur Msa, a flumine Wltawa usque ad rivulum Chotec.

11. et flumen, quod dicitur Misa, a flumine Wultawa usque ad rivulum Chotecs.

16. In villa Gierchaz duos tornatores: Petrus, Gotsa. Insuper unus piscator, qui vulgariter dicitur pztrusnic; et ibidem dimidium amnem contuli.

16^a. Wilhelmus addidit patrimonium suum, quod fuit avi ipsius Pule, Rathori et cum pomerio.

21. Than cum terra sua. Nesicha, qui solvit novem vasa salis.

12. Ad capellam s. Galli custodes quinque deputati sunt *in villa*, quae dicitur *Dragavcicich*, quorum nomina haec sunt: Mutis, Radek, Neprivad, Mirzata, Cogata.

13. In villa Lippan Then dusnic cum terra sua.

14. In villa Sabowresk Ranos vacarium cum terra sua.

16. et duo tornatores: Petrus, Gotsa; insuper unus piscator, qui vulgariter dicitur pztrusnik et ibidem dimidium amnem dedi.

16^a. Willalmus addidit patrimonium suum, quod fuit avi ipsius Pulę, Rathori, et cum pomerio.

21. Tan cum terra sua. Nesicha, qui solvit novem vasa salis.

12. Ad capellam s. Galli custodes quinque sunt deputati, quorum hæc sunt nomina: Mutis, Radek, Nepriudad, Mersata, Cogata.

13. De Lipan Ten dusnik.

17. Pragensis villicus decem denarios singulis sabbatis persolvere debet atque in natalibus s. Galli poledrum unum. Trapezita vero eadem die filum aureum. Cellarius autem ducis duas urnas mellis.

18. Prage quoque ad supradictum monasterium locum dedi ad molen-dinum.

19. Item Prage locum ad curiam et ad hospites ab ecclesia s. Michaelis usque ad ecclesiam s. Petri et usque ad publicam viam.

19. Prage quoque ab ecclesia s. Michaelis usque ad ecclesiam s. Petri Sderaz et usque ad publicam viam ad supra dictum monasterium locum contuli ad curiam et ad hospites.

12. Ad capellam s. Galli custodes V sunt assignati, quorum sunt hæc nomina: Mutis, Radec, Nepriwad, Merzata, Cogata.

13. De villa Lipan Ten dusnik cum terra sua.

14. In villa Sabowresk Ranos vaccarium cum terra sua.

15. In villa Widim Trebata cum terra sua.

16. In villa Gehercaz II tornatores: Petrum, Gotsam.

17. Villicus Pragensis decem denarios singulis sabbatis persolvere debet et in festo sancti Galli polledrum. Trapezita eodem die filum aureum. Cellerarius ducis duas urnas mellis.

18. Locum Prage ad molendinum.

19. Itemque locum Prage ad curiam et ad hospites *locandos* ab ecclesia s. Michahelis usque ad ecclesiam s. Petri Sderaz et usque ad publicam viam.

20. Dedi etiam vineam, que est sub Prozzek.

21. Tan cum terra sua. Nesicha, qui solvit novem mensuras salis.

12. Ad capellam s. Galli custodes quinque sunt assignati *in villa Dragaucicich*, quorum nomina sunt hæc: Mutis, Radec, Nepriwad, Merzata, Coyata.

13. De villa Lippan Then dusnik cum terra sua.

14. In villa Sabowresk, Ranos vaccarium cum terra sua.

15. In villa Widim Trebatam cum terra sua.

16. In villa Gehercaz duos tornatores; Petrum et Gozkam.

17. Villicus Pragensis decem denarios omni die sabbati et in festo s. Galli polledrum solvere debet. Trapezita eodem die filum aureum *circa altare et argenteum circa ecclesiam annuatim solvere debet*. Cellerarius ducis duas urnas mellis.

18. Locum Prage *contulimus* ad molendinum.

19. Item locum Prage ad curiam et ad hospites *locandos in loco, qui dicitur paperum vicus*, ab ecclesia s. Michahelis usque ad ecclesiam s. Petri Sderaz et usque ad publicam viam.

20. *Contulerunt* etiam parentes mei vineam, que est sub Prozzek.

21. Than cum terra sua.

22. Pilzni unum pellicem Bezwi. Nezabudiz piscatores quatuor: Milhozt, Otek, Domacha, Sczaztolow.

22^a. Quatuor, qui salem solvunt, singuli novem mensuras: Thezen, Prestan, Glupez, Bore.

22^c. Radoztam rusticum de Zemetiz cum filiis suis, qui solvit septem urnas mellis. Vgrin etiam nepotem Radoztae, debitorem septem urnarum mellis. Boratam, Milhozt, Zverek, Berzotam debitores septem urnarum mellis.

22^d. In Lukoue Lovic debitorem novem urnarum melis. Mergavez similiter.

23. Branowicuh Nelepam cum filiis, decem urnarum mellis debitorem. Zusa similiter; Zlawik similiter; Ozobey similiter.

24. Partem quoque fluminis Misae a lapide medio flumine sito usque ad villam, quae dicitur Ninize.

28. Choseticic duos fabros Bigan, Tergonam; rotarium unum Bogdan.

25. Pastores equarum duos in villa Reptierz: Budan, Maran.

26. In villa Tinez calefactorem stupe Chastre. In villa Lubossin Zvoyboh, qui parat cyphos cum terra sua.

19^a. Pistores quatuor: Petrum, Bogumil, Hual, Louata. Cocos quatuor: Maca, Dalicha, Dobrata, Ratnik. Sutores subtilarium tres: Malucha, Nepriud, Neugod.

22. Unum pellicem Bezuy. Piscatores quatuor: Milgost, Otek, Domaca, Chastolou.

22^a. Quatuor, qui sal solvunt, singuli novem mensuras: Tesen, Preztan, Glupehc, Bora.

22^b. Figulum unum Oslata. Tornatorem unum Tehan.

22^c. Radostam rusticum cum filiis suis, qui debet septem urnas mellis, Vgrin etiam nepotem Radoste debitorem septem urnarum mellis, Boratam debitorem septem urnarum; Zuerek similiter, Berzota similiter, Milgozt de Zimatihc debitorem septem urnarum.

22^d. In Lucou Louic debitorem novem urnarum mellis; Mergauehc similiter novem; Radota, Mane, Mace, Tetik zelaznik.

23. Wranouicuh Nelepam cum filiis, decem urnarum debitorem. Zusa similiter; Zlauik similiter; Ozobey similiter.

28. Duos fabros: Began, Tergonam. Rotarium unum Bogdan.

25. Pastores equarum duos: Budam, Mara.

25^a. Ululatores duos: Zetztrogor et Gluzam.

26. Calefactorem stube Chastre. Zuogboh, qui parat cyphos.

22. Pilzni pellicem unum Bezvy. Nezabudiz quatuor piscatores: Milhozt, Otek, Domacha, Castolov.

22^a. Quatuor, qui salem solvunt, novem mensuras: Tessen, Preztan, Glupcz, Bore.

22^b. Sdemissiciz figulum unum Ozlata.

22^c. De Zemetiz Radoztam cum filiis suis, qui solvit septem urnas mellis. Vgrin, Borata, Zuereck, Birzota, Milhozt; *quilibet horum totidem solvit.*

22. Pilzn unum pellicem Bezuy. Nezabudiciz quatuor piscatores: Milhost, Otek, Domacha, Scaztowoy.

23. Branowiciz Nelepam cum filiis, decem urnarum mellis *solutorem*; Zusse similiter; Zlavik, Ozbey similiter.

24. Partem quoque fluminis Mise a lapide medio flumine sito usque ad villam, que dicitur Niniz.

28. Goseticiz duos fabros: Beggan, Tergone; rotarium unum [Bogdan.

25. In villa Reptech] pasto[res] equarum duos: Budan, Mara.

25^a. In villa Ghozkov ululatores duos: Zetzogor et Gluzam.

26. In Tinz calefactorem stupe Castri. In Lubossin [Zuoyboch, qui parat cyphos, cum terra sua.

25. In villa Reptech pastores equarum duos: Buden et Maren.

26. In villa Tinez calefactores stupe Chastre *cum filiis*. In villa Lubossin Zwoyboh *tornatorem* cum terra sua.

27. In Vgrez vineam cum quinque cultoribus: Ztrase, Zabon, Nemir, Goliza, Scepata, amputatorem arborum unum, paratorem doliorum Lowata et Canis; duos carpentarios: Huala; Terzan.

29. Dedi etiam duas villas Mlinoha et Vinna cum vineis et decem cultoribus earum: Muschen, Martin, Leton, Premil, Chernata, Zdesse, Zopel, Paul, Hodata, Trebata. In villa Lubochowan Wawric piscatorem cum terra sua. In villa Lun mansionem et terram ad aratrum.

30. In villa Tuscove camerarios duos: Domabor, Cic. In villa Milostine ablutorem vestimentorum Ras. Sdatam, qui debet persolvere quinquaginta massas ferri.

31. In Domazeliz tertiam partem thelonei cum duce. Quod postea concambium feci cum domino Hermannno, Pragensis ecclesiae episcopo, pro decimatione.

32. Insuper addidi ei duas villas scilicet Walterowa, Doudlenowiz.

30. Camerarios duos: Domabor, Cik. Ablutorem vestimentorum Ras Sdatam, qui debet persolvere quinquaginta massas ferri.

27. In Ugerich vineam cum quinque cultoribus: Stras, Zabona, Nemir, Golisa, Scepata; unum amputatorem arborum Louata; unum paratorem doliorum Canis; duos carpentarios Huala, Terza.

31. In Domaselic tertiam partem thelonei cum duce.

32^a. Dedi etiam geneceum undecim ancillarum et curiales servos septem, quorum nomina hæc sunt: Obida, Poteha, Milota cum fratribus suis, Mirsa, Martin, Gumbrecht, Conaza, Resenca, Walterium. Aratores etiam hos cum filiis et filiabus: in Mezcleu

27. In villa Vgrez] vineam cum [quinque cultoribus]: Stras, Zabona, Nemir, Golisa, Scepata.

30. In Tuskov cameraios duos: Domabor, Cik. In villa Milostine ablutorem ves[tim]entorum Ras. Sdata, qui deb[et] solvere quinquaginta ma[ssa]s ferri.

31. In Domaseliz terciam partem thelonei cum duce. *Sed* postea cambium fecit cum domino Hermanno, Pragensis ecclesie episcopo, pro decima, ne pauperes huius loci a collectoribus ipsius offenderentur.

32. Insuper addidi duas villas Walterowo, Dovdlenowiz,

32^a. quin etiam dedi curiales servos septem: Obida, Poteha, Milota cum fratribus suis, Mirsa, Martin, Gumprecht.

27. In villa Vgrez vineam cum quinque cultoribus: Ztras, Zabon, Nemir, Golez Scepata; amputatorem arborum unum et paratorem doliorum Lowata et Kanis; duos carpentarios: Hwal et Tirzen.

28. Kosseticich duos fabros.

29. *Contulerunt etiam duas villas* Mlinoha et Vinna cum vineis et decem cultoribus earum, *quorum nomina sunt hec*: Muschen, Martin, Leton, Premil, Cirnata, Zdesse, Zopel, Pawel, Hodata, Trebata. In villa Lubochowan Waurik piscatorem cum terra sua. In villa Lun mansionem et terram ad aratrum.

30. In villa Tuskou camerarios duos Domabor et Cik. In villa Milostine ablutorem vestimentorum Ras. Sdatam, qui *solvit* quinquaginta massas ferri.

31. In Domaseliz terciam partem theloney cum duce. Postea vero cambium *fecerunt libertatis causa* cum domino Hermanno, Pragensis ecclesie episcopo, pro decimacione, *que per totam terram Boemie solvitur annuatim*,

32. *addentes iam dicto episcopatu* duas villas: Waltherowo et Dutlenowice *pro debito iam dicte decimacionis obtentue iuste absolutionis*

Cayn; in Dnisich Coganec, Gneunich Bogumil, Bik, Mstata, Zitne Chaua, Leschas Zinogor; Cebeue Bezded, Radosta.

33. In Cladrub quoque forum liberum ab omni theloneo contuli.

34. Tempore, in quo regnavit pater meus, Wladislaus rex, data sunt haec: Ipse pater meus rex dedit vgezdz, in quo sunt novem villae, et haec earum nomina: Crassowe,

4. Iste autem ville non sunt plene: Gnewinic in qua dedi terram ad decem aratra; in Clenowiz tres mansiones;

5. villam Bugidl preter duas
mansiones; in Chotesewic quatuor
mansiones; in Honezowiz VII^{tem};
in Dnisiz ad duo aratra et tres
mansiones;

7. Apud Rozwad I mansio.

8. Tandem addidi III^{or} villas:
Milókowo, Zlapnic, Bzine, Pnecłuc.

22^d. In Lycou^e dimidiam villam.

23. In Vranowiz *dimidiam villam*

24. et aquam a lapide, qui est in medio fluminis, usque ad vadum versus villam Planam.

29. In *Liutomericensi* provincia
dedi villam et vineam cum cultoribus
in *Minocha* et alteram villam in *Wina*
cum vinea et V cultoribus *Chernata*,
Zopel, *Hodata*, *Tribata*, *Bosey*, et in
villa *Lûn* terram ad aratrum. In villa
Liubochowan piscatorem *Waurik*.

33. *Denique quaecunque bona in tota Boemia huic ecclesie contuli cum tributo, venditione, hospitalitate, cum narez sive pascuali porcorum vel que duci per villas colliguntur et cum aliis omnibus redditibus libere concessi et forum in Claderub ab omni theloneo liberum constitui. Si quis aliquem vulneraverit sive homicidium perpetraverit, nullus successorum meorum satisfactionem inde querat, sed in ecclesie usum omnia cedant.*

33. In Cladrub quoque forum
ab omni theloneo liberum *contu-*
lerunt.

34. Tempore quo regnavit pater meus, rex Wladizlaus, contulit eidem ecclesie circuitum, quod vulgò vocatur vgezđ, in quo sunt site novem ville, quarum nomina sunt

Nemzicie, Potok, Camenna hora, Zluzetina, Sdanowa, Cladrub, Calische Mirozlawe, Wicosve.

35. Patruus vero meus, piaë memoriae dux Henricus, dedit vgezđ, in quo sunt villae sex: Bezdedowici, Oczecici, Lezcowici, Walterova, Wratiworici. Bilac dedit etiam partem Repniz. Sdimirdedit tres villas: Zlutiz, Bucowin. Radez, quas ego postea concambivi cum eisdem fratribus, tradens eis alias villas: Lobez, Plezom, Malkovici.

Dedi etiam eis villam Ognescowiz et terram Iohannis de Lochuzic et in Slatina terram pertinentem Radez pro circuitu, qui dicitur Olesna.

36. Insuper contuli villam Crazt, non causa concambii, sed pro remedio animae meae, praedecessorum quoque meorum simul et successorum cum pertinentibus eius cultoribus, qui quilibet trecentos denarios annuatim ad iam dictum tantummodo locum solvunt.

32^b. Hęc sunt autem, quę fideles dei pro animabus suis me vivente eidem ecclesię dederunt: Vltocomes dedit duas villas Ceckouici, Maleuici. Depolt dedit in Domaselich locum ad habitandum et pratum et arbustum et inter duas vias terram ad dimidium aratrum. Branis etiam dedit in villa Leschan terram...

Conradus dedit ad quatuor aratra de suo vgezđ¹⁰⁴.

hec: Krassowo, Nemicci, Potok, Kamenna hora, Zlusetino, Sdanowo, Kladrubi, Calisce, Mirozlawe, Wlkowowo.

35. Patruus vero meus, pie memorie dux Heinricus contulit circuitum in quo sunt ville sex et *he earum nomina*: Bezdedowici, Oczecici, Leskowici, Waltherowo, Wratiwoyowici. Bilek dedit terciam partem Repniz. Sdimir contulit tres villas, et *hec ipsarum nomina*: Zlutizi, Bukowina, Hradez; quas ego cambivi cum *eiusdem ecclesie* fratribus tradens tres alias villas, loco ipsorum viciniore, *quarum vocabula sunt hec*: Plezom, Lobzi, Malkowici.

36. Ego quoque, *cupiens* amplificare predia ecclesie Cladrubensis, contuli villam Hrazt pro remedio anime mee et pro salvatione animarum omnium predecessorum nec non et successorum meorum, *cupiens* assiduis inprecaminibus in futuro connumerari eiusdem loci fratribus, qui die noctuque a laude dei non cessantes, sanctis equales probantur esse angelis.

Z tohoto věcného jádra kladrubských písemností je především na první pohled patrné, že ani jediné ze srovnaných čtyř znění není původní znění nějaké pravé listiny, ať již Vladislavovy nebo Bedřichovy, neboť není spolehlivého dokladu, aby pravé české listiny 12. století sepisovaly klášterní zboží tak podrobně a hlavně tak soustavně, jako tomu je v písemnostech kladrubských. Jsou tedy tyto písemnosti buď listiny padělané nebo aspoň zpadělané, upravené z listin pravých. Otázku po původní předloze lze dáti jen u písemností Bedřichových, poněvadž jen z té doby je zachováno několik pravých listin na srovnanou. Pro písemnosti Vladislavovy není srovnávací látky — a, jak se ukáže, není jí na štěstí ani třeba k správné představě o vzájemném poměru kladrubských písemností.

Totíž v kladrubských písemnostech Bedřichových skutečně jsou stopy pravé listiny Bedřichovy. Kníže Bedřich hned z kraje (*Bed B*) praví: *Ego Fridericus, Boemorum dux, decorem domus dei libenter dilexi semper et diligo* a podobně na začátku své listiny pro kostel olomoucký z r. 1180¹⁰⁵: *... ego Fridericus, divina largiente clemencia dux Boemie existens, ... ab incunte etate decorem domus dei dilexi et ... desiderium semper habui*¹⁰⁶. Jestliže mimoto jsou si písemnost *Bed A* a olomoucká listina blízké i v narraci¹⁰⁷, slůvkem *cupiens*¹⁰⁸, podobností data¹⁰⁹ a jinými známkami¹¹⁰, sotva lze pochybovati, že v klášteře kladrubském měli po ruce pravou listinu knížete Bedřicha, která pravděpodobně složena týmž skladatelem co listina olomoucká a vydána r. 1186 potvrzovala stará darování, dosud nezlistiněná. Ta byla předlohou písemnosti *Bed A* a z ní čerpala i písemnost *Bed B*¹¹¹ svůj začátek. Co ona pravá listina Bedřichova obsahovala, je ovšem velmi nesnadno zjistiti a každý pokus o to je vážit i velmi opatrně. Podle pravých českých listin 12. století lze s jistou pravděpodobností souditi, že ani kladrubská původní listina Bedřichova neuváděla jednotlivých drobných darů (lidí, popluzí a p.), nýbrž mluvila jen o darovaných vsích a újezdech. A vskutku, vyloučí-li se z *Bed A* ony drobnější dary, totiž články 1, 4, 7, 10 (část), 12—19, 21—23, 25—28, 29 (konec), 30, vznikne skupina článků: 2, 3, 5, 6, 9—10 (část), 11, 20, 24, 29 (začátek), 31—33, v nichž se nápadně často vrací sloveso *conferre* ve tvaru *contulerunt*¹¹², který je charakteristický pro Bedřichovu listinu olomouckou¹¹³.

Podle toho je pravděpodobno, že z původní pravé Bedřichovy listiny kladrubské přešlo do *Bed A* asi toto: 2:..*contulerunt.. villas*¹¹⁴ 3: *dederunt etiam totam silvam, que est inter duo flumina, Misam et Msickam usque in Theuthoniam*¹¹⁵ .. 5. *villam*¹¹⁶ *Bigedl*¹¹⁷ *totam preter duas mansiones; quas duas mansiones et 6: villam Ogniscowicz et terram Iankonis de Lochusize et Slatina terram pertinentem Hradez contuli eidem loco iure comcambii pro circuitu, qui dicitur Olesna*¹¹⁸ .. 9: *Contulerunt*¹¹⁹ *etiam Zbrazlav cum omnibus ad eandem villam pertinentibus, 10: id est: Luben villam totam cum silva et mediam partem fluminis.. 11: et flumen, quod dicitur Misa, a flumine Wultawa usque ad rivulum Chotecs*¹²⁰. 20: *Contulerunt*¹²¹ *etiam parentes mei vineam, que est sub Prozek*¹²² .. 24: *Partem*¹²³ *quoque fluminis Mise a lapide medio flumine sito usque ad villam, que dicitur Niniz*¹²⁴. 29: *Contulerunt*¹²⁵ *etiam duas villas Mlinoha et Vinna cum vineis*¹²⁶ .. 31: *in Domaseliz*¹²⁷ *terciam partem theloney cum duce. Postea vero concambium fecerunt libertatis causa cum domino Hermanno, Pragensis ecclesie episcopo, pro decimacione, que per totam terram Boemie solvitur annuatim, 32: addentes iam dicto episcopatuui duas villas Waltherowo et Dutlenowice pro debito iam dicte decimacionis obtentuque iuste absolutionis. 33: In Cladrub*¹²⁸ *quoque forum ab omni theloneo liberum contulerunt. 36. Ego*¹²⁹ *quoque, cupiens amplificare predia ecclesie Cladrubensis, contuli villam Hrazt pro remedio anime mee et pro salvatione animarum omnium predecessorum nec non et successorum meorum, cupiens assiduus inprecaminibus in futuro connumerari eiusdem loci fratribus, qui die noctuque a laude dei non cessantes, sanctis equales probantur esse angelis*¹³⁰.

Ona původní listina knížete Bedřicha byla velmi pravděpodobně vydána roku 1186, do něhož se hlásí, a do nynější podoby *A* byla přepracována, zpadělána, někdy v 1. polovině 13. století, jak svědčí její písmo, podle všeho za kladrubského opata Reinhera (1230 až 1251), o němž padělaná kladrubská listina kr. Václava ze 17. prosince 1239¹³¹, vzniklá patrně rovněž z jeho popudu, výslovně praví: *Deus autem.. domui sue genitricis constructe sua providencia tempore nostro virum providum et omnibus virtutibus fulgentem, venerabilem abbatem nomine Reingnerum prefecit, qui consensu et auxilio nostro ecclesiam predictam in statum pristinum reformavit ac magni-*

fice possessionibus ditavit, tum commutationibus aut concambiis, tum argenti empcionibus, tum nostris seu aliis fidelium donationibus... Myslím, že k oné *reformatio in statum pristinum*, o níž se zde mluví, patřila nepochybně i zpadělaná listina Bedřichova z r. 1186, která je pravděpodobně Reinherovým dílem.

Reinherovi šlo pravděpodobně o to, aby všechn majetek klášterní té doby byl kryt řádnou listinou. Že to byla základní myšlenka, motiv ke zpadělaní listiny Bedřichovy, svědčí znění její samo. Listina je vlastně podrobný soupis klášterního majetku, jak jsem již shora naznačil¹³², a tím se právě již prozrazuje jako padělek, neboť naše listina vévodská a královská ve 12. století — a ani ve 13. století — nikdy majetek příjemcův takto neseписuje. V tomto soupise je právě vlastní motiv zpadělaní původní listiny Bedřichovy.

Ale ve zpadělané listině Bedřichově nebyl sepsán klášterní majetek všechen. Opatrný Reinher rozložil tíhu důkazu, co všechno klášteru kladrubskému po ‚právu‘ patří, do několika nepravých listin. Seznamenovala-li zpadělaná listina Bedřichova jen¹³³ dary rodiny panovnické — v tom se patrně ještě přidržela věrně své předlohy, pravé listiny Bedřichovy —, zbývalo stále ještě dosti klášterního majetku listinou nekrytého, majetku darovaného jednotlivými šlechtici. Reinher zajisté zamýšlel i ten klášteru zajistiti a na myšlenku, jak to provést, přivedla jej patrně sama pravá listina Bedřichova, představující se jako renovace celého nadání klášterního, věnovaného Bedřichovými předky, *parentes*¹³⁴. Reinher se pak již snadno rozhodl přesunouti ony ostatní dary šlechtické, které ve zpadělané listině Bedřichově zaznamenány nebyly, do nové ‚listiny‘, do ‚zakládací listiny‘ kláštera kladrubského, již padělal. Reinher učinil tak tím spíše, že dosud jeho klášter vůbec neměl zakládací listiny, což ovšem v době Reinherově bylo již podivné. Tak vznikla padělaná zakládací listina kláštera kladrubského, vydaná prý r. 1115 knížetem Vladislavem I.¹³⁵, a to ve svém delším znění *B*¹³⁶. O tom se snadno přesvědčíme, srovnáme-li zpadělanou listinu Bedřichovu ve znění *A* se zněním *B* padělané listiny Vladislavovy. Opakuje-li listina Vladislavova *B* ve své dispozici vše, co stojí v listině Bedřichově (*A*) — spíše jsou drobnosti vynechány —, má nad to důležitá plus. Předně již v soupise samém jsou na dvou místech nové články,

totiž články 16^a a 22^a, 22^b, 22^c, 22^d. O článku 16^a je jisto¹³⁷, že je to dar šlechtický, přesněji nepanovnický, o ostatních čtyřech je to pravděpodobno. Ale hlavní plus listiny Vladislavovy *B* proti listině Bedřichově je v článku 32^a a 32^b. Článek 32^a je sice položen jako dar knížete Vladislava, tedy nikoli šlechtický¹³⁸, ale zato rozsáhlý článek 32^b, do něhož jsem shrnul vše, co je ve Vladislavově listině po hlavním soupise navíc, má výslovně tento souhrnný nadpis: *Hęc sunt autem, quę fideles dei pro animabus suis me vivente eidem ecclesię dederunt*. Tedy sotva lze pochybovati, že podnětem padělání Vladislavovu listinu ve znění *B* byla Reinherova snaha zabezpečiti klášteru „listinně“ řadu darů z rukou šlechtických.

Aby pak tento svůj padělek Reinher kryl, zhotovil nové *B* znění zpadělané již jím listiny Bedřichovy, v němž opakuje články 16^a, 22^a, 22^c, 22^d (nikoli články 32^a, 32^b soupis to drobných darů, na nichž mu nezáleželo), především však hned v čele dispo-sice výslovně připomíná, že jde o renovaci nadání knížete Vladislava, jež označuje *specialem constitutionem et ordinationem avi mei Wladislai ducis in loco Cladrub, sicut praedictus avus meus constituit, et post cum pater meus, rex Wladislaus*. Tedy nemluví se zde již všeobecně o *parentes*, jako ve znění *A*, nýbrž přímo se ukazuje na knížete Vladislava, či vlastně na jeho „zakládací listinu“ kláštera kladrubského, zatím Reinherem vyrobenou.

Konečně ani na imunitu svého kláštera opat Reinher nezapomněl. Klášter kladrubský obdržel imunitu od krále Václava I. listinou vydanou r. 1233¹³⁹, tedy právě za opatství Reinherova, a je velmi pravděpodobno, že Reinher nedosáhl této listiny bez pomoci jiného padělku. Je aspoň nápadno, že druhé (*A*), kratší znění padělané „zakládací listiny“ kladrubské, které je jen výtahem ze znění *B*, má proti tomuto znění navíc právě jen obšírný odstavec imunitní, obsahující celkem totéž, čeho pak klášter dosáhl imunitní listinou Václavovou¹⁴⁰. Je-li znění *A*, pokud jde o soupis zboží klášterního, jen výtahem ze znění *B* a to výtahem nepřesným, nepozorným, takže je patrné, že jeho autoru o soupis zboží nešlo, a má-li naproti tomu navíc odstavec imunitní¹⁴¹, sotva lze pochybovati, že podnětem k tomuto znění byla právě snaha o imunitu. A poněvadž onen imunitní odstavec je obsahově, aspoň pokud možno z jeho ne dost určitého znění souditi, jen o málo širší, než imunitní listina klad-

rubská z r. 1233, mám za to, že kratší znění ‚zakládací listiny‘ kladrubské bylo Reinherovi přípravou, pomůckou, aby oné imunitní listiny od krále Václava snáze dosáhl¹⁴².

Je tedy genetická souvislost mezi čtyřmi nejstaršími padělanými listinami kladrubskými tato: Bedřichova listina ve znění *A* vznikla z pravé listiny Bedřichovy, po Bedřichově listině znění *A* byla podvržena zakládací listina ve znění *B*, pak na její ochranu Bedřichova listina znění *B* a na konec zakládací listina znění *A*. To pak znamená, že ono kratší znění (*A*) ‚zakládací listiny‘ kladrubské vzniklo před rokem 1233 a poněvadž je časově posledním v řadě všech čtyř padělků kladrubských: ‚listiny‘ Bedřichovy z r. 1186 ve znění *A* i *B* a ‚zakládací listiny‘ Vladislavovy z r. 1115 ve znění *A* i *B*, vznikly pravděpodobně všechny ony padělky před r. 1233, ale, tuším, již za opata Reinhera, jak jsem shora naznačil — tedy asi v letech 1231—1233.

Konečně je se mi zmíniti ještě o jedné podvržené listině kladrubské, která rovněž asi vyšla z rukou opata Reinhera — o domnělé listině knížete Bedřicha z r. 1183¹⁴³, kterou potvrzuje klášteru kladrubskému biskupské desátky ze všech statků, získané směnou s biskupem pražským za vsi Valteřovice a Dudlenovice a clo v Domažlicích. Podle listiny kladrubské, vydané klášteru knížetem Bedřichem r. 1186, sloužící za předlohu padělané listině Bedřichově a pak zničené, získal klášter kladrubský biskupské desátky svých statků od biskupa pražského Heřmana (1100—1122) směnou za vsi Valteřovice a Dudlenovice¹⁴⁴. Tato směna byla pak, zdá se, schválena i biskupem Danielelem I.¹⁴⁵, který církevní správu svého biskupství znovu zřídil¹⁴⁶. Desátků klášter pravděpodobně klidně užíval i za knížete Bedřicha, který je klášteru zajistil ve své shora zmíněné listině z r. 1186. Ale později, ještě za života Bedřichova, uhodil na klášter biskup pražský Jindřich Bítislav, požaduje biskupské desátky především z újezdu korojedského. Došlo ke sporu, který byl rozhodnut ve prospěch kláštera, jak o tom všem vypravuje shora uvedená Bedřichova listina z r. 1183, ale nebyla o tom vydána tato listina, nýbrž teprve někdy v první polovině 13. století, když se asi některý biskup pražský znovu pokoušel o ony desátky, zhotovil si klášter kladrubský onu Bedřichovu listinu z r. 1183, složenou ve věci podle domácí tradice o onom sporu kláštera s biskupem Jindřichem Bie-

tislavem, ve znění pak podle listiny krále Přemysla I. vydané klášteru kladrubskému někdy v letech 1202—1207¹⁴⁷. Do této podvržené listiny Bedřichovy vložil klášter arengu zdůrazňující moc knížecí i ve věcech církevních¹⁴⁸, nevlídnou zmínku o nespravedlivém nároku biskupově a do korroborace významnou větu, že ‚listina‘ vydána *in signum adeptae et coram nobis bene probate libertatis*. A zmínka *excepto circuitu in Krassou et villa in Lebeunice* ukazuje svou formulací pomocí slovesa *excipere* na příbuznost této ‚listiny‘ Bedřichovy s podvrhy Reinherovými z let 1231—1233: padělanou ‚listinou zakládací‘ a padělanou listinou Bedřichovou z r. 1186, v nichž je užito podobných obrátů, ne zcela obvyklých¹⁴⁹. S tím by také souhlasilo, že újezd krašovský, který ještě Bedřichova ‚listina‘ z r. 1183 vyřazuje ze souboru klášterního majetku, pro nějž platí osvobození od biskupského desátku, v ochranném privilegiu, vydaném klášteru kladrubskému kol r. 1239 papežem Řehořem IX.¹⁵⁰, je již zařaden do zboží klášterního i s desátkou¹⁵¹.

5. Kapitula v Litoměřicích.

O založení a nadání kapituly litoměřické knížetem Spytihněvem II. r. 1057 nebo 1058¹⁵² máme zachovánu zvláštní písemnost v trojí různé podobě¹⁵³. První z nich znova objevil¹⁵⁴ G. Friedrich, označil jako znění *A* a prohlásil za originál původního, se založením kapituly současného zápisu o prvotním nadání kostela litoměřického asi z r. 1057¹⁵⁵. Druhá podoba¹⁵⁶, obsažená v renovaci krále Přemysla I. z r. 1218¹⁵⁷, byla Friedrichem označena za znění *B* a určena za opis textu *A*, rozšířený soupisem majetkových práv, jichž kostel litoměřický nabyl během 12. století¹⁵⁸. Konečně třetí podobu, *C*, prohlásil Friedrich za padělek, zhotovený někdy mezi l. 1319 až 1341¹⁵⁹.

Alé písmo znění *A* není ze století jedenáctého. Již Krejčík¹⁶⁰ o tom pochyboval, a třebaže Friedrich svého mínění proti jeho námitkám, ne vždy šťastným, celkem zdánlivě uhájil, přece měl Krejčík pravdu. Písmo znění *A* je až ze století dvanáctého, neboť tvrdí-li Friedrich, že odstavec v předposledních dvou řádcích (17. a 18.) znění *A*, začínající slovy *De villa Desecriri* a končící slovy *Krec villicus*, je psán dodatečně rukou, jež se snažila napodobiti s dosti

velikým zdarem staré, původní písmo dokumentu¹⁶¹, nelze s ním souhlasiti. Odstavec ten je psán touž rukou, co celé znění *A*. Je vyloučeno, že by kdokoli i při největší snaze napodobiti dané písmo znění *A* (a ta snaha nebyla, jak víme, u středověkých padělatelů nikdy příliš velká), vystihl je tak, že by užíval *shodně* s ním *dvou různých tvarů* uncialního *d*: 1) ř. 8 *advehunt* + ř. 17 *quod* 2) ř. 9 *debent* + ř. 17 *eiusdem*, *shodně* *dvou různých tvarů* minuskulního *d*: 1) ř. 9 *medietate* + ř. 18 *Turdmir* 2) ř. 2 *ad* + ř. 17 *datus*, *shodně* *dvou různých tvarů* písmene *e*, při čemž rozdíl je neobyčejně jemný: jedno *e* má raménko maloučko taženo přes tah, tvořící očko písmene (ř. 7 *ecclesie* + ř. 17 *nomine*), druhé *e* nemá raménko nasazeno na dřiku písmene (ř. 12 *eciam a grege* + ř. 17 *ecclesie*), *shodně* *dvou různých tvarů* písmene *h*: 1) ř. 4 *hospitibus* + ř. 17 *homo* 2) ř. 16 *his* + ř. 18 *Johannes*, *shodně* *dvou různých tvarů* písmene *r*: 1) ř. 1 *clarissimus* + ř. 18 *Zagor* 2) ř. 1 *venerabilem* + ř. 18 *Crivecs*, při čemž zase je rozdíl mezi oběma tyary neobyčejně jemný. Srovnáme-li ještě v obou písmech jiná písmena jako *a*, *g*, *q*, *m*, dlouhé *s*, *f*, veliké *d*, veliké *t*, veliké *z* (ř. 7 *Vzthi* + ř. 18 *Zvda*) dlouhé, nalevo prohýbané dřiky vysokých písmen, jednou nasazované tupě, jindy s malými ostny zleva, srovnáme-li dále zkracovací znaménko obyčejné i znaménko pro *us* a konečně celý tah písma, nezbyvá, myslím, než uznati, že odstavec *De villa Desecrpi* — *Krec villicus* je zcela určitě psán touž rukou, co celé původní znění *A*, třeba snad buď zcela, nebo aspoň částečně o něco později¹⁶². O tom svědčí i to, že jak ve vlastním znění *A*, tak i v odstavci *De villa* .. jsou psána místní jména *Trebesicsi*, *Repcicsi*, *Tinecs*, *Ptacicsi*, *Lubesevicsi*, *Crivecs* (v odstavci) *shodně* s *cs*, což je jistě zvláštní zvyk téhož písaře, jak se lze přesvědčiti slovem *Bvsouici*, psaném v *A* jinou rukou.

Poněvadž však v tomto odstavci *De villa* .. jsou uvedena jména osob až z poslední čtvrti 12. století¹⁶³, je celé znění *A* až z druhé poloviny 12. století. Nemůže býti z jedenáctého století již také proto, že obsahuje zmínku o osvobození poddaných kláštera od povinností zemských. Jeho slova .. *dux* .. *familiam* .. *ad eandem predictam ecclesiam* .. *tali tenore est largitus, ut ab omnibus terrenis negociis libera existeret, nisi tantum preposito et fratribus eiusdem ecclesie cuncta faceret necessaria* .. jsou nesporně svoboda exemptní, jak již Dobner správně poznal¹⁶⁴. Ostatně již ve 14. století, když

bylo sestavováno znění *C*, byl právě tento odstavec znění *A* rozveden v podrobné exemptní prvky, jak je nyní v *C* čteme¹⁶⁵. Tedy jak podle písma, tak podle obsahu pochází znění *A* až z druhé poloviny dvanáctého století.

V základě bylo složeno a napsáno někdy kol r. 1180¹⁶⁶ podle mého proto, aby upravilo kapitule litoměřické cestu k imunitě. Soudím tak z toho, že se v *A* o exemptní výsadě nápadně mluví hned z kraje, v čele celé písemnosti, což nebývá obvyklé místo těchto výsad v listinách, mluvících současně i o nemovitostech, jako právě v *A*¹⁶⁷. Co bylo hlavním účelem a cílem znění *A*, ukazuje tím jeho tvůrce zcela jasně. Zdá se, že se kapitula ještě ve dvanáctém století pokusila se zněním *A* proniknouti u knížete českého, že však nepořídila. Soudil bych tak proto, že teprve později, dodatečně opatřila *A* pečeti¹⁶⁸. Možná, že kníže Jindřich Břetislav, s nímž byla kapitula v dobrých stycích¹⁶⁹, odmítl potvrditi znění *A*, poukazuje k tomu, že nemá pečeti, která ovšem tehdy již — ke konci 12. století — byla pokládána za podstatnou součást právní písemnosti¹⁷⁰. Kapitula litoměřická odmítnuta zatím znění *A* odložila až do smrti knížete Jindřicha Břetislava, za jehož života se ovšem nemohla odvážiti pokus opakovati. Zatím jen připsala na spodní okraj *A* záznam o darování Zlatoně¹⁷¹ a později záznam o darování Hroznatově a knížete Jindřicha Břetislava¹⁷². Ale ani po smrti Jindřichově se nedočkala kapitula hned splnění své tužby. Bylo jí ještě dlouho čekati. Až, když se stal její probošt Benedikt královským kancléřem — r. 1217 —, přišla její chvíle a ihned se přihlásila se svým požadavkem. Zatím také opatřila znění *A* pečeti¹⁷³ a předložila je královské kanceláři k potvrzení znova. Tentokráte byla práce snadnější, zvláště když ji kancléř Benedikt kapitule usnadnil. Podle toho, jakou pečeť si troufala kapitula ke znění *A* přivěsiti — neznáme ubožší náhražky za starou pečeť českých knížat nad tuto „pečeť“ u znění *A*! — soudím, že celé potvrzení nebylo bráno příliš přísně. V tom mne utvrzuje i znění potvrzovací listiny, kterou král Přemysl I. r. 1218 kapitule litoměřické vydal¹⁷⁴, znění ne právě zcela pravidelné, takže nebyti u listiny pravé pečeti Přemyslovy (podle Friedricha), stěží by se ubránila zlému podezření, že je padělaná. Liší se totiž svým zněním velmi od obvyklého znění listin Přemyslových. Není v ní ani stopy po formuláři náležité členěném,

tehdy již v kanceláři královské pravidelně užívaném. Je nepochybně složena u kapituly samé¹⁷⁵, mimo kancelář, což je nápadné, vzpomene-li, že probošt litoměřický byl kancléřem — či právě proto? Nebyl její obsah právně dost bezpečný? Leč konečně vznik listiny u příjemce není sám nic podezřelého, ale že nejsou v potvrzení Přemyslově uvedeni žádní svědci, podstatná součást všech listin Přemyslových, poněvadž byli hlavním činitelem celého jednání, svědčí podle mého pro to, že Přemyslovo potvrzení znění *A* přece jen nevzniklo zcela pravidelně — řekl bych, že vzniklo v ústraní, beze svědků. Ale na konec, opatřeno pravou pečetí, je pravé.

Při tomto potvrzení bylo ovšem znění *A* upraveno podle současné potřeby na znění *B*¹⁷⁶. Co bylo do listiny Přemyslovy vepsáno jako listina Spytihněvova, liší se zajisté velmi značně od znění *A*. Ale rozdíly ty byly nutny, měla-li býti celá listina Přemyslova živým právním dokumentem. Tak se tehdy obyčejně dalo s potvrzovanými písemnostmi tak „starobylými“, a proto obyčejně obsahem i výrazem právně nepřesnými, byly při potvrzení formálně zpadělány, ale věcně neobsahovaly nic nesprávného. Tak se stalo i se zněním *A*. Nelze, myslím, pokládati za věcně nesprávný a podvržený rozsáhlý odstavec, sepisující služebnictvo kapitulní podle krajů, který je v *B* na víc proti *A*, ani jiné rozdíly mezi *B* a *A*. Že *B* vystihuje skutečný, soudobý mu stav, dokazuje jasně změna znění *A*: *Igitur de omni arte ab omnibus suis (Spytihněvi) civitatibus . . destinavit virum cum uxore . .* na znění *B*: *Igitur de omni arte a quibusdam provinciis . .* Tedy do *B* přidáno proti *A* vše, co kapitula kol r. 1218 skutečně měla a v *A* nebylo zaznamenáno, jako zase v *B* vynecháno z *A* vše, co nemělo pro kapitolu r. 1218 skutečné ceny. Takže v *B* je celkem zachycen skutečný majetek kapituly litoměřické z r. 1218 i s jistou výsadou exemptní, obecně vyjádřenou slovy znění *A*: *ut ab omnibus terrenis negociis libera existeret*, již té doby již asi kapitula vskutku požívala a jejíhož zlistinění dosáhla listinou Přemyslovou z r. 1218, potvrzující domnělou listinu Spytihněvovu ve znění *B*.

6. Klášter v Litomyšli.

O vzniku kláštera litomyšlského nejsme dobře zpraveni. Zprávy kronikářské jsou stručné a odporují si. Vincenc praví¹⁷⁷, že klášter

vystavěl a mnichy do něho uvedl olomoucký biskup Jindřich Zdík, Jarloch¹⁷⁸ však, že klášter vystavěl král Vladislav na radu a s pomocí Jindřichovou. A nejstarší zachovaná listina klášterní, listina krále Vladislava z r. 1167¹⁷⁹, dokonce tvrdí, že zakladatelem kláštera byl jakýsi Břetislav, v němž se právem hledá kníže český Břetislav II.¹⁸⁰ Zprávy se tedy nesrovnávají a vyžadují rozboru.

Se zmínkami kronikářskými nelze mnoho počítati, zato záhadná listina Vladislavova vybízí k rozboru. Originál listiny je podle své úpravy zřejmý padělek. Jeho písmo se snaží napodobiti nějaké jiné písmo, je proto neobyčejně nemotorné, jeho pečeť je hrubý, nepodařený padělek, přivěšený na pergamen velmi ledabyle — a i jinak je úprava listiny více než nedbalá, v pravé listině nebývalá.

Tím se ovšem stává i obsah listiny, její skladba podezřelou. I třeba tedy zkusiti, zda je její znění pravé či spíše, co z něho je pravé a co podvržené. Listina sama se vydává za listinu krále Vladislava. A skutečně jsou známky, že při její skladbě bylo nějaké listiny krále Vladislava užito. Ukazuje k tomu soubor svědků, který se s určitými obměnami vrací i v jiné listině Vladislavově¹⁸¹, ukazuje k tomu formule doručovací¹⁸², v podobě, vracející se v listinách Vladislavových pravidelně, a konečně i intitlace, *Ego Wladizlaus, dei gratia Boemorum rex secundus*, kterou rovněž nalezneme v královských listinách Vladislavových pravidelně¹⁸³. Těchto správných svědků¹⁸⁴, správné formule doručovací a správné intitlace si v klášteře litomyšlském vymysleti nemohli. Jistě tedy při skladbě naší listiny užili nějaké pravé listiny Vladislavovy a podle slova *secundus* v intitlaci naší listiny, užívaného s oblibou notářem královským Vincencem¹⁸⁵, je velmi pravděpodobno, že předlohou pro naši listinu byla nějaká listina krále Vladislava, složená notářem Vincencem. Mnoho určitého však o ní říci nelze. Můžeme se sice právem domnívati, že to byla nejspíše listina vydaná králem Vladislavem klášteru litomyšlskému samému a nikoli listina nějakému jinému příjemci, klášterem k podvodné práci vypůjčená, ale její znění je v naší listině tak ukryto, že po něm marně pátráme. Samo o sobě nikde nepronikne a jen dohadnouti se ho můžeme, — a ani ne znění listiny, nýbrž jen jejího obsahu — postupně vylučující z naší listiny ony části, které pravděpodobně v původní listině krále Vladislava nebyly.

K těm patří podle všeho především základní odstavec naší listiny, kterým se dostává klášteru litomyšlskému ochrany krále Vladislava. Jeho znění je téměř doslova přejato z papežského privilegia ochranného¹⁸⁶. Že by to byl učinil notář Vladislavův, je velmi nepravděpodobno. Je sice pravda, že ve dvou knížecích listinách Vladislavových: pro klášter sedlecký a pro klášter plasský bylo skutečně za předlohu užito ochranného privilegia papežského¹⁸⁷, ale nikoli tak mechanicky nepružně, jako v listině naší. V oněch listinách nalezneme jen některé formule či jen zlomky formulí formuláře papežského a ještě jsou tyto výpůjčky dobře včleněny do ostatního formuláře listin Vladislavových, takže s ním tvoří jednotný celek, v naší listině je však formulář papežský opsán téměř doslova, takže nebyti záměny svatého Václava za svatého Petra, nikdo by v onom základním odstavci naší listiny netušil listiny českého krále. Ostatně v královských listinách Vladislavových není již — až ovšem na naši listinu — ani stopy po formuláři papežském, notář Vincenc ho neužíval¹⁸⁸, a v listinách knížecích ho bylo užito pro nepohotovost knížecího dvora Vladislavova ke skladbě listin, o které nelze mluvit při Vladislavově dvoře královském¹⁸⁹. Ale jsou i jiné důvody, které svědčí proti domněnce, že takto doslova bylo užito papežského formuláře v naší listině notářem královským, tedy v původní listině Vladislavově. Především onen základní odstavec naší listiny, o němž mluvím, je složen v plurálu majestaticku, jako listiny papežské vždy, ale tento plurál majestaticus se nesrovnává s intitulací naší listiny, složenou v singuláru. Singuláru v intitulaci vždy odpovídá v pravých listinách Vladislavových ovšem logicky singulár v celém formuláři. Také skutečně ve výčtu svědků, který je patrně, jak shora naznačeno, součástí původní listiny Vladislavovy, nalezneme i tato slova *fratres mei* (totiž Vladislavovi) a *fili quoque mei*. Pravděpodobně tedy i celý formulář původní listiny Vladislavovy byl složen v čísle jednotném a odstavec naší listiny, který mluví o ochraně Vladislavově, v oné původní listině nebyl, poněvadž je složen v čísle množném, které zcela mechanicky bylo přejato padělatelem naší listiny i s celým formulářem z papežského privilegia ochranného. Ještě rozhodnější důkaz toho vidím ve způsobu, jakým se v tomto odstavci mluví o knížatech českých Břetislavovi II. a Soběslavovi I., zakladateli a rozmnožiteli kláštera litomyšlského. Nazývají se zde prostě *Breci-*

zlaus loci illius fundator (v genit.) a *Sobezlaus eiusdem loci amplifactor* (v genit.). Tak by o knížatech českých, svých předchůdcích, nikdy nemluvil ve své listině kníže či král český, zato papež ano. Královský notář by v listině královské jistě nezapomněl nahraditi ne dost uctivé výrazy formuláře papežského uctivějšími výrazy pro panovníky české, v královské listině české obvyklejšími. I jsou mi tato označení knížat českých v naší listině zvláště silným dokladem, že onen základní odstavec naší listiny nebyl součástí původní listiny krále Vladislava, nýbrž vložen do ní podvodně až v klášteře samém dodatečně. Užito bylo k tomu za předlohu ochranného privilegia papežského, kterého se klášteřu litomyšlskému dostalo nejspíše na prosby biskupa olomouckého Jindřicha Zdíka hned od papeže Eugenia III.¹⁹⁰.

Daleko nesnadnější je otázka, co z druhé části naší listiny patřilo do původní listiny krále Vladislava. Tuto druhou část tvoří rozsáhlý soupis klášterního zboží. Je v listině uveden slovy: *Heę autem sunt donationes loci illius*. Ze slov *loci illius*, jež jsou jistě upomínkou na listinu papežskou¹⁹¹, sloužící při skladbě naší listiny za předlohu pro její základní odstavec o ochraně, soudím, že i tento soupis ve svém celku je téhož původu jako onen základní odstavec, že i on byl do původní listiny krále Vladislava vložen podvodně, a to současně s oním odstavcem základním — až ovšem na část, o níž se domnívám, že je jádrem oné původní listiny Vladislavovy.

Soupis zboží sám je soustavný, vypočítává zboží klášterní tak, že dary téže osoby jsou uvedeny pohromadě a i v pořadí dárců je určitý pořádek. Soupis začíná dary knížete Břetislava, po nich následuje dar knížete Soběslava, pak dary krále Vladislava a jeho manželky Gertrudy, dále dary knížete olomouckého Oty III., a konečně dary některých šlechticů a duchovních a pak zase dary krále Vladislava, jeho snachy, Jana biskupa olomouckého, drobné dary šlechtické a zase dary krále Vladislava. Již z časového pořadí jednotlivých hlavních dárců vyplývá, že soupis nezaznamenává zboží klášterního jen staticky, nýbrž zachycuje je ve vývoji. A o tom se lze přesvědčiti i jinak. Na několika místech soupisu nalezneme totiž zprávy o pozdějších změnách v majetku klášterním. Kníže Břetislav daroval klášteřu pekaře Jana, *cuius filius Nemoy postea pro redemptione suimet emit servum nomine Valdic cum uxore et filiis et filiabus*. Týž kníže klášteřu daroval v Chýnově čtyři býky, dvě krávy

a čtyři ovce, *pro quibus omnibus ego Wladizlaus rex postea rogatu pauperum illa scilicet persolventium constitui mille et quingentos nummos accipiendos*. Kněžna Gertruda darovala klášteru pozemek v Lepejovicích u Týnce n. Lab., *ubi postea abbas Iohannes emit terram a comite Caslau*. Podkoní Soběslavec daroval dvorec v Litošicích, *ubi reliquum terrę cum sexcentis milibus nummorum abbas Iohannes et abbas Deocarus emerunt*. Sotva lze tedy pochybovati, že v klášteře litomyšlském měli ve 12. století spolehlivý soupis zboží klášterního, z kterého se mohli kdykoli poučiti, co kým a kdy bylo klášteru darováno nebo jinak k němu získáno. A z toho soupisu snad doplňovaného současně s právními jednáními, o nichž soupis zpravuje, myslím, čerpal i padělatel naší listiny, když ji někdy na rozhraní 12. a 13. století skládal. Zdá se mi to pravděpodobnějším, než že by si sám teprve z nějakých aktů zboží klášterní do naší listiny seznamoval. V naší listině šlo pravděpodobně především o praktický zájem: zjistiti rozsah zboží klášterního v určité době a toto zboží zápisem do listiny královské zabezpečiti. O původní stav zboží v ní v jádře nešlo, takže její zájem i o původní stav majetku, v němž časem do r. 1167 nastaly změny, tedy zájem spíše historický, nejspíše se vysvětlí tím, že padělatel měl před sebou hotový již soustavný soupis, v němž byl zachycen i vývoj zboží klášterního a on pojal z něho do padělané listiny i zprávy o tomto vývoji, ač toho pro vlastní účel padělků nebylo ani třeba.

Ale důležitější je otázka, proč se v soupisu zboží v naší listině po darech šlechtických a duchovních zase vracejí dary krále Vladislava? Proč nebyly i tyto dary zařazeny ke jménu Vladislavovu, k ostatním darům Vladislavovým hned po daru Soběslavově? Vždyť víme, že jinak je soupis zboží v naší listině soustavný! Abychom mohli na tuto otázku aspoň s jistou pravděpodobností odpověděti, nezbude, než kritické místo soupisu uvést doslovně. Poslední dar duchovní zní: *Radouan archidiaconus Olomucensis .. dedit terram in villa Iwanouic*. Nato následuje zpráva o koupi některých statků klášterních opatem Deokarem: *Abbas Deocarus emit silvam a fratribus de sancto Laurentio iuxta Grubouic et terram iuxta Domasic, quę vocatur nakorniceh* a na tuto zprávu teprve přímo navazuje zmínka o novém daru Vladislavově, prvním z následující pak řady darů jeho, slůvkem *cui*. Tedy .. *nakorniceh*; *cui quoque ego Wladizlaus rex contuli*

quoddam prediolum .. atd. A dary Vladislavovými je pak až na malé výjimky daru Vladislavovy snachy, biskupa olom. Jana, konvrše Miloty, arcijáhna Miláčka a jakéhosi Martina vyplněna druhá polovina soupisu.

Na otázku, proč jsou uváděny v soupise naší listiny dary krále Vladislava na dvou místech, odpovídám: mám za to, že tyto druhé, později uvedené dary jsou čerpány z jiné předlohy než dary první. Podle toho pak, že celá druhá polovina soupisu obsahuje skoro jen dary Vladislavovy, soudím, že onou jinou předlohou byla pravděpodobně ona původní pravá listina krále Vladislava. Představuji si tedy, že první polovina soupisu zboží klášterního v naší listině, jak jsem o ní shora mluvil, je čerpána z nějakého soupisu zboží klášterního, sepsaného v klášteře samém, druhá polovina že je čerpána z pravé listiny krále Vladislava, k níž vlastně patří intitulace, svědci a doručovací formule naší listiny. Je to tím pravděpodobnější, že jinak bychom neměli pro onu pravou listinu krále Vladislava, z které byly opsány intitulace, svědci a doručovací formule naší listiny, žádného obsahu.

A stojíme před další otázkou: v jaké podobě přešla tato pravá listina krále Vladislava do listiny naší? Především čteme-li opatrně onu druhou polovinu soupisu v naší listině, postřehneme, že na dvou místech mluví o sobě král Vladislav v množném čísle, ač jinak je celé znění v čísle jednotném. Jsou to tato místa: *Quatuor tabernarios prefate ecclesie dedi in perpetuum, nullo generali interdicto obstante, et hoc idcirco excepiimus, ut ferrum ad opus ecclesie semper exinde conquiratur a: Statuimus etiam et firmiter observari precepimus a domno abbate prefate ecclesie et omnibus successoribus suis, ne umquam aliquibus hominibus villas in ipsa silva ponere aut quippiam operis ad usus proprios elaborare consentiant, excepto hoc solo, si fratres eiusdem loci aliquid utilitatis voluerint et poterint in ipsa silva operari, cum dei benedictione et nostro favore prosequantur*. Již tímto množným číslem jsou obě místa velmi podezřelá a jejich obsah podezření zvýší. Daruje-li král Vladislav na prvním místě klášteru čtyři krěmy, aniž se řekne kde, a vyjme-li je nadto předem z obecného zákazu krčem, lze silně pochybovati, že jde skutečně o pravý dar Vladislavův. Je to pravděpodobně podvodná vsuvka padělatele naší listiny. Stejně je velmi pochybné podivné ustanovení Vladi-

slavovo, že klášterní les mezi Desnou a Svratkou nemá býti vzděláván a osazován, leč se svolením opatovým. A zmínka o *fratres eiusdem loci* — tedy zase *loci*, jako v podvrženém základním odstavci ochranném a v úvodě podvrženého soupisu zboží klášterního — a rčení *cum dei benedictione (prosequantur)* ukazují jasně, že i toto druhé místo vzniklo v klášteře samém, patrně současně s celým ostatním padělkem.

Leč vyloučíme-li tyto dva články z původní pravé listiny krále Vladislava, stále ještě zbývá v naší listině značně veliký dar Vladislavův, o němž nelze bezpečně rozhodnouti, je-li skutečně pravý či nikoli. Je jistě nápadno, že za oním článkem *Statuimus*, který jsme uznali za padělatelovu vsuvku, následují nejdříve dary biskupa olomouckého Jana, konvrše Miloty, arcijáhna Miláčka a jakéhosi Martina a pak teprve zase nové dary krále Vladislava, uvedené slovy *Ego quoque rex Wladizlaus*¹⁹². A ještě nápadnější je, že tento poslední odstavec darů Vladislavových, sám o sobě již jako dodatečný, je vepsán do listiny jinou rukou, nezdá se mi proto dostatečně zajištěn jako součást původní listiny Vladislavovy. Jeho skladatel, jako by cítil, že se v listině Vladislavově přičítá příliš mnoho darovaných lesů — pravděpodobně neprávem přičítá! —, poslední dar Vladislavův motivoval slovy: *Et quoniam prefatam ecclesiam numerositate villarum dotare non potui, silvam . . . contradiidi*. Těch lesů je v listině darováno podezřele mnoho! Myslím, že v původní listině Vladislavově nebylo zmínky ani o darech biskupa olomouckého Jana a ostatních tří dárců, položených v naší listině mezi odstavec *Statuimus* a poslední odstavec. Již jejich místo mezi dvěma podvrženými odstavci nesvědčí pro ně příznivě a podle biskupa Jana (1151—1157) jde asi o starší dary, podobné jako v onom podvrženém soupise klášterního zboží¹⁹³.

I zbyl by tedy jako pravděpodobné jádro původní pravé listiny Vladislavovy odstavec obsahující vesměs dary Vladislavovy, začínajíc slovy *cui quoque ego Wladizlaus* a končíce slovy *qui dicitur Zuratka*, ovšem vynechajíc článek *Quatuor tabernarios — conquiratur*, který jsem z dobrých důvodů z původní listiny Vladislavovy vyloučil. Ale i z toho zbylého odstavce jsou mi některé články podezřelé. Nelze si nevšimnouti, že se v něm střídají dispoziční slovesa *dedi* a *contuli*. Poněvadž pak dispozičního slovesa

dare užívá s oblibou ve svých listinách notář Vladislavův Vincenc¹⁹⁴, který jak jsem řekl, podle všeho skládal také onu pravou, původní listinu Vladislavovu, užitou v naší listině za předlohu, a poněvadž články naší listiny, v nichž přichází dispoziční sloveso *contuli*, nejsou ani jinak bezvadné¹⁹⁵, mám za to, že z původní pravé listiny krále Vladislava, sloužící naší listině za předlohu, přešel do naší listiny jen tento odstavec: *ego Wladizlaus rex . . dedi etiam silvam totam a loco, qui vocatur Preseka, cum pratis omnibus usque ad fluvium, qui dicitur Zuitaua. Dedi etiam forum ecclesię Lutomisłensi in Grutou feria IIII^a in perpetuum. Dedi etiam Grussoua cum flumine Trstenice usque ad Uzplisę, et silva, quę dicitur Mokrenicę. Dedi etiam Zuabenice cum flumine Dezna a ponte, qui est in longis pratis, usque ad villam Cerekuice et silvam totam, que dicitur Proznice et Prozne.*

Konečně bych za stopu původní, pravé listiny krále Vladislava pokládal i korroboraci naší listiny: *coram testibus superius nominatis presens scriptum sigillo meo roborare curavi*. Není to korroborace zvláště důrazná, není plně vyvinutá a samostatně položená — a takových nevýrazných korroborací užíval právě notář Vincenc¹⁹⁶. Ostatně ve Vladislavově listině pro klášter valdsasský z roku 1165¹⁹⁷, složené notářem Vincencem, nalezneme jistou obdobu s korroborací naší listiny, a to v odvolávání se na svědky již před tím uvedené. Čteme v ní: *Hec autem rata facta sunt . . per . . regem supra prescriptum coram testibus prenotatis*¹⁹⁸, což, zdá se mi, upomíná na *coram testibus superius nominatis* v korroboraci naší listiny.

Zato arenga naší listiny je patrně dílem padělatelovým. Notář Vincenc totiž ve svých listinách areng vůbec neužíval a množné číslo v arenze naší položené odporuje číslu jednotnému, v kterém Vincenc listiny pravidelně skládal a v kterém podle intitulace a slov *fratres mei* a *filii mei* ve výčtu svědků byla pravděpodobně složena i předloha naší listiny. Arengu naší listiny složil její padělatel patrně podle nějaké papežské arengy, snad podle arengy onoho ztraceného ochranného privilegia papeže Eugenia III. pro klášter litomyšlský, z něhož opsál, jak shora řečeno, celý základní odstavec naší listiny o ochraně¹⁹⁹.

Celkem tedy mám za to, že klášter litomyšlský skutečně ob-

držel od krále Vladislava r. 1167 jen listinu, kterou mu daroval les u Svitavy, tržné v Hrutově, Hrušovou s řekou Trstenicí až k Plesu a les Mokřenici, pak Švábenice s řekou Desnou až po Cerekvici a les Prosnici a Prosné. Ze starší doby měl klášter jen ochranné privilegium papeže Eugenia III., nyní ztracené, které klášteru vyprosil v Římě biskup olomoucký Jindřich Zdík. Tímto privilegiem, jehož znění známe z naší listiny, kryl klášter všechny svůj majetek i práva, získaná od svého zakladatele knížete Břetislava II. a svého rozmnožitele Soběslava I., patrně po celé 12. století. Zvláštních listin na tento majetek neměl, není aspoň po nich ani nejmenší stopy. Překvapuje, že v onom privilegiu papežském nebylo podle všeho zmínky ani o biskupu Jindřichu Zdíkovi ani o knížeti Vladislavovi, že by byli klášteru něco darovali nebo jej dokonce založili. V tom je naše listina a s ní i ono papežské privilegium²⁰⁰ v rozporu se zprávami kronikářskými, jak jsem je hned z kraje uvedl, tvrdícími, že klášter litomyšlský byl založen knížetem Vladislavem na radu a s pomocí biskupa Jindřicha Zdíka. A naše listina nesvědčí ani jinak o nějaké zvláštní větší účasti knížete Vladislava a biskupa Jindřicha při díle o klášteře litomyšlském. Ač se v ní jmenuje dlouhá řada i drobných dobrodinců klášterních i s jejich dary, o biskupu Jindřichovi není v ní určité zmínky²⁰¹. Máme si to vysvětliti tím, že snad klášter do konce 12. století, kdy asi naše listina vznikla, odprodal či směnil všechny dary Zdíkovy, takže jich té doby již nedržel? Je nepravděpodobné, že by se byl zbavil právě všech darů Zdíkových. Podobně ani kníže Vladislav nevystupuje v naší listině jako příliš štědrý dárcce kláštera litomyšlského. Daroval sice klášteru dvorec Řepníky²⁰² a něco menšího, ale to sotva možno nazvatí základním věnem²⁰³. A dokonce již není v naší listině ani stopy po tom, že by kníže Vladislav a biskup Jindřich Zdík byli zakladateli kláštera litomyšlského! Zcela ve shodě s oním ochranným privilegiem papežským. Mám za nepravděpodobné, že by padělatel naší listiny, patrně příslušník kláštera litomyšlského, který přece shrnuje v ní celý vývoj klášterní hned od knížete Břetislava II., přehlédl nebo úmyslně zamlčel, že klášter je vlastně dílem knížete Vladislava a biskupa Jindřicha Zdíka. A ještě je něco uvážiti. Když kníže Vladislav zakládal klášter plasský, vydal o tom listinu, když biskup Jindřich Zdík zakládal Strahov, vydal o tom listinu,

konečně i klášter sedlecký, v knížecí době Vladislavově založený, má svou zakládací listinu. Jen po nějaké zakládací listině kláštera litomyšlského od knížete Vladislava není v naší listině ani památky. Patrně jí vůbec nebylo, poněvadž kníže Vladislav klášter litomyšlský nezaložil, jinak bychom si těžko vysvětlili, proč si padělatel naší listiny nevzal za základní předlohu své práce právě onu listinu zakládací, která se k jeho účelu hodila daleko lépe než prostá darovací listina krále Vladislava. Jak nevhodná byla tato listina pro jeho práci, vidíme jasně z toho, jak násilně jí hleděl dodati povahy listiny potvrzovací (tedy v jistém smyslu základní, zakládací) prostou záměnou slov *Huius vero confirmationis nostrę testes sunt* za původní *Huius vero donationis* . . Oni svědci listiny Vladislavovy zajisté nebyli žádnými svědky potvrzení, nýbrž darování, poněvadž o to šlo v původní královské listině Vladislavově, nikoli o potvrzení. Potvrzovací byla z ní teprve dodatečně udělána padělatelem.

Nemohu tedy souhlasiti s míněním V. Novotného²⁰⁴, že zakladatelem kláštera litomyšlského je nepochybně biskup Jindřich Zdík, který prý se svolením knížete Vladislava přeměnil bývalý kostel hradecký čili farní, založený prý knížetem Břetislavem II., na klášter premonstrátský. Již sama domněnka, že teprve kníže Břetislav II. založil na starém pohraničním hradě Litomyšli farní kostel hradecký, je nepravděpodobná. Bylo by to trochu pozdě na tak důležitý pomezí hrad. Farní kostel byl zajisté na Litomyšli dávno před Břetislavem II. Ale hlavně naprosté mlčení naší listiny o tom, že by byl zakladatelem kláštera litomyšlského Jindřich Zdík s knížetem Vladislavem, nutí mne k domněnce, že zakladatelem kláštera byl skutečně kníže Břetislav, jak uvádí naše listina, vlastně její původní pravá předloha, listina papeže Eugenia III., a Jindřich Zdík že do starého kláštera uvedl mnichy řádu premonstrátského a tím jej obnovil. Jen ten smysl mohou míti zprávy Vincencova a Jarlochova o založení kláštera litomyšlského biskupem Zdíkem. Při té příležitosti pravděpodobně i kníže Vladislav, s jehož svolením ovšem se vše dělo²⁰⁵, obnovenému klášteru daroval i ze svého něco. Tato Vladislavova účast obnovy kláštera biskupem Zdíkem asi vnukla Jarlochovi myšlenku, že Vladislav založil klášter litomyšlský. Před povšechnými a k tomu si odporujícími zprávami kronikářskými dávám tedy přednost určité zprávě listinné, zprávě úplně spolehlivé,

jak jsem shora ukázal, tím spíše, že ji lze s nimi dobře srovnati. I to, že biskup Jindřich vyžádal v Římě pro klášter litomyšlský papežské privilegium ochranné, svědčí pro mou domněnku, neboť takováto privilegia se udílela pravidelně jen duchovním ústavům již zakotveným, delší dobu žijícím, nikoli novým. A toto privilegium papežské bylo nejstarší listinou kláštera litomyšlského. R. 1167 přibyla k ní darovací listina krále Vladislava, shora zmíněná. A když se na rozhraní 12. a 13. století — či snad až po r. 1222, kdy král Přemysl vydal známé velké privilegium kostelům a klášterům českým? — klášter ohlížel po nějaké „imunitní“ listině, kterou by mohl v kanceláři královské doložit své snahy o imunitu, nemaje vhodné listiny, složil z jediných svých dvou listin listinu naši, v níž náležitě zdůraznil, oč mu při padělání šlo, tím, že formulář svého ochranného privilegia papežského položil v čelo svého padělku. V tomto formuláři je totiž i tento článek: *Decrevimus ergo, ut nulli omnino hominum liceat eandem ecclesiam temere perturbare aut eius bona seu possessiones auferre, retinere, minuire vel quibuslibet molestiis fatigare*. O tento článek, podsunutý ovšem podvodně králi českému, opřel klášter svá přání po imunitě, která především a snad jediné mu ležela na srdci, jak ukazuje arenga padělku z těchto přání vzešlého, arenga naší listiny: *Ad hoc regni cura nobis a providore omnium bonorum deo concessa est, ut sanctam religionem studeamus modis omnibus propagare et loca venerabilia cum ipsis personis divino servitio mancipatis attentius confovere, quatenus nullis pravorum hominum inquietentur molestiis vel importunis fatigentur angustiis*.

7. Klášter v Louce.

Premonstrátský klášter v Louce založil kníže český Konrád Ota se svou matkou Marií, jak o tom svědčí zakládací listina z 25. října 1190, vydaná knížetem samým²⁰⁶. Ke skvělému věnu základnímu přibývají brzy nové statky, které si Loučtí na začátku 13. století zaznamenali na proužek pergamenu a přišli ke plíce listiny zakládací²⁰⁷. Tento záznam končí: *Lucam cum pomeriis, que dedit Otto dux cum matre sua Maria, que postea per episcopum et ducem Henricum Bohemie confirmata sunt*. A skutečně se zachovala

listina²⁰⁸ knížete a biskupa Jindřicha Břetislava, kterou daruje klášteru louckému pro spásu duše své a bratra svého knížete Konráda Oty ves Louku se clem, se vsí Bohumělicemi s mlýnem a řekou, s lesem Palicí a s nějakou půdou služebnou²⁰⁹. Ale listina tato byla napsána podle Friedricha²¹⁰ až na začátku 14. století, je tedy nesporně podvržená. Poněvadž však je zpečetěna pravou pečetí Jindřichovou²¹¹, sotva lze pochybovati, že klášter loucký nějakou listinu od knížete Jindřicha Břetislava skutečně obdržel a velmi pravděpodobně byla to listina téhož znění, jako zachovaná listina podvržená, až na některé vsuvky, které je nám předpokládati, abychom si mohli vysvětliti, proč byla pravá listina Jindřichova zpadělána.

Že pravá listina Jindřichova, ztracená, byla v základě téhož znění jako jeho listina zachovaná soudím z toho, že toto znění připomíná na několika místech listinu kapituly vyšehradské z r. 1185²¹² na směnu polí záběhlických tak, že i listina loucká i vyšehradská byly nepochybně složeny touž osobou²¹³, neboť je nemyslitelno, že by skladatel listiny loucké, skládající tuto listinu na Moravě za Jindřichovy výpravy na Moravu v květnu—červnu 1194²¹⁴, mohl užití listiny vyšehradské za předlohu²¹⁵. Tímto společným skladatelem obou listin mohl pak býti jedině někdo z družiny knížete Jindřicha, kdo v Praze svého času složil listinu vyšehradskou a o deset let později, účastniv se Jindřichovy výpravy na Moravu, i listinu louckou. Formulář podvržené listiny loucké tedy pochází od skladatele knížecího a tím je jeho znění zajištěno jakožto znění pravé listiny Jindřichovy. Ztracená pravá listina Jindřichova byla téhož znění jako jeho zachovaná listina podvržená — ovšem až na nějaké vložky, jak jsem řekl²¹⁶.

Hledáme-li, co bylo do pravé listiny Jindřichovy podvodně vsunuto, proč byla zpadělána, můžeme to zjistiti, srovnáme-li obsah zachované listiny loucké s oním záznamem zboží louckého ze začátku 13. století, shora zmíněným. Tento záznam, vypisující nově získané zboží klášterní velmi podrobně²¹⁷, praví, že kníže Jindřich potvrdil klášteru louckému *Lucam cum pomeriis*, což darováno prý již knížetem Konrádem Otou a jeho matkou, nic o cle v Louce, nic o Bohumělicích s mlýnem a řekou, nic o lese Palicí a o půdě služebné, což vše má zachovaná listina loucká na víc. I mám za to, že původní listina Jindřichova neobsahovala více než je v onom záznamu ze začátku

13. století zapsáno, totiž zněla .. *villam, que dicitur Luka, adiacentem eiusdem nominis monasterio cum terra servorum et pleno dominio dedi perpetualiter*. Ta *terra servorum* jsou pravděpodobně ona *pomeria* záznamu. Slova nynější listiny loucké *cum theolonio et villa Bohmelicz cum molendino et flumine, quod ibi preterfluit, et silva, que Palice nuncupatur, nec non* jsou podle mého jedna podvodná vsuvka do původní listiny Jindřichovy.

Druhou podvodnou vsuvku tuším ve zmínce o daru knížecího bojovníka *Macerata*, znějící: *Macerat gladiator ducis Boemie, qui eodem tempore dedit villam predicto monasterio, que Lutín vocatur et coram eisdem testibus*. O tomto Lutíně není zmínky v onom záznamu ze začátku 13. století a celá zmínka o *Maceratovi* je na svém místě nelogická. Podle slov *coram eisdem testibus* se nezdá, že by *Macerat* byl pokládán za jednoho ze svědků porřízení Jindřichova, také ani jeho podivný titul *gladiator ducis Boemie* nedovede, myslím, vysvětliti, že je přiřazen k družině knížecí, která je zde hlavní a vlastně ve svém souboru jediný svědek. Byl-li to prostý bojovník = miles, byl by nápadně jmenován v družině knížecí jediný, a že by titul *gladiator* znamenal nějakého vojenského 'úředníka' knížecího, který by patřil do družiny knížecí, je nepravděpodobno, vojensky sloužili knížeti všichni členové jeho družiny, zvláštního 'vojenského' úředníka dvůr knížete českého nezná. Mám za to, že *Macerat* vůbec nebyl mezi svědky původní listiny Jindřichovy a že byl mezi ně dodatečně podvodně vsunut, aby klášter získal písemné svědectví na ves Lutín.

Těmito dvěma vsuvkami bylo znění původní pravé listiny Jindřichovy někdy na začátku 14. století zpaděláno, přepsáno na nový pergamen, k němuž převěšena pečeť Jindřichovy listiny pravé — a vznikla zachovaná loucká listina knížete Jindřicha Břetislava na vsi Louku, Bohumělice, Lutín a les Palici. Při přepisu byly, zdá se, učiněny chyby v datování nové listiny, jak na ně upozornil V. Novotný²¹⁸, který správně vytušiv, že i místo, kde byl projednán právní počín Jindřichův: *actum .. apud monasterium Lucense*, i místo, kde byla listina o tom vydána: *datum .. in castro Betov*, souvisí velmi pravděpodobně s výpravou knížete a biskupa Jindřicha Břetislava na Moravu v květnu—červnu 1194, bystrým rozborem souboru svědků a datových údajů naší listiny²¹⁹ dokázal, že tato loucká listina Jindřichova vydána byla 7. června 1194.

8. Jerusalemský špitál sv. Jana Kř. v Praze.

I mezi listinami, které obdržel od českých knížat jerusalemský špitál sv. Jana Kř. v Praze, jsou některé podezřelé a podvržené. Za podezřelou i G. Friedrichem ještě byla prohlášena listina knížete Bedřicha z 23. dubna 1186²²⁰, kterou špitálu daruje ves Lešany a tvrz Kadaň, přijímá od něho některé vsi na úrok a některé zboží potvrzuje. S míněním Friedrichovým sotva možno souhlasiti (jak bylo výše ukázáno²²¹).

Jinak je ovšem tomu s jinými dvěma listinami, vydanými prý špitálu knížetem Bedřichem. První listinou²²² z r. 1183 daruje mu mnoho statků, potvrzuje statky od jiných darované a uděluje některým moravským statkům imunitu biskupských statků olomouckých. Druhou listinou²²³ z r. 1185 znova mu daruje mnoho zboží a k tomu velmi bohaté imunitní výsady. První listina je psána podle Friedricha²²⁴ skoro v polovině 13. století, druhá dokonce až ke konci 13. století²²⁵, první je bez pečeti, druhá má pečeť padělanou²²⁶. Sotva lze tedy pochybovati, že obě listiny jsou padělky, jak již Friedrich usoudil. Ale jak byly padělaný a proč?

Jádrem těchto otázek je užší otázka: jak spolu tyto dvě listiny — první z r. 1183 nazveme *A*, druhou z r. 1185 nazveme *B* — souvisejí²²⁷. Znění obou listin je více než z poloviny — (totiž až po slova): *Pro Borizlau autem et eius pertinentiis do ei quasdam villas quondam ad Sathec pertinentes, iam diu fere desertas, quarum nomina sunt hec: Ztare zedlo, Sblasin, Inmerouic, Krizi, Vzahradky, Skirisici, Na polene, Kaysowici*²²⁸ — docela shodné. Odtud se rozcházejí. V listině *A* následuje odstavec: *Trihonin villam, quam mea propria pecunia emi a comite Jurik de Milevzche, dedi domui hospitalis. Confirmo etiam Malmirostrov, quam comes Hrabise fidei servicio suo a me deservivit et eidem domui contulit. Do etiam et confirmo Wpolome, Wranow et omnem silvam circa et infra illas villas iacentem, quę vulgariter dicitur hole, ubi custodes silve mee fuerunt, qui vulgariter dicuntur hayni*, který v listině *B* chybí. Zato následující odstavec: *Quarum villarum culta et inculta ipsemet presens circuire feci Groznatam*²²⁹, *summum curie mee camerarium, et Matheum, summum curie mee venatorem. Quam circuitionem Iherusalem vocari precepi et in ea ecclesias fieri iussi in honore s. sepulchri dominici et*

b. Iohannis Baptiste, se nalezne zase v obou listinách. Proč ten rozdíl a shoda ve znění obou listin? V druhém odstavci se praví, že určité vsi byly pojaty do újezdu, nazvaného Jerusalemem. To však mohly býti jediné vsi pohromadě nebo nablízku si ležící, aby z nich mohl jeden újezd vzniknouti, tedy patrně ony vsi, patřící kdysi k Žatci, ležící skutečně vesměs v okrese tepelském vedle sebe, totiž: Staré sedlo, Plačín, Innerovice, Krsy, Zahrádka, Skirisici, Polínka, Kejšovice. Nemohly pak do onoho újezdu patřiti vsi: Trhonín, ležící v okrese prachatickém (jak ukazuje, že byl koupen od Jiříka z Millevska)²³⁰, Polom okresu žlutického a Vranov okresu falknovského²³¹, vsi ležící každá na jiném konci Čech. Sotva lze tedy pochybovati, že první odstavec byl dodatečně vsunut do odstavce o újezdu Jerusalemě, který vlastně začíná slovy *Pro Borizlau* a končí slovy *Iohannis baptiste*. A to dále znamená, že znění listiny *B* je původnější. Poněvadž pak je listina *A* zase písmem starší (z polovice 13. století) než listina *B* (z konce 13. století)²³², je jasno, že obě listiny čerpaly ze společné předlohy, již pravděpodobně byla nějaká pravá listina knížete Bedřicha²³³. Z toho lze pak s velikou pravděpodobností souditi, že odstavce oběma listinám společné jsou asi částí oné pravé listiny Bedřichovy.

Že obě listiny měly společnou předlohu, vysvítá i z dalšího srovnání jich obou. V listině *B* po onom odstavci o újezdu Jerusalemě následuje hned věta: *Nichilominus assensi et assensio omnibus nobilibus meis, qui eis elemosynas suas vel dederunt vel deinceps dare volunt, sicuti Petro filio Milgozt, qui eis*²³⁴ *portionem, que eum contingebat, hereditatis contulit*, kdežto v *A* je zase nejdříve jiný odstavec: *Confirmo autem ei omnes donationes, que in diebus principatus mei date sunt vel dabuntur ei, utpote donationem uxoris meę, scilicet parrochiam s. Marię ad Argentariam, ita, quod nulli liceat ibi aliam ecclesiam edificare preter voluntatem eorum. Et aliam parrochiam, que edificatur in Kadan super Egram fluvium. Confirmo etiam villam Trebic, que iacet super fluvium, qui dicitur Mrilina, quam eadem uxor mea ipsi contulit* a po něm teprve odstavec začínající slovem *Nichilominus*, který, přicházeje v obou listinách, je patrně přejat ze společné předlohy. O onom odstavci, začínajícím *Confirmo autem ei*, není ovšem té jistoty, jako u odstavce *Trihonin villam*, že je pozdější vsuvkou, ale soudě podle

disposičního slovesa *confirmo*, které se v něm dvakrát vrací a které nalezneme i v prvním vsunutém odstavci, zato však nikdy v odstavcích společných, bezpečně původních, je velmi pravděpodobno, že i odstavec *Confirmo autem ei* je vsunut později. Na to by ukazovalo, že i rozsáhlý odstavec, následující po původním odstavci *Nichilominus*, znějící: *Confirmo etiam ecclesiam, in honore b. Marię dedicatam et omnia ad ipsam spectantia, ligneam etiam ecclesiam, quam construxit Bohuse barbatus, beneficio castri in Cladesche honoratus, et terram ad unum aratrum ante castrum Hradech, quam dedit iam nominate domui Ozel, filius Hirdete. Confirmo iterum villam Iwanowic super Hanam fluvium in Moravia, quam Troianus et fratres sui, filii Dluhomili, dederunt, et villam Belchic, quam Drisizlaus, filius Helie dedit. Confirmo etiam terram desertam in Modleiuic ad unum aratrum in provincia Prerouensi, pertinentem ad castrum Hradech, terra autem eadem vocatur Koberic. Confirmo preterea Hrobeniky super fluvium, qui dicitur Pzina, cum suis attinenciis ex una parte Hlubelice termino iacente usque ad terminum Bohuhwalov et de hinc usque ad pontem virgis factum, qui dicitur Bezstreiuwa hat, et ab his terminis semita et signa protenduntur usque in Kozidol et de inde eadem signa usque Milich fluvium protenduntur. Hoc autem factum est fratris mei Wladimiri assensu accedente*, který je rovněž založen na disposičním slově *confirmo*, není společný oběma listinám. Znova se potvrzuje, že se odstavec přicházející jen v jedné z obou listin liší od odstavců oběma listinám společných i skladbou, že je jiného původu — slovem vložka.

Stejně je tedy pravděpodobně vložkou i obdobný odstavec v listině B, položený zde za slovy *hereditatis contulit* místo odstavce *Confirmo etiam ecclesiam* — assensu accedente listiny A. Odstavec tento zní: *Dedi vero eis licenciam vendendi villam Ledcy nomine et abbati de Luthomisl Mislen, cuius claustro eadem villa vicina erat, emendi eam ad usus sue ecclesie. Et cum eodem argento precepi, ut portio Reinoldi in villa Lunechouiz, quam vendebat, inde emeretur. Preter vero portionem Reinoldi in eadem villa partem, que ad mensam meam spectat, pro salute predecessorum meorum et pro excessibus meis et fratrum meorum confero domui hospitalis; et hanc donationem meam et portionem Reinoldi venditam eis in dicta villa Lunechouiz confirmo iure hereditario possidendam. Do*

etiam et confirmo eis villam nomine Lessan. I v tomto odstavci, přicházejícím jen v jedné z obou listin, je odchýlné disposiční sloveso *confirmo*.

Důležitý je odstavec imunitní, následující v *A* za odstavcem *Confirmo etiam ecclesiam* v tomto znění: *Igitur pro larga et ampla karitate, quam habent in veneranda domo hospitalis in recipiendis infirmis, tam pauperibus, quam divitibus, hominibus de Iwanowic et omnibus villis ad eandem villam pertinentibus et hominibus de Hrobnik et omnibus villis illic spectantibus in furtis, in homicidiis, sive in aliis quibuscunque collectis, sive in castris, sive in pontibus edificandis vel in quocunque alio negotio terrę, si quod forte contigerit, eandem libertatem et securitatem concedimus, quam antecessores nostri Holomucensi contulerunt episcopatuui. Pax ergo sit eis hominibus villarum iam nominatis vel etiam futuris, quos divina providentia et hominum largitione suis usibus collegerint, et libera securitas et secura libertas sit eis a me et ab omnibus meis successoribus in secula seculorum. Amen.* Druhá jeho část od *Pax ergo* až do konce se doslova vrátí i v listině *B*, byla tedy pravděpodobně ve společné předloze obou listin, v původní listině Bedřichově²³⁵. Zato první jeho část je velmi podezřelá. Již to, že se v ní imunita připíná ke všim Ivanovicím a Hrobníkům, které jsou špitálu potvrzeny v odstavci, vyloučeném shora z původní listiny Bedřichovy²³⁶, nevzbuzuje mnoho důvěry k ní. Mimo to se v ní objeví disposiční sloveso v plurále: *concedimus*²³⁷, ač jinak celá listina *A* i listina *B*, tedy i původní listina Bedřichova, jako ostatně skoro všechny listiny Bedřichovy, jsou složeny v singuláru. Konečně je nesprávné, praví-li se v ní, že lidé z těchto dvou vesnic byli osvobozeni od povinností zemských po vzoru osvobození biskupství olomouckého. V listině *A* se osvobozují špitální poddaní i od stavby mostů (*in pontibus edificandis*), ale o tom není zmínky ani v olomoucké imunitě z r. 1207²³⁸, ani v imunitě maltézské z r. 1222²³⁹, obou tedy mnohem pozdějších. Vše to svědčí, že první část imunitního odstavce listiny *A* není původní, tím spíše, že v listině *B* zní zcela jinak; zde z ní zbyl jen malý zlomek: *et omnem libertatem et securitatem concedo eis, ut non senciant gravamina nec in pontibus, nec in castris edificandis, nec etiam aliis laboribus subiaceant quibuscunque supervenientibus*, ale velmi výmluvný.

Jednak imunita je zde proti listině *A* rozšířena na všechno zboží špitální, jednak je zde zase proti listině *A* zúžena jen na osvobození od stavby mostů a hradů. Zvláště toto zúžení je velmi nápadné a pravděpodobně z něho vysvítá, že právě získati osvobození od stavby mostů pro všechny statky špitální bylo vlastním cílem listiny *B*, vlastním podnětem padělati ji. Stavěti mosty hradní bylo, zdá se, z nejdéle platných povinností zemských, z povinností, které byly promíjeny naposled. Je aspoň nápadno, že klášter břevnovský usiluje o osvobození od této povinnosti a dosahuje ho podvrhem až na sklonku století třináctého²⁴⁰ a podobně i klášter kladubský si opatřil padělanou imunitní listinu na tuto svobodu až ve století čtrnáctém²⁴¹. Tím pravděpodobnější je, že i listina *B*, podvržená až na konci 13. století, podvržena byla především pro osvobození špitálních statků od stavby hradních mostů. Tedy v obou listinách, *A* i *B*, je první část imunitního odstavce podvržena; s tím se plně shoduje, že zní v každé listině jinak. V první, starší listině ve znění *A*, zajišťující svobodu od stavby mostů jen pro některé statky moravské, měla asi býti připravena půda pro širokou svobodu, platící pro všechny statky špitální, jak ji čteme v listině *B*. V tomto jediném bodě byla listina *A* předlohou listiny *B*²⁴², jinak obě čerpaly ze společné předlohy, jak již shora naznačeno a ještě se zde naznačí.

Za imunitním odstavcem následuje v listině *A* Bedřichova žádost k biskupům pražskému a olomouckému, aby prohlásili klatbu na všechny škůdce jeho právního počinu, v *A* zlistiněného: *Ne autem donatio et confirmatio mea in irritum ducatur, rogo fratrem meum Brecizlaum, episcopum Pragensem, et omnes suos successores et dominum Cayn, episcopum Holomucensem, et omnes suos posteros, et quicumque spiritu malitie ductus factum hoc immutare vel fratribus dicte domus, sive in Boemia, sive in Moravia, in aliquo detrachere presumpserit, maledictionis flagello puniatur*. Ani tento odstavec podle všeho nebyl ve společné předloze obou listin, poněvadž ho v listině *B* není. Zato v odstavci svědeckém se obě listiny zase scházejí, třebaže nikoli úplně. Svědci v *A* i *B* jsou uvedeni týmiž slovy: *Huius facti testes, qui erant presentes, hii sunt*, ale ve výčtu svědků jsou rozdíly. V listině *A* se naleznou vedle kněžny Alžběty i moravská knížata Vladimír olomoucký a jeho bratr Břetislav,

dále vedle pražského biskupa Břetislava i olomoucký biskup Kain a mezi svědky nižšími i Martin, komorník olomoucký. V listině *B* žádných svědků z Moravy není a nebylo jich, soudím, ani v původní listině Bedřichově. Ti byli do listiny *A* vloženi teprve dodatečně proto, aby dosvědčovali dodatečně vložené statky moravské a jejich imunitu po vzoru olomouckém. Z téhož důvodu, mám za to, byla dodatečně vložena do listiny *A* klatba biskupa olomouckého Kaina, která je mutatis mutandis doslova shodná s klatbou pražského biskupa Břetislava tohoto znění: *Ego Brecizlaus, episcopus Pragensis, rogatu fratris mei Friderici, ducis Boemie, omnes, qui immutare hoc factum vel fratribus dictę domus in aliquo detrahare presumpserint, auctoritate, qua fungor, excommunicationis vinculo innodatos penę gehennali subitio perpetualiter cruciandos*²⁴³. Tato Břetislavova klatba přichází i v listině *B*, pochází tedy ze společné předlohy, zato klatba Kainova je i proto potvrzená, že opakuje klatbu Břetislavovu mechanicky doslova. Celkem sotva lze pochybovati, že všechny odstavce a zmínky listiny *A*, týkající se statků moravských, jsou pozdější vsuvky do původního znění listiny Bedřichovy, a že především právě pro tyto vsuvky byla listina *A* padělána.

Pokud jde o ostatní svědky, zdá se mi, že listina *A* a *B* čerpaly ze společné předlohy tak, že někteří z jejich svědků byli pojati do listiny *A*, jiní do listiny *B* a někteří se objeví v obou listinách, totiž *Grabise camerarius* a *Predota de Nechetin*. Je aspoň nápadno, že v *A* je poměrně velmi málo svědků stavu duchovního, jen opati kladrubský a plasský a probošt vyšehradský Florián. V *B* je jich mnohem více a vesměs jiní než v *A*: opati břevnovský, strahovský, hradištský, probošt pražský, děkan pražský, arcijáhen pražský a kanovník pražský. Zdá se, že obojí svědci duchovní dohromady tvořili v původní listině Bedřichově jedinou řadu²⁴⁴. Ze svědků stavu světského jistě byl v oné původní listině *Matheus summus venator*, kterému uloženo provéstí ochoz, velmi pravděpodobně *Milhozt comes beneficium habens in Boyzes et summus venator silvarum spectantium in Netholic*, jehož syna Petra dar se v listině potvrzuje, a *Bozden de Pestodlub maior procurator in beneficio Milhozt*, jakožto úředník Milhostův. O ostatních svědciích stavu světského, přicházejích v *A* nebo *B*, nelze rozhodnouti,

byli-li ve společné předloze či nikoli. Možná, že i oni byli v ní všichni.

Korroborace: *Ut autem iste donationes mee et aliorum magnatum meorum inconcusse permaneant, sigilli mei impressione et fratris mei episcopi et uxoris mee confirmo* přichází jen v listině B, ale je tak příbuzná s korroborací Bedřichovy listiny valdsasské²⁴⁵, že o původnosti jejího znění nelze v celku pochybovati²⁴⁶. A datování je v obou listinách shodné: *Actum est autem hoc anno domini incarnationis . . , principatus [vero] mei . . , pontificatus vero Brecizlay fratris mei anno . .*, tedy tak znělo i v původní listině Bedřichově²⁴⁷.

Shrnu-li nyní vše, mám za to, že špitál maltézský obdržel od knížete Bedřicha nejspíše r. 1186 nebo málo později listinu na kostel sv. Jana na Bojišti, potok Botič, ves Týnec n. L., na újezd zvaný Jerusalem a na dar Petra syna Milhostova, jejíž znění lze pravděpodobně sestavit z odstavců, společných dvěma padělaným listinám maltézským, z nichž jednu prý vydal r. 1183 kníže Bedřich, zatím však byla podvržena až v polovině 13. století, aby špitál měl listinu na určité moravské statky a jejich imunitu, druhou prý též kníže r. 1185, která však byla podvržena na konci 13. století na osvobození všech statků špitálních od stavby mostů hradních. Oběma padělaným listinám Bedřichovým byla společnou předlohou ona pravá listina Bedřichova²⁴⁸.

9. Olomouc (kapitula).

O listině²⁴⁹ knížete Vladislava II., kterou potvrzuje olomouckému kostelu újezd libický a uděluje jeho poddaným v Čechách výsady, které jinou listinou²⁵⁰ udělil jeho poddaným na Moravě, lze pochybovati. Jíž to je nápadné, že se tak důležitá listina, jakou listina na výsady českých poddaných olomouckého kostela nesporně je, zachovala jen v opise, ač jinak si olomoucký kostel uchoval své listiny hned Zdikovými počínajíc v originálech. A rozbor listiny pochybnosti o ní jen zvýší. Především je podezřelé, že její arenga²⁵¹, mluvíc o knížecí povinnosti zabezpečit do budoucna právní počiny, zvláště týkají-li se církevních výsad, naznačuje, že obsahem listiny bude výsada, kdežto ve skutečnosti je jádrem listiny potvrzení

darování újezdu libického knížetem Soběslavem I., jak to také korroborace listiny výslovně vytýká²⁵³. A teprve na toto potvrzení se připíná výsada poddaných olomouckého kostela v Čechách, která se však podezřele liší od výsady moravských poddaných v první listině Vladislavově. Jestliže je v této listině rozsah a obsah výsady přesně vymezen²⁵³, v druhé listině je výsada naznačena jen souhrnně obecným výrazem: *ut ab omni liberi sint iure vel exaccione, quod ad principis spectat utilitatem*²⁵⁴, tedy velmi široce, pro příjemce, olomoucký kostel, mnohem výhodněji, nápadně výhodně. Kromě toho má druhá listina naproti první na víc zvláště výhodný odstavec: *Omnes autem possessiones a principibus eidem ecclesie collate vel conferende, sive per eiusdem ecclesie antistitem vel eius successores in posterum requirende, eadem gaudeant libertate*²⁵⁵, který mluví o olomouckých *statech* (proti olomouckým *poddaným* ostatních výsadních ustanovení), i tím zaráží i svým obsahem. Slovem, uváží-li se, že podle totožného sloupce svědků²⁵⁶ byly právní počiny, v obou listinách zlistiněné, pořízeny současně, tedy i zlistiněny asi současně, překvapí věcný rozpor ve výsadních odstavcích obou listin tak, že se v souhlase s dříve uvedeným skladebným rozporem mezi arengou a korroborací objeví výsadní odstavec druhé Vladislavovy listiny jako pozdější a pravděpodobně podvodná vložka, zvláště když i olomoučtí poddaní libického újezdu jsou v této listině výslovně osvobozeni také jen od stavby hradů a vojenské výpravy²⁵⁷, nikoli obecně *ab omni . . iure vel exaccione*, jak pro všechny poddané olomoucké vyžaduje podezřelý výsadní odstavec²⁵⁸. Zpadělána tedy by byla druhá olomoucká listina Vladislavova na popud první Vladislavovy listiny pro širokou výsadu olomouckých poddaných v Čechách — proto její arenga zdůrazňuje péči o církevní listiny —, a to někdy před r. 1207, kdy olomoucký kostel obdržel od krále Přemysla I. potvrzení starých výsad pro své české a moravské statky a nadto nové výsady imunitní²⁵⁹.

Ale i mezi olomouckými listinami druhé poloviny 12. století jsou některé listiny podezřelé. Především jsou to listiny knížat Soběslava II.²⁶⁰ a Bedřicha²⁶¹ na olšavské chomutné, ves Uhřetice a újezd dobřetinský. V první listině, neuvádějící vydavatele, se označuje, že kníže Soběslav II. vrátil olomouckému kostelu chomutné na řece Olšavě, darované mu kdysi knížetem Soběslavem II. a pak

mu odcizené, a vydal o tom listinu²⁶², že jeho bratr, moravský kníže Oldřich mu daroval ves Uhřčice, šlechtic Sedlek ves Skrbeň, týž kníže Soběslav II. újezd dobřetínský a kníže Konrád pozemek, patřící k hradu Strachotínu. Tato listina, opatřená pečeti knížete Soběslava II., je svým obsahem nápadná i v tehdejší nepříliš ještě přesném, pokud jde o listinu, českém prostředí právním. Mluví o jakési Soběslavově listině na olšavské chomutné²⁶³, ač je jí nebo chce jí býti sama, zlistiňuje Oldřichův dar vsi Uhřčice, ač olomoucký kostel měl na Uhřčice zvláštní listinu samého knížete Oldřicha²⁶⁴. Uvází-li se, že se ona Soběslavova listina na olšavské chomutné nezachovala, že však naproti tomu listina na ono chomutné, Uhřčice a Dobřetín má pečeť Soběslavovu, ač se jinak jak obsahem tak i skladbou²⁶⁵ s tehdejší českým prostředím právním nesrovnává, lze se s právem domnívati, že tato druhá listina vznikla mimo toto prostředí a jeho vliv, že vznikla tajně v Olomouci podvodným rozšířením Soběslavovy listiny na olšavské chomutné o zmínku o Uhřčicích²⁶⁶, Skrbni, Dobřetíně a pozemku strachotínském²⁶⁷. Takto rozšířená písemnost byla pak podvodně opatřena pečeti, sňatou s původní listiny Soběslavovy, která byla, jako nepotřebná, zrušena²⁶⁸.

A tento svůj padělek na jméno knížete Soběslava II. hleděl olomoucký kostel podepřítí druhým padělkem, domnělou listinou knížete Bedřicha²⁶⁹, v níž, opíraje se o první padělek²⁷⁰, oznamuje, že kníže Bedřich, přesvědčiv se, že olšavské chomutné, Uhřčice a újezd dobřetínský byly darovány olomouckému kostelu jeho předchůdci, projevil s tím souhlas a vydal o tom listinu. Již sama souvislost této listiny s prvním padělkem ji odsuzuje jako padělek²⁷¹.

Konečně sotva je v celém svém znění pravá listina knížete Bedřicha z r. 1180²⁷², kterou zlistiňuje olomouckému kostelu směnu vsi Mohelnice za ves Mikalku, pořízenou kdysi jím jako knížetem moravským, směnu mohelnického újezdu za ves Olšany, darovanou kostelu jím samým a jeho manželkou Alžbětou, a darování vsi Brunovic knížetem Soběslavem II. Především je nápadné, že tato listina jednak jeví stopy skladby knížecího notáře Bedřichova²⁷³, jednak se opírá ve svém úvodě i o listinu olomouckého biskupa Jindřicha Zdika, vydanou olomouckému kostelu někdy po r. 1131²⁷⁴, ač s ní obsahově nikterak nesouvisí. Poněvadž právě proto je víc než po-

chybno, že by notář knížecí užil takto za předlohu staré listiny příjemcovy, je pravděpodobno, že snad původní Bedřichova listina na Mohelnici, složená knížecím notářem, byla později u příjemce upravena na nynější své znění pomocí domácí listiny Zdikovy. A vskutku je toto znění na některých místech podivné. Hned arenga se olomouckému skladateli dobře nepovedla, ovšem není-li to jen chyba opisovače²⁷⁵, což se nezdá. Slova *volumus ut*²⁷⁶, zřejmě překážející smyslu, zůstala asi v ní nepromyšleným sloučením dvou areng. Slohové neobratnosti kompilujícího skladatele olomouckého je dále přičísti i dvojí publikaci listiny, jednu hned za invokací²⁷⁷, přejatou z listiny Zdikovy a složenou nepřímou, druhou za arengou, složenou přímo²⁷⁸, pak i to, že v odstavci o Mohelnici není vůbec vyznačen příjemce listiny, v odstavci o Olšanech nejasným *eadem ecclesia* (v dat.), ač se před tím o žádném kostele nemluví, a v odstavci o Brunovicích slovy *deus et sanctus Wenczelus* (v dat.), tedy neméně nejasně, nediplomaticky, rovněž i to, že v odstavci o Olšanech je dvakrát za sebou zbytečně položeno slovo *contulimus*, konečně a zvláště to, že odstavec o Mohelnici *Hoc itaque notum vobis facio — habeatur et custodiat*²⁷⁹ je od závěru listiny *Quicumque ergo — angelis eius tradat*²⁸⁰, který naň přímo navazuje, jak svědčí slova *hoc factum*, oddělen dvěma dlouhými odstavci o Olšanech a Brunovicích. Že tyto dva odstavce ruší logickou souvislost odstavce o Mohelnici se závěrem listiny, svědčí i jejich závěr *Volumus igitur, ut hec omnia, que prescripsimus, firma et inconvulsa permaneant*, který je určitou sankcí, ač hned za ním následuje nová, vlastní sankce listiny *Quicumque atd.* Podivnou dvojitost sankce vysvětlí nejlépe představa, že odstavce o Olšanech a Brunovicích jsou vloženy do znění původní listiny dodatečně a opatřeny vlastní sankcí: *Volumus atd.*, poněvadž sankce původní listiny, mluvící jen o jednom právním počinu (*hoc factum* = Mohelnice), neukazovala s dostatek i na druhé právní počiny v listině dotčené (= Olšany, Brunovice), ovšem podvodně do ní vložené. Je tedy velmi pravděpodobno, že olomoucký kostel obdržel od knížete Bedřicha listinu na ves Mohelnici, kterou po jeho smrti podvodně rozšířil o darování Olšan, jejich směnu za újezd mohelnický a dar Brunovic. Olomoucký padělatel to učinil skladebně tak neobratně, že se jeho dílo, Bedřichova olomoucká listina na Mohelnici, Olšany a Brunovice, několika skladebnými,

diplomatickými chybami podstatně liší od přesné diplomatické skladby knížecího notáře, za jehož práci se hlásí, a prozrazuje se jako padělek.

10. Klášter v Opatovicích.

Vratislavova zakládací listina kláštera opatovického²⁸¹, jediná zpráva o jeho začátcích, je dávno známá diplomatická otázka, na niž uspokojivě neodpověděla ani poslední práce, jí se obírající. I Nohejlová²⁸², jako předtím Novotný²⁸³, má s Friedrichem za to, že jde o zpadělanou královskou listinu Vratislavovu, a třebaže se pokouší nalézt, co v původní listině nebylo, neškolena diplomaticky, toho nenalézá. Proto se zde pokouším o to znovu. Chci zjistiti, jak asi zněla původní opatovická listina Vratislavova, neboť je jisto, že, co nyní máme v rukou, je zpadělaná listina Vratislavova²⁸⁴.

Nejdříve je vysvětliti zvláštní zjev. V opatovické listině nalezneme několik ohlasů z listiny krále Vladislava I. pro klášter hradišský u Olomouce z 16. června 1160²⁸⁵. Předně: v obou listinách je datum, složené z roku vtělení Kristova, epakty, konkurenty a indikce, položeno do čela listiny. Toho nenalezneme již v jiných našich vévodských i ostatních starších listinách. Jen autentiky biskupa pražského Daniele z let 1158, 1165 (říjen 11), 1165 (listopad 14) a 1165 (listopad 19)²⁸⁶, jako autentiky pravidelně, mají datum rovněž v čele. Po druhé: čteme-li v listině hradišské *pro mea regnique mei incolomitate ac stabilitate unaque pro germanorum meorum, tam Teobaldi quam Heinrichi, nec non filii mei Friderici meorumque remissione peccatorum* . . , vidíme v listině opatovické . . *hec mihi divina inspirante gratia*²⁸⁷ *pro mei incolomitate regnique mei stabilitate meorumque peccatorum remissione necnon pro parentum meorum atque antecessorum eterna requie, meis fratribus, scilicet domino episcopo Gebhardo, Ottone et Conrado, et omnibus Boemie primatibus assidentibus et communi favore id ipsum laudantibus* . . Konečně: je-li uvedena klatba v listině hradišské slovy: *Igitur ego Daniel, dei gratia sanctę Pragensis ecclesię XIII^{us} episcopus, et Johannes, sanctę Olomucensis ecclesię VIII^{us} episcopus, tali decreto bannum apponimus* . . , v listině opatovické začíná *Ego Gebhardus, dei gratia VI^{us} sanctę Pragensis ecclesię episcopus, bannum*

huic dono appono. Z této trojí shody²⁸⁸ plyne zcela jasně, že obě listiny spolu slohově souvisí. Ale jak?

Domněnku, že by skladatel listiny hradištské, královský notář Vincenc²⁸⁹, užil za předlohu listiny opatovické, s hradištskou nijak nesouvisící, bylo by odmítnouti, i kdyby nebylo přesného důkazu, že je skutečně nesprávná. A důkaz máme. Srovnáme-li klatbu listiny opatovické: *.. bannum .. appono, ut quicumque amodo, sive princeps, sive episcopus, sive quelibet persona supradicti gloriosissimi regis Wratislai suorumque primatum huius sancti pacti ordinationem ruperit donumque destruxerit, anathema sit, qui institutum ecclesie irritum fecit, et in die iudicii faciem domini non videat, cum Iuda et Herode, cum dampnatis et reprobis in infernum cum diabolo et angelis eius perpetuo cruciandus descendat* s klatbou Vladislavovy listiny valdsasské z r. 1165²⁹⁰, rovněž složené notářem Vincencem²⁹¹: *Hoc itaque decretum si quis voluerit infringere, sive rex, sive dux, seu princeps, sive alia quolibet persona, anathematis gladio, nisi resipiscat, se percussam in die iudicii sine fine sentiat*, nemůžeme pochybovati, že opatovická listina souvisí slohově i s touto listinou valdsasskou²⁹². A zde je klíč k záhadě, jak souvisí listina opatovická s hradištskou.

Je nemyslitelno, že by byla opatovická listina sloužila notáři Vincencovi za předlohu i pro listinu hradištskou i pro listinu valdsasskou. Ale stejně je nemyslitelno, že by opatovická listina byla složena částečně podle listiny hradištské, částečně podle listiny valdsasské. Zde je vysvětlení jediné: slohová příbuznost mezi listinou opatovickou na jedné straně a listinami hradištskou a valdsasskou na druhé straně vznikla tím, že opatovická listina Vratislavova byla složena podle neznámé nám třetí listiny Vladislavovy, pocházející také od notáře Vincence a proto obsahující slohové ohlasy jak z listiny hradištské, tak z listiny valdsasské, jež obě jsou dílem Vincencovým. Byla to podle všeho listina, kterou král Vladislav vydal klášteru opatovickému r. 1163, když biskup Daniel za jeho přítomnosti klášter vysvětil²⁹³. Co tato ztracená opatovická listina Vladislavova obsahovala bohužel nevíme, snad obdobně jako Vladislavova listina hradištská potvrzovala jen staré založení a nadání Vratislavovo, ale ona byla předlohou zpadělané opatovické listině Vratislavově, nikoli listina hradištská²⁹⁴.

Mluvím o zpadělané opatovické listině Vratislavově, poněvadž kníže Vratislav skutečně vydal klášteru opatovickému při založení listinu, jak svědčí zachovaný snímek zpadělané listiny zakládací. U této visela pečeť knížete Vratislava, jak lze zjistiti srovnáním jejího obrázku na snímku listiny s knížecí pečeti Vratislavovou na čtvrtém exempláři padělané zakládací listiny vyšehradské²⁹⁵. A i kdyby toho dokladu nebylo, stačilo by srovnati nynější listinu opatovickou s jinými listinami Vratislavovými, abychom se přesvědčili, že v ní je ukryta původní pravá listina Vratislavova.

Pokusím se ji nalézt. Datování ovšem původní listina Vratislavova (nazveme ji *A*) v čele neměla, v nynější listině Vratislavově (nazveme ji *B*) je to patrný vliv listiny Vladislavovy (nazveme ji *C*), složené notářem Vincencem, který si oblíbil tento způsob datování podle biskupských autentik²⁹⁶. Z časových údajů mám za správný jen rok 1073, jen ten byl patrně v *A*, ostatní padělatel listiny *B* doplnil podle listiny Vladislavovy. A nechtěje nebo neuměje vy počítati epaktu, konkurentu a indikci k roku 1073 vložil je do *B*, jak mu napadlo. Proto není vůbec možno naléztí roku, k němuž by se všechny tři ostatní údaje hodily. Ale rok 1073, můžeme mítí, myslím, bezpečně za rok, kdy byla původní listina Vratislavova skutečně vydána, poněvadž pozdější padělatel neměl jistě důvodu měniti rok vydání své předlohy. To ovšem znamená, že původní listinu Vratislavovu mám za listinu jeho vévodskou, královskou z ní udělal teprve opatovický padělatel po vzoru královské listiny Vladislavovy.

Původní listina Vratislavova začínala asi invokací, jako všechny listiny Vratislavovy²⁹⁷, zněla snad *In honore* (spíše bych řekl *nomine*) *sancte et individue trinitatis*. Po ní asi následovala v *A* intitlace *Wratizlaus, princeps* nebo *dux Boemorum*. Slovo *ego* v *B* je snad přejato z listiny Vladislavovy (*C*), zato se domnívám, že původce *B* omylem vynechal z *A* *devoci, dei gracia*. Za intitulací byla v *A* publikace, snad jak nyní v *B*, *notum facio omnibus, quod . .* a pak již narrace, jak nyní v *B* čteme: *. . quod mei primatis, videlicet Miculec, cellam in Gradcensi territorio sitam, Breuniouensi cenobio regulari obedientia subiectam, amodo per se subsistere et abbaciam vocari et esse decerno et decernendo confirmo. Hanc itaque abbatiam prelationis honore sublimatam, Andreę, capellano meo, professione*

monacho, regulari scientia erudito, preclaris moribus insignito, habendam et regendam assigno. Tuto část narrace, hlavně první její větu až po *confirmo*, zaručuje nám, myslím, dostatečně hradištská listina Vratislavova, kde čteme . . *dominii nostri decreto confirmationem abbacie in iam prefata ecclesia . . statuimus . .*²⁹⁸. V druhé větě od *Hanc* jsou snad některá slova do *B* nově vložena, jako na př. *prelacionis honore sublimatam* nebo *regulari scientia — insignito*, ale v celku mám i tuto větu za původní. Zato další odstavec: *hoc indissolubili et inviolabili pacto, ut tam ipse, quam sui successores, non abbatem, non priorem, non aliquam predicti cenobii* (totiž Břevnovského) *personam, sed me meosque successores respiciant, episcopo quoque suo secundum instituta canonum obedientiam debeant* je mně podezřelý. Věcně vlastně rozvádí, co je předtím již řečeno (*amodo per se subsistere*), a to je nápadné. Hlavně však slova *hoc indissolubili et inviolabili pacto*, tento odstavec uvádějící, která jsou jen obměnou slov *in signum hoc sacratissimi pacti* z hradištské listiny Vladislavovy, jsou asi vzata z *C*, a činí celý odstavec s nimi spojený velmi podezřelým. S tím by se dobře shodovalo, že takovéto přesné určení neodvislosti kláštera opatovického od kláštera břevnovského je již samo o sobě v listině Vratislavově nápadné, o takových věcech tak podrobně Vratislav v jiných svých listinách nemluví. Vyjímám tedy tento odstavec *hoc indissolubili — obedientiam debeant* z *A*.

Následující věta *Sed quia quæque secularia considero esse mutabilia et omnimodo transitoria* je, myslím, původní. Ale, co je za ní: *hec mihi divina inspirante gratia pro mei incolumitate regnique mei stabilitate meorumque peccatorum remissione*, je vzato z *C*, jak jsem již shora upozornil, a to proto, aby podvodná změna knížecí listiny Vratislavovy (= *A*) na královskou jeho listinu (= *B*) byla náležitě zdůrazněna. Další věta: *pro parentum meorum atque antecessorum æterna requie*, jakožto důsledek věty *Sed quia*, byla patrně hned v *A*. Zato zmínku o svědectví Vratislavových bratrů: *meis fratribus, scilicet d. episcopo Gebehardo, Ottone et Conrado, et omnibus Boemie primatibus assidentibus et communi favore id ipsum laudantibus*, mám za vsuvku do *A*, utvořenou podle obdoby s *C*, neboť v hradištské listině Vladislavově zvláštní zmínka o příbuzenstvu panovnickové a právě blízko slov *pro mea regnique mei incolumitate ac stabilitate* skutečně je²⁹⁹, ale v žádné původní listině Vratislavově. Další od-

stavec: *predia et beneficia meo predicto monasterio sancti Laurentii hoc sacrosancto iure habenda attribuo, ut hæc non clericus, non laicus in proprios usus usurpare presumat, sed illa mea congregatio inibi perseverans in dei servitio communiter possideat et ex possessis communiter vivat*, je vysvětliti. Předně mám za jisté, že slova *predicto monasterio s. Laurentii* v *A* nebyla, neboť se předtím o žádném klášteře sv. Vavřince nemluvílo, poněvadž ho r. 1073 nebylo. A odstavec *ut hæc non clericus . . communiter vivat*, sám o sobě věcně velmi nápadný zase pro podrobnost, ohlášený důraznými slovy *sacrosancto iure*, je značně podezřelý. Celkem mám za to, že celý odstavec od *Sed quia* až po *communiter vivat* zněl původně v *A* takto: *Sed quia quæque secularia considero esse mutabilia et omnimodo transitoria, pro parentum meorum atque antecessorum æterna requie, predia et beneficia meo predicto (capellano Andreæ) habenda attribuo.*

Nejdůležitější částí listiny je ovšem vlastní darování a v něm především je dbáti opatrnosti. Je uvedeno slovy *Predia itaque hæc sunt*, jako obyčejně v listinách Vratislavových, a pokračuje: *villam Ozicích cum hominibus servitute mancipatis et vinea, duos quoque vinitores Z. et R. cum posteris suis obtuli. Sciendum quoque est, ut si quis liber in possessiones eorum transierit et predictas terras Opatouicích, Ozicích possederit, simili servituti sit asstrictus et absque tributo regis permaneat et servilia opera impendat.* Hned tento začátek je prozkoumati. První darovaná ves byly Osice s lidmi služebnými a vinicí. Zmínku o dvou vinařích mám za pozdější doplněk, neboť v prvních listinách Vratislavových se jmenují nejdříve jen vsi samy, nikoli i jednotliví lidé poddaní jménem³⁰⁰. Také následující věta *Sciendum — impendat*, vytykající povahu oné služebnosti (*servitus*), jest onou zmínkou o vinařích od slov *hominibus servitute mancipatis* násilně odtržena. Věta *Sciendum quoque est* sama je zaručena obdobou z Otovy zakládací listiny hradištské³⁰¹. Ale ani ona nezůstala neporušena. Předně slova *et predictas terras Opatouicích, Ozicích possederit* mám za pozdější vsuvku, neboť mluví o „řečených“ poplužích, ač se o žádných nemluvílo a v té době ani mluvit nemohlo, jak můžeme souditi z jiných původních listin současných, a uvádí ves Opatovice, rovněž jako „zmíněnou“, ač rovněž o ní řeči nebylo a rovněž býti nemohlo, poněvadž mám za to, že při založení kláštera ještě neexistovala, nýbrž byla teprve klášteřem

založena, jak její jméno svědčí³⁰². Stejně i slova *et absque tributo regis permaneat* v *A* nebyla. Odporují slovům předchozím (*servituti sit asstrictus*) i následujícím (*servilia opera impendat*)³⁰³. Jsou vložena do listiny dodatečně s úmyslem, aby lidé klášterní byli osvobozeni od daně míru, jsou však vložena nevhodně, takže zatemňují³⁰⁴ smysl celého místa³⁰⁵.

Co ze zboží dále v listině *B* uvedeného je původní darování Vratislavovo a co přibýlo později, sotva bude možno přesně zjistiti. Soudě podle hradištské listiny zakládací a konečně i podle Vratislavovy listiny boleslavské, obdržel i opatovický klášter původně jen celé vsi, které byly do listiny zapsány jen holé, nanejvýš jen s příslušenstvím přirozeným: řekou a lesem. Tedy vedle Osic s poddanými daroval asi kníže Vratislav novému klášteru *alteram quoque villam Ozzicih dictam* (myslím, že bez hostí, ty zavolal až později už klášter sám), *villam quoque Uizocā dictam; villam quoque Bregi et fluvium, qui ipsam circumfluit silvam* (myslím, že bez chmelnice, tu zřídil již asi klášter sám), *Priluche villam* (zase myslím, že bez hostí a chmelnice), *villam Mocossin* (bez hostí). Další ves v *B* uvedená, Opatovice mezi Mokošínem a Přeloučí, byla již podle jména založena teprve klášterem samým a vylučuji ji z původní listiny Vratislavovy³⁰⁶. Zato následující odstavec listiny *B*: *villam quoque Zoprche et circuitionem silve. Glina quoque villam, quę dicitur ad ecclesiam, ob differentiam alterius ville* ~~hodem~~ *nomine dicte et circuitionem silve iuxta eandem villam usque ad fluvium Rochiteni et usque ad silvam Uribete et Zdezlaí* je, myslím, částkou původní listiny Vratislavovy. Celkem tedy bylo asi původně darováno osm vsí: Osice, druhé Osice, Vysoká, Břehy, Přelouč, Mokošín, Sopřé, Hlína a určité lesy. Vsi Nedělišťe a Dolany, za těmito osmi v *B* jmenované, v *A*, myslím, nebyly, neboť se o nich praví, že bylo v nich klášterního zboží na tři popluží. A nemáme spolehlivého dokladu, že by se již v 11. století darovala půda vyměřená na popluží. Zdá se, že v 11. století nebylo snad ještě u vsí orné půdy — a o tu šlo — tolik, aby bylo třeba míti o ní přehled vyměřením³⁰⁷.

Následující odstavec v *B* o statech moravských: *Villas in Moravia in Brnensi provincia Opatovicih ad refocilationem fratrum, qui mittuntur ad colligenda fora; termini vero eiusdem ville sunt a fluvio Liube usque ad pinum, a pino usque ad publicam viam,*

a publica via usque ad agros eiusdem ville. Daletici quoque in Uzobarno et circuitus Olesnice, cuius termini sunt albi lapides et ex una parte flumen Zuratca et ex altera Zuitaua. Fines vero ipsius silve non sunt nisi ad desertum silvarum viam habentium, quę ducit ad Boemiam, je přidán později³⁰³. Svědčí o tom zase jméno vsi Opatovic, která nemohla být starší kláštera, svědčí o tom její určení *ad refocilationem fratrum, qui mittuntur ad colligenda fora,* ukazující bezpečně na vyvinutou již správu klášterní, a svědčí o tom i přesné vymezení hranic této vsi, což v našich listinách z 11. století nenalezneme. Z téhož důvodu vylučuji z *A* i ostatek shora uvedeného odstavce, i v něm se uvádějí přesné hranice³⁰⁹.

Důchody z trhů a mýt, které prý (podle *B*) daroval klášteru kníže Vratislav, jsou mi ve svém souhrnu podezřelé. Je sice pravda, že i klášter hradištský obdržel hned při svém založení podobné důchody peněžité³¹⁰, také kapitula boleslavská³¹¹, a je tedy velmi pravděpodobné, že se i Opatovicím dostalo nějakých podobných důchodů. Ale že by jich bylo bývalo darováno hned při založení tolik, nesrovnává se právě ani s listinou hradištskou ani s boleslavskou. K tomu věta, jíž jsou tyto moravské důchody v *B* uvedeny: *Hęc sunt beneficia prenominati cenobii* — o žádném klášteře se předtím nemluvilo! — podezření proti tomuto odstavci o moravských důchodech jen zesiluje. Neodvážuji se však rozhodnouti, co z nich je původní dar Vratislavův a co pozdější, jen se mi zdá, že souhrnné ustanovení hned z kraje: *Per omnes civitates Moravie nonum forum et nona septimana ad cetera collecta sive colligenda, scilicet Olomuci, Preroue, Brachizlavi, Brenne, Naiuiani, Ztrachotine,* je velmi nápadné a je dbáti opatrnosti při něm.

Ostatní dary, za tím následující: Mikulcův, Tezlinův, Boleradův, Gekův, Všeborův a Vratislavův jsou ovšem zřejmě později dodány, jak svědčí již jejich obsah a jejich místo v listině. Jimi je totiž roztržen sankční závěr listiny ve dvě. Mám za to, že závěr původní listiny Vratislavovy zněl: *Hęc igitur dona meo cenobio a me collata tam presentibus quam posteris observanda nullum inveniant finem. Si quis igitur principum successorum meorum vel quelibet persona his prenominatis meis institutis et donis obviaverit vel irrita fecerit, iram omnipotentis dei incurrat et eius calumpnia irrita permaneat.* K tomuto původnímu závěru byla přidána podle listiny Vladislavovy

(C) nová klatba³¹², konečně i závěrný odstavec, zaznamenávající klášterní tradici o vzniku kláštera: *His vero ita peractis — decernendo confirmaret* — a tak vzniklo znění B opatovické zakládací listiny z původního znění A.

Až do 19. století se zachoval originál tohoto znění B, ještě Emler jej měl v ruce, nyní máme již jen jeho fotografický snímek. Ale stačí, abychom zjistili, že podle písma pochází toto znění B z druhé poloviny 12. století³¹³. Je tedy skutečně velmi pravděpodobno, že původní zakládací listina kláštera opatovického ve znění A, jak jsem se je pokusil shora vymeziti, byla vydána knížetem Vratislavem r. 1073 a že teprve někdy — ne však dlouho — po roce 1163, kdy klášter, tehdy znovu vysvěcený, obdržel od krále Vladislava novou listinu, byla přepracována podle této listiny na královskou listinu Vratislavovu ve znění B, zachované nám oním snímekem.

11. Klášter sv. Jana na Ostrově.

Klášter sv. Jana na Ostrově, založený na popud knížete Boleслава II. knížetem Boleslavem III.³¹⁴, má jakousi starou písemnou tradici o založení a nejstarším majetku klášterním. Zachovala se nám v listině kr. Přemysla I. ze 17. ledna 1205³¹⁵, kterou dává klášteru ostrovskému některé výsady imunitní, vrací mu kapli sv. Jakuba v Domažlicích a potvrzuje mu všechno zboží, darované prý mu kdysi českými knížaty a šlechtici. Tato listina Přemyslova je ovšem pádělek ze začátku 14. století³¹⁶, zhotovený v klášteře pravděpodobně na podporu jednání o ochranné privilegium papežské, které pak klášter 13. prosince 1310 od papeže Klimenta V. skutečně obdržel³¹⁷, ale jeho rozbořem lze zjistiti, že je zhotoven podle Přemyslovy listiny právě³¹⁸, určití, co bylo v něm k původní listině přidáno, a tím spolu, jakého asi původu je ona stará tradice klášterní.

Listina Přemyslova má nyní obvyklou invokaci: *In nomine sancte et individue trinitatis. Amen*, která asi byla hned v původní listině. Místo intitulace má zajímavou obměnu nápisu na lici královské pečeti české³¹⁹: *Gracia, salus et pax sit in manus Premislonis. illustris regis Bohemorum*. Je to sice zjev velmi řídký, ale není ani v pravé listině nemožný³²⁰. Dokazuje, že se skladatel listiny zvláště zajímal o pečeť královskou, s čímž souhlasí, že i v korroboraci naší

listiny se nemluví jen o pečeti královské, nýbrž i o pečeti sv. Václava, tedy jasně o líci a rubu naší pečeti královské zvlášť³²¹. Skladatel naší listiny pečeti královskou patrně dobře znal a utkvěla mu v mysli tak, že skládaje listinu, dvakrát si na ni vzpomněl, jednou na začátku, po druhé na konci listiny. Ovšem takto se mohl o pečeti královskou zajímati jak notář Přemyslův, tak padělatel ze začátku 14. století. Ale že to byl spíše notář Přemyslův, svědčí listina knížete a biskupa Jindřicha pro klášter plasský z 30. září 1194³²², složená týměž notářem, co naše³²³. I ta nehlásí ve své korroboraci jen prostě pečeti knížecí a kostela pražského, jak se obvyčejně děje, nýbrž výslovně pečeti Jindřichovy (knížecí a biskupskou), pečeti sv. Václava a pečeti sv. Vojtěcha³²⁴, obdobně jako naše listina. Mám tedy za to, že shora uvedená náhrada za královskou intitulaci, jak ji nyní v padělané listině Přemyslově čteme, byla hned v původní listině Přemyslově, že je to myšlenka královského notáře Rapoty.

Padělaná listina Přemyslova zní dále takto:

Notum^a sit universis Christi fidelibus, presentibus et futuris^a, nos consilio pie caritatis inductos et presertim intuitu^b salutis nostre presentis et venture, libertati *ecclesie* Ostrowiensis . . misericorditer^c providisse^b et eam ab omni exactione vel solutione . . totaliter exemisse. Ne igitur sequaces . . nostros modulus huius libertatis latere possit, graciam et misericordiam^c, quam prefate *ecclesie* liberaliter concessimus, in scripto presenti declarare statuimus. Si quis de hominibus eiusdem *ecclesie* in furto, vel . . deprehensus fuerit, . . per iudices condemnatus, quod meruit, paciatur; de rebus tamen ipsius, . . suprascripta *ecclesia* ad sue utilitatis commodum, . . dispensabit. Item si umquam homines prefati *monasterii* per quoscumque citari contigerit pro quacumque causa, non alias, sed tantummodo in iudicio Pragensi respondebunt. Insuper etiam capellam s. Jacobi . ., que . . prenominate *ecclesie* . . fuerat ablata, . . restauramus. Ceterum duos heredes nostros cum circuitu silve, que bonis *ecclesie* memorate adiacebat . ., eidem *ecclesie* addidimus; custodes . ., quos quondam eadem *ecclesia* . . ammiserat, . . reddidimus possidendos. Omnes etiam actus bonorum principum, quantum circa *monasterium* Ostrowiensis abbacie . . egerint et egregia fundacione, donacione seu confirmacione privilegiorum suorum memoriam sui fecerunt, in unum collecta, incipientes a primordio fundacionis eiusdem *monasterii*, . . in unum colligi . . iussimus in hunc modum: . . (*následuje soupis zboží, o němž níže*) . . Ut autem presentis nostre *donacionis* libertas robur firmitatis obtineat . . tam nostri quam et sanctissimi patroni nostri Wenceslay sigilli munimine specialiter presens scriptum cum supradictis *donacionibus* confirmamus, que nomina^d testium, qui huic *donacioni* nostre presentes affue-

runt et nostro facto consenserunt, subnotavimus. Sunt autem hec: . . Si quis autem . . ea, que sepedicte *ecclesie* concessimus, . . irritare forte voluerit, eterni iudicis iram . . se noverit incursum.

^{a-a} CDB I, č. 348: omnibus Christi fidelibus tam presentibus quam futuris notum esse volumus; CDB I, č. 349: universis Christi fidelibus presentibus et futuris. ^{b-b} CDB I, č. 349: intuitu pietatis tranquillitati fratrum hospitalis Jerusalem volens misericorditer in posterum providere ^{c-c} CDB I, č. 349: intuitu nichilominus pietatis et misericordię. ^d Snad: nominaque.

Slova *ecclesia-monasterium*, vyznačená v předchozím výtahu z padělané listiny Přemyslovy kursivou, ukazují myslím bezpečně, co bylo v původní, pravé listině Přemyslově a co k ní bylo ve 14. století padělatelem přidáno. Původní listina Přemyslova totiž označovala svého příjemce slovem *ecclesia*, padělatel však slovem *monasterium*. Podle toho rozeznáme, že původně král Přemysl udělil klášteru právo na propadlé statky odsouzených klášterních poddaných, že mu vrátil kapli sv. Jakuba v Domažlicích a některé lidi v Otročiněvsi a že mu přidal nějaké zboží v Třebenicích. Listina o tom vydaná však klášteru na začátku 14. století nestačila, zrušil ji a nahradil nynějším padělkem, zhotoveným tak, že do původní listiny byl vložen nový výsadní odstavec *Item si umquam-respondebunt*³²⁵, a soupis starého zboží klášterního, uvedený v listině zvláštním výkladem o důvodech, proč se do listiny vkládá³²⁶. Jak padělateli právě na tomto soupise záleželo, je patrné z toho, že pro něj původní korroboraci listiny třikrát násilně porušil, upozorňuje na něj vždy zcela nevhodně. Hned začátek původní korroborace, znějící pravděpodobně *Ut autem presens nostra libertas* . . , zkazil slovem *donacionis*, které položil před *libertas*, aby připomenul svůj podvodně vložený soupis t. j. *donaciones*. Co je to však *presentis nostre donacionis libertas*, jak nyní z kraje korroborace čteme? *Libertatis donaciono*, ale *donacionis libertas*? To není nic. Nebo srovnáme, jak násilně jsou vložena slova *cum supradictis donacionibus* za slova *presens scriptum*! Konečně svědci v listině uvedení rozhodně nemohli být svědky obdarování³²⁷, neboť nejpozdější z obdarování je již málem z poloviny dvanáctého století³²⁸ a o žádné jiné, současné obdarování v listině nejde. Slovem: onen soupis starého klášterního zboží v původní listině Přemyslově nebyl, je to vložka padělatelova jako onen výsadní odstavec.

Podle listiny samé by se zdálo, že byl pořízen teprve do ní

na začátku 14. století³²⁹. Ale, uvážíme-li, že časově sahá jen do poloviny 12. století, je pravděpodobnější, že padělatel naší listiny našel již nějaký starší soupis z poloviny 12. století hotový a do svého padělku jej jen přepsal. Je to tím pravděpodobnější, že lze naléztí důvod, proč asi takový soupis zboží kláštera ostrovského právě někdy v polovině 12. století vznikl. R. 1137 totiž klášter ostrovský vyhořel³³⁰, byl patrně v příštích letech vybudován znovu a slavnostně vysvěcen. A tehdy, při novém vysvěcení, mám za to, byla sepsána klášterní tradice o založení a nadání kláštera, jakož i sepsány všechny následující dary klášteru až do doby současné, do padesátých let 12. století³³¹. Tak vznikl soupis, jak jej nyní čteme v padělané listině ostrovské.

Jeho původce, patrně některý mnich kláštera ostrovského, jistě užil ke své práci všech pramenů, kterých se mohl dopídití. Ale mnoho jich nenalezl, jak se lze rozbořem soupisu přesvědčiti. Soupis seznamenává zvlášť dary českých knížat a zvlášť dary českých šlechticů, každé ve zvláštním odstavci, z nichž druhý je dokonce výslovně označen nadpisem *Hec sunt beneficia primatum*. Dary knížecí však nápadně končí darem knížete Svatopluka (1107 až 1109), nato následují dary šlechticů a teprve po nich se soupis zase vrací k poslednímu daru knížecímu, k daru knížete Vladislava II., který je tedy mimo jednotný soubor darů knížecích. Stejně je mimo jednotný soubor darů šlechtických i poslední dar šlechtický, Asinův, připsaný k daru Vladislavovu a pocházející rovněž již z doby knížete Vladislava II. Z toho soudím, že původce soupisu sám zboží klášterního neseznamoval z jednotlivých starých záznamů jednotlivých darů, jinak by byl asi připojil dar Vladislavův hned k darům knížecím a dar Asinův k darům šlechtickým, nýbrž že zpracoval ve svém soupise nejdříve nějaký starší již hotový seznam klášterního zboží, sahající jen do kn. Svatopluka, tedy vzniklý nebo, byly-li jednotlivé přírůstky zboží zaznamenávány současně, dopsaný někdy před r. 1110, a k němu připojil ze své doby³³² dar Vladislavův a Asinův. Tím by se také vysvětlila nápadná časová mezera, která je mezi darem Svatoplukovým a darem Vladislavovým, pro tu neměl již původce soupisu onoho starého seznamu³³³ a neměl ani pramenů jiných, až zase měl zprávy ze své vlastní doby. Podle toho bych soudil, že dary knížecí až do knížete Svatopluka tvořily původně

souvislý celek s dary šlechtickými a že tedy tyto nejsou mladší doby Svatoplukovy, patří všechny do doby před r. 1110.

Onen starý soupis zboží klášterního nebyl asi více než pouhý výčet zboží, zaznamenávající jednotlivé dary asi v této podobě: *Hec sunt ville et alia bona, que contulit bone memorie Boleslaus dux*³³⁴. V té podobě původci soupisu, který znal již, jak uvidíme, listinu, nestačil, proto se pokusil jej rozšířit na souvislejší zprávu o vývoji klášterním. A skutečně se mu to podařilo; jeho dílo, jeho soupis, je velmi pěkná klášterní tradice, které nemá žádný klášter český. V čelo tradice položil zprávu o založení kláštera, ke které asi užil nějaké staré domácí zprávy, snad také již zapsané v onom seznamu zboží, užitým jím za předlohu, na ni pak navázal ostatní zprávy své předlohy, ale vše slohově důkladně přepracoval. K této slohové úpravě svého díla užil současné listiny o darování Asinově z let 1140—1148³³⁵, kterou pak nakonec do svého soupisu doslova opsal. Z ní čerpal většinu své „listinné“ dílce, kterou původní stručné zprávy své předlohy, onoho starého soupisu, prokládal, chtěje je patrně připodobnit listině a tím učiniti věrohodnějšími. Toho původu jsou všechny jím doplněné zmínky o klatbách, kterými prý byly jednotlivé dary provázeny³³⁶. V nich nalezneme charakteristická slova: *bonum propositum — destructor ecclesiastice utilitatis — Iudas proditor*, která všechna jsou vzata z klatby listiny Asinovy. A stejně i zmínky o zádušním určení darů jsou v soupise upraveny nebo doslova opsány podle této listiny³³⁷, jejíž jasné stopy jeví konečně i úvodní zpráva o založení kláštera, nehledíc ke klatbě, provázející prý založení Boleslavovo³³⁸. Současná listina Asinova, jejíž originál měl asi původce soupisu v ruce, stala se tak důležitou pomůckou, aby se ze starého, zcela prostého výčtu klášterního zboží stala „věrohodná“ tradice, hodná, aby byla vložena do listiny královské³³⁹. Tedy ona stará klášterní tradice o založení a nejstarším majetku kláštera ostrovského, kterou čteme ve zpadělané listině krále Přemysla I. z r. 1205, byla sepsána v klášteře ostrovském někdy v 50. letech 12. století, přesněji za vlády knížete Vladislava II. (1140—58), o jehož království ještě neví, na podkladě staršího seznamu klášterního zboží, sestaveného nebo dopsaného někdy kolem r. 1110.

Dodatkem se zde zmiňuji ještě o jedné písemnosti, pojící se ke jménu kláštera ostrovského. Zachovala se nám v opise 19. sto-

letí a v otisku v díle Kašpara Šternberka, *Umriss einer Geschichte d. böhm. Bergwerke I* (Urkundenbuch str. 1, č. I) zvláštní ‚listina‘ knížete Břetislava z 22. října 1045, kterou daruje klášteru ostrovskému hrad Hrádek s některými svobodami³⁴⁰. Friedrich ji má za falsum století čtrnáctého, myslím však, že je to padělek moderní. Především neobyčejně zaráží latina této písemnosti, která rozhodně není středověká, nýbrž moderní, umělkovaně klasická³⁴¹. Slyšme jen!

Ut ea, que a nobis mature disponuntur, perhenniter maneant, nec ullo ausu immutari possint, .. Brazizlaus, .. dux, notum facimus .., quod cum dilectus nobis abba et conventus .. a nobis devote petierint castrum quoddam Gradek nomine *ad influentiam rivuli Hotunie in flumine Zazoa illis in perpetuam possessionem tradendum*, nos itaque .. monasterio Ostrow *illud* castrum Gradek, quod quondam a predecessoribus nostris *e ruinis loci deserti ad custodiam aurifossorum*, qui vulgo ylouci dicantur et in Ylou habitant ibique *in vicinia* ab antiquo aurum de terra ylovant seu decutiunt, a fecibus terre separant et lavant extractum, porro progenitoribus cuiusdam Dlugomiri militis dicti Wczelye pro preda et incendio, *quod* avus noster ipsis *in guerra intulerat* in restaurationem dampni in feudum traditum ab ipsisque aliquo tempore *tranquille tentum* abindeque nuncupatum fuisset, post eius vero iam dicti Dlogomiri fugam in Polonium fisco camere nostre celsitudinis obvenisset, *illud posthac nunc* .. monasterio ecclesie Ostrow .. tradimus .., ita quidem, ut predictus abba et conventus villas .. et quidquid de agrorum .. censibus manuperariis et carroperariis ad illud pertinet, libere et nullo obstante *contradictorio* perpetuo frui possint .. Addimus preterea *ad circiter* quatuor mansos terre inculte, *fructetis tantum et arbustis occupate*, ad decursum fluminis Zazoe *ex utraque ripa* et ipso flumine usque *ad infusionem ad flumen Wltauam* alias camere nostre spectantes cum piscatoribus et *louchis* ibi habitantibus. Desuper ipsum abbatem et conventum inibi in bonis *huius* castri ob omni servitute, .. liberamus .. Nullus igitur presumat hanc .. paginam attemptare .., qui secus fecerit, .. *eternas penas* se noverit incursurum. Datum *in presentia* ..

Kdo zná latinu středověkých listin, pozná snadno, že je zde řada obrátů, v listinách těch neobvyklých a vznikne v něm nedůvěra k této ‚listině‘. A nedůvěra vzroste v podezření, všimne-li si nápadně podrobného výkladu slova ‚jilovati‘. Kdo ve středověku mohl mítí takový filologický a technologický zájem o hornický termín ‚jilovati‘? Pochopíme ovšem tento zájem ihned u Kašpara Šternberka, v jehož díle, jak jsem uvedl, je ‚listina‘ otištěna a vyložena³⁴². Nebyla tato ‚listina‘ Šternberkovi podstrčena

pro zprávy o Jilovém? Mám to za nepochybné. Proto je v ní onen moderní filologisující nápad, který měl Šternberkovi, zabývajícímu se dějinami českého hornictví, vyložití a doložití slovo „jilovati“.

A kým asi byla Šternberkovi podstrčena? Druhý její původ — mimo tisk u Šternberka — je opis 19. století v Čs. stát. historickém ústavě vydavatelském v Praze s poznámkou: *Ex collectione Excell. Dni. C. K. Pelzelio per dominum de Bienenberg communicatum*. A tato poznámka vysvětlí vše. Původcem této „listiny“ je nepochybně známý historik Bienenberg, který v ní šťastně dovedl svůj rodokmen až do 10. století, ne-li dále, neboť *Gradek*, který obdrželi kdysi v 10. století předkové Dluhomíra řeč. *Včela*, který nějaký čas pokojně drželi a od nichž byl nazván — *abindequc nuncupatum* se praví v listině — (je takové „místopisné“ etymologisování možné ve staré, třeba padělané listině?!), je ovšem Včelní Hrádek na Sázavě, od něhož *Bienenberg*, neboť *Bienen* + *berg* = Včelní Hrádek, odvozoval svůj prastarý původ. Bienenberg dal svůj podvrh Pelcelovi, Pelcl Šternberkovi. „Collectio Excell. Dni. C. K.“ je ovšem Bienenbergova fikce.

Tedy Břetislavova listina pro klášter ostrovský z 22. října 1045 je moderní padělek, který vyřazují vůbec ze sbírky našich starých listin.

12. Klášter v Plasech.

O domnělé zakládací listině kláštera plasského, vydané prý králem Vladislavem r. 1146³⁴³, bylo již několikrát psáno. Naposledy V. Novotný³⁴⁴ v podstatě přejímá stanovisko Friedrichovo, že zachovaná nám listina je sice pozdější padělek, ale obsahující v jádře původní pravou zakládací listinu od knížete Vladislava³⁴⁵. Je to mínění jistě správné i přes námitky, které zatím proti názoru Friedrichovu učinil R. Koss³⁴⁶, snaže se dokázati, že nynější zakládací listina je pravá. Chci zde názor Friedrichův obhájití novým rozbořem sporné listiny, v němž se pokusím ukázati, co do ní přešlo z původní knížecí listiny zakládací.

Listina naše je datována rokem 1146 a pátým rokem knížetství Vladislavova, byla také podle všeho ověřena knížecí pečeti Vladislavovou³⁴⁷, ale svou intitulací se vydává za listinu krále Vladislava. S královským titulem Vladislavovým v listině se ne-

srovnává, že Vladislav v ní mluví o své první manželce Gertrudě, zemřelé r. 1150, jako o živé. Je však zase v listině uveden jako svědek vladař *královský* Bohuchval. Jsou tedy v listině časové rozpory, svědčící, že listina v nynější své podobě nemůže být pravá, tím méně je-li jasno, že je psána až někdy na rozhraní 12. a 13. stol. A pak je nasnadě domněnka, že naše listina je asi knížecí listinou Vladislavovou později přepracovanou na jeho listinu královskou.

Co však bylo obsahem oné knížecí listiny Vladislavovy, jak asi zněla? Máme šťastnou náhodou pomůcku, abychom mohli aspoň pravděpodobně odpovědět. Zachovala se nám listina o něco málo pozdější, s kterou je naše listina plasská slohově příbuzna. Je to zakládací listina kláštera sedleckého³⁴⁸, která nejen svědčí o zájmu olomouckého biskupa Jindřicha Zdíka o založení sedleckého kláštera a o jeho zakládací listinu, nýbrž přímo vznikla v Olomouci na dvoře Zdíkově³⁴⁹. V obou listinách, plasské i sedlecké, přichází odstavec, který je zřejmě ohlasem formuláře ochranného privilegia papežského³⁵⁰, které se objevuje u nás v době, kdy asi obě listiny vznikly, po prvé a nikoli bez zásluhy biskupa Jindřicha Zdíka³⁵¹. Formulář tohoto privilegia byl na Zdíkově dvoře jistě dobře znám. Objeví-li se tedy jeho stopa v listině plasské, je pravděpodobno, že i její skladatel vyšel z prostředí olomouckého³⁵². Pak by původní listina plasská měla být zprávou o založení, psanou v minulém čase, bez korroborace, beze svědků, bez data, to jest s formulářem, který známe z listin Zdíkových.

Souhlasí s touto představou původní listiny plasské listina nám vskutku zachovaná? Ta začíná bohatou arengou: *Cum omnes in Christo pie viventes debito divini precepti teneantur, ut pauperes eius et maxime eos, qui spreto omni terrena ambitione, ardentiori desiderio amoris dei adheserunt, fovere, amplecti atque manu tenere debeant, specialiter tamen convenit eis, qui ex dei largitate divitiis, honoribus ac dignitatibus pre ceteris in hoc mundo locupletati et adaucti sunt, huiusmodi viros, splendore sanctę vitę nitentes, devocione bonę conversationis probatos, ad laudem divini nominis congregare et per eos misericordiam dei implorando veniam peccatorum sperare.* Honosivost této arengy ukazuje, myslím, jasně, že v knížecí listině Vladislavově jí nebylo, nýbrž že byla připsána až do listiny královské. O témže svědčí i zvláštní sdružování slohových prvků do

skupin po třech: *fovere, amplecti atque manu tenere — diviciis, honoribus ac dignitatibus*, které nalezneme i v arenze mnohem pozdější listiny plasské knížete Jindřicha Břetislava z r. 1194³⁵³, složené notářem knížecí kanceláře české Rapotou, jehož je tato slohová zvláštnostka charakteristickou zálibou³⁵⁴. Je tak charakteristická, že soudím, že arengu zachované zakládací listiny plasské a tím i celou tuto listinu skládal knížecí notář Rapoto, a to tím spíše, že se v ní objeví ono svérzné členění po třech ještě na tomto místě: *.. fratres .. invitavi [Wladislaus] et ut terra Boemię sanctitatis necessaria cohabitacione illustraretur, sustentaretur et boni odoris aromatibus perfunderetur, devotissima petitione obtinui*. Zde je toto členění tak osamoceno a je ho tak mimochodem užito, že tu nemůže býti ani napodobeno ani opsáno, nýbrž položeno někým, komu bylo běžným. A sotva již lze pochybovati, že zakládací listinu plasskou složil notář Rapoto, srovná-li se její datum *Facta sunt autem hec anno dominicę incarnationis millesimo C^oX^oLVI^o, epacta VI^a, concurrente I^o, indictione XI^a, anno vero ducatus mei V^o*, s obdobným datem plasské listiny z r. 1194, shora zmíněné, složené notářem Rapotou nepochybně, znějícím: *Factum est hoc in urbe Praga anno dominicę incarnationis millesimo C^oX^oIII^o, indictione XII, epacta XXVI, concurrente V, ducatus ducis H. anno II° et episcopatus XIII°*. Uvážíme-li konečně, že zakládací listina plasská je i psána touž rukou, co ona listina z r. 1194³⁵⁵, nemůže již býti pochyby, že zakládací listina plasská v nynější své podobě je dílem nejméně konce 12. století. Složil ji pravděpodobně notář královský Rapoto, původně mnich kláštera plasského, který do knížecí listiny Vladislavovy připsal královskou arengu, datum a spolu i doručovací formulí, jichž tedy původní zakládací listina plasská ve smyslu naší listiny z 1. poloviny 12. století neměla, které však byly již podstatnou součástí naší listiny 2. polovice 12. století³⁵⁶. Ne snadnější bylo pro Rapotu opatřiti do nové zakládací listiny plasské i svědky, kterých původní zakládací listina ovšem rovněž neměla. Rapoto si pomohl tím, že do nové listiny vložil dodatečně odstavec o vsi Čížkově i se svědky, kteří byli přítomni, když opat plasský přijal od Oty blíže neoznačeného ves Čížkov, jak o tom někde našel zprávu, kterou do nové listiny zakládací vepsal mezi datum a formulí doručovací a tím přece nějaké svědky do své listiny

dostal. Kdybychom tomuto odstavci³⁵⁷ o Čížkově v zachované zakládací listině plasské správně rozuměli, viděli bychom i do jejího vzniku lépe. Čížkov, pokud víme³⁵⁸, daroval klášteru plasskému král Vladislav. S tím odstavcem v naší listině nesouhlasí, aspoň ne výslovně. Uvádí sice mezi svědky přejetí Čížkova i královského vladaře Bohuchvala i kancléře Gervasia, tedy stalo se to jistě v královské době Vladislavově, ale neříká, že byl Čížkov darován králem, třebaže toho nevylučuje, neboť onen nejmenovaný Ota mohl býti nějakým zástupcem — úředníkem královým³⁵⁹. Snad je vysvětlení ve slově *recepit*, které znamená znova, po druhé přijal, a pak na uvedeném místě značí, že klášter plasský obdržel Čížkov, darovaný kdysi knížetem (králem?) Vladislavem, později ztracený, za krále Vladislava zpět. Tak aspoň bylo tomuto odstavci rozuměno r. 1216, kdy se celá naše listina stala slohovou předlohou ke skladbě jiné listiny plasské, ve které jde o vrácení vsi Nynic³⁶⁰. Za jisté však mám, že odstavec o Čížkově není ohlasem žádné Vladislavovy listiny, že byl tedy asi i jedním z důvodů, proč nová královská zakládací listina plasská vznikla. Jsou-li v nynější zakládací listině plasské arenga, datum, doručovací formule i svědci určitě přídatkem Rapotovým, je jasno, že původní zakládací listina plasská neměla arengy, data, svědků a doručovací formule a neměla ani korroborace, které nemá ani zachovaná zakládací listina. Což znamená, že původní zakládací listina plasská skutečně byla typu olomouckých listin Zdíkových.

Méně jistě lze určit, co obsahovala tato listina po stránce věcné. Nejbezpečnější je odstavec: *Ut autem habundantiori temporaliū sufficientia adiuti securius expeditusque deo servientes continuis orationibus vacarent, infra notatas villas cum omnibus appendiciis eisdem dei famulis addidi, quarum nomina sunt hec: Kaznev cum suis appendiciis, Vrasni cum suis appenditiis, Zechutici cum suis appenditiis, Nebrisini cum suis appenditiis*, poněvadž v zakládací listině sedlecké, shora zmíněné čteme: *Cui (ecclesie) . . possessiones, quarum nomina infra continentur, ad usus ipsius ecclesie et fratrum ibidem deo deservientium libere sine ullius reclamacione collate sunt: Solnic, Hothovici, Podolsani cum omnibus appendiciis suis . .* Sotva lze pochybovati, že oba odstavce svou slohovou příbuzností (*cum suis appendiciis*!) svědčí, že pocházejí od téhož skladatele nebo

aspoň z téhož slohového prostředí — zase ovšem olomouckého. Ne tak zabezpečiti lze ostatní dary a ustanovení zachované listiny zakládací. Přece však publikace *Cunctis itaque vere fidei cultoribus, tam futuri, quam presentis temporis notum facio* upomíná na publikaci *Notum sit omnibus vere fidei cultoribus, tam presentibus, quam posteris eorum* v listině Asinově asi z téže doby³⁶¹ a *cum omnibus suis attinenciis* v odstavci o darování knížecího statku Plas připomíná *Glusow et Cacin cum omnibus attinenciis suis* v listině sedlecké³⁶², takže obojí, i publikace i odstavec o darování Plas, bylo podle všeho hned v původní listině zakládací. Zda patřily k původnímu nadání plasskému i drobné dary: *Dacin partem salis de theloneo, Prage in Petrin vineam et duos vinitores cum possessione sua, in Mothos Cecin hominem cum possessione sua et X hominum servitia ad dotem ecclesie pertinentia, Lechet hominem cum possessione sua*, je nesnadno rozhodnouti. Slovo *possessione* zde se vracející a připomínající *possessiones* z listiny sedlecké³⁶³, nevylučovalo by možnosti, že byly již v původní listině, ale je nápadné, že nejsou s ostatním zněním dobře svázány a že jsou to dary drobné.

Celkem tedy v naší listině nalézám asi toto původní jádro, přejaté z knížecí zakládací listiny Vladislavovy:

.. ego Wladizlaus, gratia dei Boemorum dux, cum socia thori mei Gertrude³⁶⁴ sub obtentu indulgentię peccatorum simulque desiderio salutis eterne accensus, quosdam fratres, viros probate et sanctę conversationis, fidei non fictę cultores, a sancta matre eorum ecclesia Lancheimensi pio cordis devotione invitavi et devotissima petitione obtinui. Cunctis itaque vere fidei cultoribus, tam futuri, quam presentis temporis notum facio, quod prenotatis fratribus, tam ipsis, quam eorum successoribus, quoddam patris mei predium, quod Plaz vocatur, cum omnibus suis attinentiis perpetuo iure possidendum contradidi. Ut autem abundantiori temporalium sufficientia adiuti, securius expeditiusque deo servientes continuis orationibus vacarent, infra notatas villas cum omnibus appendiciis eisdem dei famulis addidi, quarum nomina sunt hec: Kaznev cum suis appenditiis, Vrasni cum suis appenditiis, Zechutici cum suis appenditiis, Nebrisini cum suis appenditiis, pro cuius tercia parte, quia ad episcopium Pragense pertinuit, villam meam Ssupam nomine, iuxta Rokezan sitam, episcopo Pragensi contradidi. Potestatis meę ... dampnationi se subiacere noverit.

Tak asi zněla původní zakládací listina plasská.

13. Klášter v Třebíči.

O založení a začátcích kláštera trebičského se nám dostalo zpráv až z opisu kroniky Kosmovy, psaného v klášteře trebičském v době mezi l. 1439—1468 a nově objeveného teprve r. 1899³⁶⁵. Ke Kosmovu vypravování o dějích r. 1115, v němž se zmiňuje i o moravských knížatech Oldřichovi a Litoldovi, synech Konráda brněnského, připsal písař trebičský svou vlastní poznámku o těchto knížatech, končící slovy: *Hii gloriosissimi duces . . discretionis quante in divinis legibus et humanis iudiciis aut quam largi datores elemosinarum et quam pii fautores ecclesiarum fuerint, testatur eorum auctoritas in privilegio Trebecensis ecclesie, cuius forma hec est* — a následuje opis písemnosti, obecně přijímané za zakládací listinu kláštera trebičského.

Diplomaticky ji rozebral A. L. Krejčík³⁶⁶, vytkl její patrnou shodu se zakládací listinou kláštera hradištského u Olomouce³⁶⁷ a prohlásil, že o její pravosti není nejmenší pochybnosti³⁶⁸. Ale právě ze srovnání písemnosti trebičské s listinou hradištskou vzniknou pochybnosti o pravosti písemnosti první.

Písemnost trebičská se skutečně ze začátku shoduje s listinou hradištskou: doslova opakuje invokaci, mutatis mutandis intitulaci, doslova arengu, mutatis mutandis narraci i disposici až k místu, kde se vypočítává věno nového kláštera. Kdežto hradištská listina uvádí jako základní dar nového kláštera čtyři vsi, dvorec, les, nějaké dávky z mýt a mince, dva rybníky a něco čeledi, písemnost trebičská jmenuje 51 ves a zvláštní dávky ke kapli sv. Benedikta u Brna. Srovnáme-li toto bohaté věno trebičské s chudičkým proti tomu věnem v nesporných zakládacích listinách starších i mladších než založení trebičské, na př. v zakládací listině hradištské (1078) a zakládacích listinách sedlecké (1144—1148³⁶⁹) a plasské (1146³⁷⁰), nemůžeme uvěřiti, že oněch 51 vsí a ostatní skutečně bylo darováno klášteru trebičskému knížaty Oldřichem a Litoldem hned při založení. Můžeme tomu věriti tím méně, že po následujícím pak daru Vratislavově (synu kníže Oldřicha, 1125—1156) a daru vsi Netina dokonce až po jeho smrti uvádí se nový dar knížete Oldřicha a nový dar knížete Litolda o 14 vsích³⁷¹. Sotva lze pochybovati, že zpráva písemnosti trebičské o základním věně kláštera

třebíčského je nevěrohodná; v nynějším svém znění nemůže pocházeti ze začátku 12. století, kdy byl klášter založen. O druhé polovině této zprávy od *Postquam vero beate memorie* je to patrné na první pohled, o první polovině je to velmi pravděpodobno pro nápadné bohatství darovaného věna, které se naprosto nesrovnává s poměrnou chudobou základního věna kláštera hradištského nebo plasského, rovněž to založení knížecích. Písemnost trebičská se zde podstatně odchyluje od své předlohy, listiny hradištské. A k této předloze se již nevrátí: není v ní svědků, není v ní klatby biskupské a není v ní data, což vše nalézáme v listině hradištské. I když si uvědomíme, že naše listiny z 1. poloviny 12. století také nemají svědků a data³⁷³, nedostatek biskupské klatby písemnosti trebičské prominouti nemůžeme, tu nalezneme v našich listinách z doby, do níž se ona hlásí, vždy. Ostatně, když v předložené listině hradištské byli svědci, klatba i datum, proč jich v písemnosti trebičské není, opisuje-li jinak svou předlohu doslova? Jistě i založení kláštera trebičského bylo provedeno před svědky, jistě bylo utvrzeno biskupskou klatbou a jistě se to stalo určitého dne, jako založení kláštera hradištského. Proč to vše v písemnosti trebičské nezaznamenáno? Vysvětlení je, tuším, možné dvojí³⁷³. Buď, kdo písemnost trebičskou psal, svědků, klatby ani data založení vůbec neznal nebo neměl důvodu je uvést, i když je znal. Skladatel skutečné zakládací listiny trebičské nemohl by jich neznati, vždyť by byl současníkem a podle všeho svědkem, účastníkem založení, a sotva by byl měl důvodu ve své listině jich neuvést, zvláště byl-li svou předlohou, listinou hradištskou, vybízen je uvést. To znamená: písemnost trebičská nemůže být zakládací listinou. I tak docházíme k závěru, naznačenému již oním bohatým věnem klášterním, že písemnost trebičská je asi sestavena dávno po založení kláštera, je jen náhražkou zakládací listiny, ve které bylo seznámeno všechno zboží klášterní, o němž měli v klášteře záznamy. Máme v ní nový doklad padělané „zakládací“ listiny klášterní, zcela obdobné ostatním podvrženým „zakládacím“ listinám našich klášterů³⁷⁴. Jen tak si vysvětlíme, že knížatům zakladatelům je přičten rozsáhlý dar 51 vsí³⁷⁵, z nichž daleká většina byla podle všeho získána klášterem teprve v dlouhé době následující pravděpodobně od osob neknížecích, neboť dary knížecí jsou vypočítány zvlášť³⁷⁶, jen tak si vysvětlíme,

že není svědků, klatby ani data v písemnosti třebíčské, ač v její předloze svědci, klatba i datum jsou. V pozdní náhražce za zakládací listinu ovšem na nich již nezáleželo.

Vznikla pak tato náhražka pravděpodobně až ke konci 12. stol., ne-li později, neboť končí tímto imunitním odstavcem: *Hec omnia ea condicione Deo et sancte Marie obtulimus, ut nulla posteritas nostri generis nullaque potestas secularis a rusticis ecclesie datis de iure terre quicquam exigat, sed in usus ibidem famulancium pro futuro ipsa ecclesia perpetuo obtineat*. Tento odstavec není ovšem v listině hradišské, nemohl tam býti, poněvadž by byl v ní anachronismem — a ze stejného důvodu nemohl by býti ani v zakládací listině třebíčské.

Celkem tedy sotva lze pochybovati, že písemnost třebíčská, existovala-li skutečně samostatně jako „listina“, nebyla-li sestavena jen některým kronikářem, členem kláštera třebíčského, spíše pro paměť než pro průkaz nároků právních, složena byla někdy ke konci 12. století či snad ještě později³⁷⁷.

14. Kapitula na Vyšehradě.

O založení kapituly vyšehradské máme jedinou spolehlivou zprávu v kronice kanovníka vyšehradského³⁷⁸. Listina papeže Alexandra II.³⁷⁹, vydaná prý při založení kapituly na různá práva a svobody, je pozdní padělek, stejně i zakládací listina kapituly vyšehradské od knížete Vratislava II.³⁸⁰.

Listina Vratislavova se nám zachovala ve čtyřech exemplářích, z nichž nejstarší (A) byl podle Friedricha napsán skoro v polovině 12. století. Druhé dva exempláře, B¹ a B², byly prý opsány jednou rukou z exempláře A ještě před koncem 12. století. Čtvrtý exemplář, prý z pol. 13. století, byl opsán z exempláře B¹. Již z toho je patrné, že v nynější podobě to nemůže býti listina pravá, ale soudí se obecně, že obsahuje nějaké původní jádro. Leč nebylo to dosud dokázáno, tím méně odpověděno na otázku, co je v nynější listině původní a co pozdější vložka³⁸¹. Pokusím se o důkaz i odpověď rozbořem Vratislavovy listiny a jejím srovnáním s jinými listinami Vratislavovými.

Invokace listiny: *In nomine sancte et individue trinitatis* je

ovšem zcela běžná a byla pravděpodobně hned v původní listině³⁸². Také publikace: *Notum sit cunctis sancte ecclesie filiis eandem sanctam trinitatem confitentibus, presentibus scilicet postque futuris, qualiter*, která se slůvkem *scilicet* hlásí k Boleslavské listině Vratislavově³⁸³, nebyla asi později změněna.

Zato Vratislavova intitulace, jak ji nyní v listině čteme: *ego Wratislaus, dei gratia princeps et monarcha Boemorum*, není celá původní. Název *monarcha* je pro panovníka českého ve staré době neobyčejný. Jen jedenkrát ve staré době je kníže český označen jako *monarcha*, a to kníže Soběslav I. kronikářem kanovníkem vyšehradským³⁸⁴, tedy dávno po smrti Vratislavově. A odtud³⁸⁵ teprve se pravděpodobně mohl v listině Vratislavově objeviti titul *monarcha*³⁸⁶. Zato titul *princeps Boemorum* je úplně shodný s titulem Vratislavovým v listině boleslavské³⁸⁷. Mám tedy zato, že Vratislavova intitulace v původní listině vyšehradské zněla: *ego Wratislaus, dei gratia princeps Boemorum*, — čili původní zakládací listina vyšehradská byla knížecí listina Vratislavova³⁸⁸.

Další odstavec: *ob spem remunerationis eternorum premiorum et ob indulgentiam et absolutionem in hac vita omnium delictorum quedam proprię ditionis predia* byl asi rovněž již v původní listině, hlavně slova *proprie ditionis predia*, jak ukazují Vratislavovy listiny hradištská i boleslavská³⁸⁹.

Zato další odstavec: *iure hereditario a fidelibus et nobilibus heredibus concambiata et absque ullius contradictione taxato precio in presentia multorum nobilium, immo veridicorum testium a me coempta*, je pozdější vsuvka do původní listiny Vratislavovy. Je těžko věřiti a také nenalezneme příkladu, že by panovník tak slavnostně vytykal, že co daruje, nabyl řádnou směnou a koupí. Tato slova se daleko spíše týkají toho, co bylo časem kapitulou samou směněno a skoupeno, co pak je dále v listině podrobně sepsáno a co je podle všeho pozdější vložkou. Padělatel listiny chtěl zvláště upozorniti, že všechno kapitulní zboží, které v listině sepisuje, hlavně ovšem to, které kapitula sama získala směnou a koupí, bylo získáno zákonně a zákonitost toho chtěl míti výslovně písemně potvrzenu tím, že vložil o tom přesnou zmínku do úst samému panovníkovi, jako by Vratislav sám byl všechno to zboží pro kapitolu směnil a skoupil. Ostatně Vratislav již předtím řekl, že co dává kapitule, dává ze

svého vlastnictví, nebylo třeba, aby se znova slavnostně zařikal, že je to opravdu jeho a jak toho nabyl.

Také další odstavec pertinenční: *absque solii conterminio cum omnibus ad hec pertinentibus, mansis, curtiferis, territoriis, exitibus et redditibus, vectigalibus, venationibus, piscationibus, portibus, saltibus, vineis, pratis, pascuis, cultis et incultis*, je velmi podezřelý. Srovnáv jej s pertinenčí v Otově listině hradištské, vyloučil bych názvy, ukazující na pozdější stupeň kultivace zboží klášterního, a připustil, že v původní listině Vratislavově mohla býti asi takto zúžená pertinence: *cum omnibus ad hec pertinentibus, saltibus, vineis, pratis, pascuis, cultis et incultis*. Ale zaráží mne přece ještě i místo, kde je nyní pertinence položena, i její souvislost s předchozím. Je to místo pro pertinenci zcela nevhodné a pak je pertinence sama tak těsně sepiata s oním směněným a skoupeným zbožím klášterním, které jsem shora z původní listiny vyloučil, že i tuto pertinenci celou z původní listiny Vratislavovy vylučuji.

Zvláště důležitý je odstavec další: *ad ecclesias sanctorum apostolorum Petri et Pauli sanctique Clementis martyris atque pontificis in civitate Wisegrad constructam manu potestativa in manus karissimi et familiaris mei Benedicti, eiusdem ecclesie defensoris et prepositi, voto, fide, maxima devotione, spe vitę etęrnę contradidi et sigilli mei inpressione insignivi*. Z tohoto odstavce první část až po *constructam* je, myslím, původní: jen mám za to, že původně byl kostel vyšehradský zasvěcen jen sv. Petru, nikoli sv. Petru a Pavlu. Obě nejstarší pravé listiny vyšehradské: Soběslavova z r. 1178 a Bedřichova z r. 1187 mluví jen o sv. Petru. Slova *manu potestativa* také asi již byla v původní listině Vratislavově, upomínajíť podivuhodně na slova *per hanc.. potestatem* hradištské listiny Vratislavovy. Také další část *in manus-defensoris* má určitou dobu v hradištské listině Otově³⁹⁰, čímž, myslím, je s dostatek zaručeno, že je součástí původní listiny Vratislavovy. Slovo *defensor* je na rozhraní znění původního a vsuvky *et prepositi-insignivi*. Jednak hned za ním začíná v *A* rasura, na níž píše ruka exemplářů *B*¹ a *B*² slova *et prepositi-mei*, jednak slovo *defensor* samo je v sousedství slova *prepositus* velmi nápadné. Proč se zde jmenuje Benedikt také defensor, byl-li proboštem? Mám za to, že proto, že proboštem v původní listině Vratislavově nebyl, v ní že

byl jen defensor, proboštem že jej udělal až původce padělané zakládací listiny vyšehradské, a to ještě až původce jejích exemplářů B^1 a B^2 před koncem 12. století³⁹¹. Jak by byl padělatel 12. století, kterému byl běžný termín *praepositus*, přišel na termín *defensor*, kdyby ho byl neměl v předložené původní listině Vratislavově?

Slova *voto* — *vítě eterne*, psaná na rasuře, jsou podezřelá, ostatně bezvýznamná. Slovo *contradidi* mám za původní. Zato další slova *et sigilli mei impressione insignivi* jsou určitě pozdější vsuvka do znění původní listiny. Již tím jsou nápadná, že je nalezneme zde z kraje listiny. Vždyť je to vlastně korroborace, která patří na konec listiny! A nad to jsou zřejmým ohlasem korroborace z listiny knížete Soběslava I. pro Vyšehrad z r. 1130³⁹². Vzpomeneme-li konečně, že Vratislavovy pravé listiny korroborace vůbec nemají, dospějeme k úsudku, že slova *et sigilli* — *insignivi* v původní listině Vratislavově nebyla.

Ohlášení darovaných statků: *Hec autem prediorum atque villarum eiusdem ecclesie sunt nomina*, je pravděpodobně přejato z původní listiny Vratislavovy³⁹³. Pak následuje výčet rozsáhlého kapitulního zboží, v němž rozeznatí původní darování je ovšem velmi nesnadno. Je možno, že vsi uvedené hned z kraje výčtu a označené výslovně jako *tota villa*, totiž Žitenice, Týnec, Hostín a Vojkovice, jsou skutečně původní dar Vratislavův. Je aspoň nápadno, že teprve další statky po nich jmenované jsou seskupeny podle krajů: *Wbelsce . . Wboleslauzce . . Wtetinsce . . In provincia Boizez . . In provincia Satecs . . In suburbio Satcensi . . In suburbio Pragensi*. Toto seskupení je, myslím, nesporným dokladem, že zde jde již o pozdější soupis, pořízený kapitulou delší dobu po založení proto, aby měla potřebný přehled svého zboží. Stejně i to, že jsou zde sepsána, až na jedinou výjimku vsi Jenšovic, která je uvedena jako *tota villa*, vesměs jen popluží (*terrae*), měřená na mansy, tedy drobná zboží a jednotliví služebníci (*ministeriales*) kapitulní, svědčí, že je zde sepsán teprve pozdější majetek³⁹⁴ kapitulní, nabytý již koupěmi a směnami kapituly samé³⁹⁵. Neboť uvážíme-li, že kapitula boleslavská a kláštery hradištský i opatovický obdržely při svém založení od knížete Vratislava a Oty vždy jen celé vsi, nikdy jednotlivá popluží³⁹⁶, můžeme souditi, že i kapitule vyšehradské daroval kníže Vratislav původně jen celé vsi, tedy Žitenice, Týnec, Hostín, Voj-

kovice a Jenšovice. Všechno ostatní drobné zboží, ve svém souhrnu ovšem veliké, jak je nyní v zakládací listině vyšehradské přehledně podle obvodů sepsáno, získala kapitula sama ve stu letech: od svého založení do vzniku padělané zakládací listiny. Ovšem není vyloučeno, že v této době zatím kapitula také prodala nebo směnila některé své statky Vratislavem darované. Proto nelze bezpečně tvrditi, že Vratislav jí daroval původně jen oněch pět vsí, ale není to nemožno. Jiné ústavy duchovní nedostávaly v té době více, jak ukazují Boleslav, Hradiště i Opatovice.

Za tímto soupisem zboží pozdějšího původu následuje zmínka o darovaných lesích: *Silvas etiam addidi Lubicsa, Bazci, Resetarih, Ohroyne usque ad viam* a o dávkách celných: *et portus tres Naotaue, Gogolicih, Lunih*. Podobně i v zakládací listině hradištské a opatovické po vsích následují lesy a dávky celné, mám tedy proto tyto zmínky o lesích a dávkách za částky původní listiny Vratislavovy.

Co však následuje od slov *Decimam marcam de tributo* až po *quod dicitur poclona, decima*, mám za pozdější doplněk. Zase mne zde zaráží přehlednost soupisu podle obvodů a nápadná podrobnost jednotlivých dávek. Aspoň v nynějším znění tento odstavec v původní listině Vratislavově býti nemohl. Je-li v něm někde ukryt nějaký původní dar Vratislavův, ovšem těžko říci, ale mnoho toho jistě není, srovnáme-li v té věci naši listinu s listinami hradištskou a opatovickou, podle nichž původní dary obdarování kostelů z doby Vratislavovy nebyly nijak značné.

Další odstavec *Super hoc autem Pragensis episcopus CC homines et Olomucensis vero C in decima, fratribus regis presentibus, Conrado videlicet et Otone, eidem ecclesie perpetuo iure devoverunt* je ovšem na první pohled pozdější doplněk, zarážíf jeho zmínka o králi Vratislavovi — původní listina byla *knížecí*³⁹⁷ — a pak že je složen objektivně. Promluvím o něm ještě v jiné souvislosti. Uvésti zde za svědky Vratislavovy bratry, knížata Konráda a Otu, je tedy myšlenka písaře exempláře A a tím odpadá možnost datovati původní zakládací listinu vyšehradskou rokem 1086³⁹⁸.

Důležitý je další odstavec: *Ut autem dotis ordinatio competencius rata servaretur, equum duxi, fratribus meis prefatis laudabiliter assentientibus ceterisque, tam Boemie, quam Moravie principibus supra memoratum templum beati Petri apostolorum [principis] cunctisque*

sue kathedre successoribus patrocínio muniminique commendare, propter quod etiam de eadem ecclesia XII marcas singulis annis ad pedes universalis pape a pascha usque ad ascensionem domini de moneta nostrę provincię statuimus offerendas. První část odstavce až po *commendare*, obsahující zprávu, že Vratislav uznal za vhodné odevzdati kostel vyšehradský v ochranu stolice papežské, může být ve věci správný, mluví o tom i kanovník vyšehradský ve své kronice³⁹⁹. Ale znění této první části je na některých místech podezřelé. Především je zajímavé, že písař exempláře *A* po druhém slově odstavce *autem* napsal původně písmeno *h* a opravil je na *d*, aby mohl napsati *dotis*. Mám za to, že měl předlohu, v níž stálo: *Ut autem hec ordinatio . .*, což je také správnější a logičtější rčení než *dotis ordinatio*. Z toho, myslím, lze souditi, že mu právě na slově *dos* zvláště záleželo, že v tomto *dos*, to jest onen rozsáhlý soupis zboží a platů, o němž jsem shora mluvil, je hlavní důvod, proč svůj padělek зробil. Dále: slovo *prefatis*, odkazující na bratry králový, o nichž byla předtím zmínka, ale v odstavci později dodaném, činí tuto celou zmínku o bratřích Vratislavových podezřelou, zvlášť když následující znění: *ceterisque, tam Boemie quam Moravie principibus* — kdo jsou to tito ostatní knížata čeští a moravští? — je svrchovaně podezřelé. Snad tedy první část odstavce původně zněla: *Ut autem hec ordinatio competencius rata servaretur, equum duxi supra memoratum templum b. Petri apostolorum principis cunctisque sue kathedre successoribus patrocínio muniminique commendare?* Druhá část odstavce, mluvící o 12hřivnovém poplatku kurii římské, je ovšem pozdější doplněk, ještě kanovník vyšehradský ve své kronice o něm nic neví⁴⁰⁰. Také je si všimnouti, jak proti singuláru *duxi* v první části odstavce stojí plurál *statuimus* ve druhé části.

O závěru naší zakládací listiny ukázal již Novotný⁴⁰¹ přesvědčivě, že ve věci je úplně nespolehlivý, sestavuje skupinu svědků, kteří se v této souvislosti skutečně nikdy sejíti nemohli. Po mém soudě nelze však věřiti ani zmínce o biskupu Jaromírovi, které ještě Novotný je ochoten věřiti, poněvadž žádné královské listiny Vratislavovy pro Vyšehrad nebylo⁴⁰² a v knížecí listině Vratislavově je svědectví Jaromírovo pro známé rozmišky mezi oběma vyloučeno⁴⁰³. A v tom, že vynecháme-li svědky nyní uvedené a nemožné, není pak v exempláři *A* vůbec svědků, lze, tuším, spatřovati jeden

z dokladů, že exemplář *A* je listina předělaná z jiné listiny pravé, jejíž svědci nahrazení „slavnějšími“, jak je nyní v *A* čteme ovšem mylně. A pokud se znění závěru týče, je i zde zase střídání plurálu (*adhibuimus*) se singulárem (*accepit*) velmi podezřelé. Je však pravděpodobné, že na samém konci závěru utkvěl zbytek klatby původní listiny Vratislavovy, neboť poslední slova sankčního závětí, *sub anathematis vinculo quoslibet nostre institutionis quoquo modo immutatores sive destructores forte emersuros cum ceteris membris diaboli innodatos dampnaverunt*, upomínají na obdobné místo v hradištské listině Vratislavově⁴⁰⁴. Podle všeho ani původní vyšehradská listina Vratislavova neměla žádné korroborace, zde na konci listiny, kde by měla býti, není a patrně ani nebyla. Tedy i v tom se asi původní vyšehradská listina Vratislavova shodovala s ostatními listinami Vratislavovými, že neměla korroborace, nýbrž jen klatbu.

Tato původní základací listina vyšehradská byla, jak jsem již shora naznačil a rozbořem exempláře *A* ukázal, knížecí listina Vratislavova, Vratislav král kapitule vyšehradské žádné listiny nevydal. Friedrich⁴⁰⁵ se domnívá, že předloha k nynější padělané listině Vratislavově byla pravá královská listina Vratislavova⁴⁰⁶, poněvadž prý pečeť u nynější listiny je napodobena podle pravé pečeti královské, o knížecí listině Vratislavově nemluví. Novotný⁴⁰⁷ sice má za to, že existovala královská listina Vratislavova pro Vyšehrad, ale připouští, že byla i knížecí listina Vratislavova, poněvadž prý se nám zachovala zvláštní Vratislavova pečeť královská a zvláštní pečeť knížecí⁴⁰⁸. Ale ze shora uvedeného rozboru padělané základací listiny vyšehradské vysvítá jasně, že je to v základě knížecí listina Vratislavova. Nejen že její zmínky, svědčící pro královskou listinu, jsou na první pohled neorganické doplňky, nýbrž i její Vratislavova intitulace: *princeps et monarcha Boemorum* nemohla nikdy býti v královské listině Vratislavově. A mám za vyloučeno, že by pozdější padělatel, maje před sebou Vratislavovu listinu knížecí s intitulací *princeps et monarcha Boemorum*, a vedle ní i Vratislavovu listinu královskou s intitulací: *rex Boemorum*, a chtěl⁴⁰⁹ vyrobiti padělanou královskou listinu Vratislavovu, vybral si pro svůj padělek Vratislavovu intitulaci knížecí. Dále je uvážiti, že nyní máme v rukou tři exempláře (*A*, *B*¹, *B*²) padělané listiny Vratislavovy s pečeti královskou. To by, jsou-li tyto listiny pravé, znamenalo, že kapi-

tula vyšehradská obdržela od Vratislava *krále* tři listiny (že by byla obdržela touž zakládací listinu ve 3 exemplářích, mám za vyloučeno). Již to samo o sobě by bylo velmi podivné, když ze všeho vidíme, jak vzácnou byla tehdy ještě u nás listina. Ale ještě podivnější by bylo, proč by byli v kapitule vyšehradské vyrobili tři skoro stejné exempláře padělané zakládací listiny Vratislavovy, proč by byli sňali se všech tří pravých listin Vratislavových pravé pečeti a upevnili je na ony skoro stejné exempláře svého padělku. Sejmouti pravou pečeť s listiny a upevniti ji zase neporušenu na padělek, nebyla právě práce nejsnadnější, vyžadovala veliké opatrnosti. A v kapitule vyšehradské by byli podnikli tuto velmi nesnadnou práci dokonce třikrát, a to jen proto, aby měli tři skoro doslova stejné exempláře padělané listiny zakládací? Nevěřím! Vždyť by bylo stačilo vše, čeho si přáli, vložit do jednoho exempláře! Zvláště když si troufali v 'listinách' tak škrabati a doplňovati mezi řádky⁴¹⁰. Proč se namáhati hned se třemi exempláři a zbytečně riskovati ztrátu dvou drahocenných pravých pečeti krále Vratislava? Zato majíce padělaný typář královské pečeti Vratislavovy, mohli si vyšehradští kanovníci vyrobiti královských listin Vratislavových kolik chtěli. Slovem 'mám za to, že královské pečeti na prvních třech exemplářích padělané zakládací listiny vyšehradské jsou padělky, čili, že naprosto není důvodu se pro ně domnívati, že vyšehradská kapitula obdržela nějakou listinu i od *krále* Vratislava. O založení kapituly vyšehradské byla vydána listina jediná, listina *knížete* Vratislava asi ve znění, jak jsem se je shora pokusil určit. Zbytek její pečeti, podle níž byly padělány tři exempláře Vratislavovy pečeti královské na exemplářích *A*, *B*¹ a *B*², přitištěn byl na exemplář *C*, jak bezpečně dokazuje shoda tohoto zlomku s obrázkem knížecí pečeti Vratislavovy na padělané zakládací listině kláštera opatovického⁴¹¹.

Je velmi nesnadno určit, kdy kníže Vratislav tuto listinu kapitule vyšehradské vydal, jako vůbec začátky této kapituly jsou velmi temné. Pokusím se je znovu vyložit, opíraje se především o jedinou spolehlivou zprávu, o zprávu kronikáře kanovníka vyšehradského⁴¹², kterou měřím všechny ostatní zprávy.

Kníže Vratislav, žije se svým bratrem Jaromírem, biskupem pražským, v nevůli, se snažil zbaviti se jisté závislosti na něm, jakožto duchovního představeného hlavního kostela pražského, kde

až dosud knížata čeští vykonávali své bohoslužby. Rozhodl se proto založiti na protějším Vyšehradě nový kostel a zříditi si při něm novou kapitolu, *svou* kapitolu, která by mu nejen sloužila bohoslužbami, nýbrž i jinak byla oporou proti biskupu pražskému. Poslal tedy k papeži Alexandrovi II. zvláštního svého posla Petra, probošta u sv. Jiří na hradě pražském, aby jeho jménem vymohl papežův souhlas k nové kapitule a nadto, myslím, pro ni i výsadu, že je vyňata z pravomoci biskupa pražského a bezprostředně podřízena kurii. Jen tak totiž mohl dosíci Vratislav cíle. Papež Alexander na lateránské synodě, 15. května 1070, úmysl Vratislavův schválil, udělil⁴¹³, tuším, knězi, jáhnovi a podjáhnovi, služebníkům nového kostela, právo užívati mitry a sandálů, ale o hlavní věci, o výsadě na vynětí kostela z pravomoci biskupa pražského, ovšem rozhodnouti nemohl aniž dal dříve na místě vyšetřiti podmínky a možnosti této výsady, to jest poměr knížete k biskupovi a hlavně aniž znal mínění Jaromírovo v té věci. Poslal proto s vracejícím se poslem Vratislavovým, Petrem, do Čech svého vlastního posla, Jana biskupa tuskulského, aby Vratislavovi odevzdal list⁴¹⁴, obsahující souhlas se založením nového kostela a právo, aby tři přední služebníci jeho: kněz, jáhen a podjáhen mohli užívati mitry a sandálů⁴¹⁵, hlavně však, aby v otázce vynětí nového kostela z pravomoci biskupovy sjednal mezi Vratislavem a Jaromírem dohodu.

Ale poměr Vratislavův k Jaromírovi se zatím stále horšil, takže nebylo možno dojíti dohody v bodě právě jistě nejchoulostivějším. Také stavba nového kostela nepostupovala dosti rychle, ještě v březnu roku 1094 nebyl dostavěn⁴¹⁶. A než se tak stalo, změnil se i poměr mezi Vratislavem a kurií, takže nejen nebylo naděje na onu papežskou výsadu pro nový kostel, o níž žádal Vratislav i papeže Řehoře VII.⁴¹⁷, nýbrž snad i samo vysvěcení jeho se stalo na ten čas pochybným. Bylo by jistě možno uvažovati a dohadovati se více méně pravděpodobně, kdy asi byl nebo spíše mohl býti (tak jsou všechny úvahy nejisté) kostel vyšehradský vysvěcen, a podle toho pak usouditi, kdy nejdříve mohla býti vydána původní zakládací listina Vratislavova, která jistě nebyla vydána před vysvěcením kostela⁴¹⁸, ale omezím se zde na terminus a quo zcela jistý, to jest březen r. 1074, kdy, jak shora uvedeno, určitě ještě nebyl kostel vysvěcen. Před tímto datem Vratislav za-

kládací listiny vyšehradské určitě nevydal. A nevydal jí po dubnu r. 1085, kdy se stal králem, neboť jak jsem shora dokázal, zakládací listina vyšehradská je *knížecí* listina Vratislavova. Vznikla tedy původní zakládací listina vyšehradská někdy mezi březnem 1074 a dubnem 1085. A do ní vložil Vratislav aspoň zmínku, týkající se výjimečného postavení kostela vyšehradského mezi kostely českými. O výslovném vynětí jeho z právní moci biskupa pražského zvláštním privilegiem papežským nebylo na ten čas ani řeči, této výsady dosáhl vyšehradský kostel až ochranným privilegiem Lucia II. z r. 1144⁴¹⁹, ale nikdo nemohl Vratislavovi zabrániti, aby do své listiny nevepsal, že kostel vyšehradský svěřil ochraně stolice papežské, jak skutečně učinil⁴²⁰, a to prozatím bylo novému kostelu dostatečnou ochranou.

Leč, jak jsem shora uvedl, tato původní listina Vratislavova se nám nezachovala, co nyní máme v rukou jako zakládací listinu vyšehradskou, je pozdější padělek. Kdy vznikl a proč?

Naznačil jsem již při jejím rozboru, že její intitulace, hlavně slovo *monarcha*, a její korroborace ukazuje na její souvislost s listinou knížete Soběslava I. pro kapitolu vyšehradskou z r. 1130⁴²¹. A snadno se přesvědčíme, že listina Vratislavova nemohla býti předlohou listině Soběslavově, neboť její ‚korroborace‘ v původní listině Vratislavově nebyla⁴²² a název *monarcha* v její intitulaci patří vlastně skutečně Soběslavovi I., nikdy však Vratislavovi. Podle toho tedy listina z r. 1130 byla předlohou padělané listině Vratislavově a tato by tedy vznikla po r. 1130. Ale Soběslavova z r. 1130 také není pravá.

Její korroborace *Et ut ea, que statui et in presenti carta scribi iussi, nullum finem habeant, super altare et reliquias sanctorum apostolorum Petri atque Pauli sigilli mei impressione confirmo* je ve slovech *carta a sigilli mei — confirmo* tak příbuzná korroboraci listiny knížete Soběslava II. pro Vyšehrad z r. 1178⁴²³: *Hec emendata cum bona voluntate prepositi Gervasii in capitolio Wissegradensi cum carta et sigillo meo confirmavi*, že určitě byla jedna korroborace druhé předlohou. A že původní je korroborace listiny Soběslava II., dokazuje tato úvaha. Listina Soběslava II. pro klášter plasský z r. 1175 má korroboraci: *Ut igitur omnium horum actio rata . . maneat, cum testimonio omnium eorum, qui tunc presentes*

erant, confirmari precepi cum carta et sigillo meo. Listina téhož Soběslava II. pro klášter kladrubský z r. 1177 má korroboraci: *Actionem istam cum carta et sigillo meo confirmo.* Všechny tyto tři listiny Soběslava II. jsou si slohově velmi blízké, dvě z nich: kladrubská a vyšehradská dokonce touž rukou psány. Tedy úsloví *cum carta et sigillo meo confirmare* je svérázná známka notáře Soběslavova^{43a}. Myslím, tak svérázná, že korroborace ve vyšehradské listině Soběslava I. může býti jen odvozena z listiny Soběslava II., nikdy jí předlohou, jak ostatně svědčí i to, že po prvé se ono úsloví objeví v listině plasské o tři léta před listinou vyšehradskou. To pak ovšem znamená, že vyšehradská listina Soběslava I. z r. 1130 není pravá, neboť vznikla až po r. 1178.

To vysvětluje i z jejího obsahu a jeho poměru k obsahu listiny Soběslava II. pro Vyšehrad z r. 1178. Tato listina Soběslava II. nám totiž také naznačuje, jak a proč asi byla listina z r. 1130 padělána. V listině z r. 1178 čteme: *Hanc eciam benignitatem eisdem fratribus feci: quicquid ante tempora principatus mei fuit alienatum vel impeditum, quod ad eorum prebendas pertinere debet, emendavi: scilicet vini medietatem in Sítiniz et poledrorum medietatem, quod quidam preteriti prepositi usque ad dominum Gervasium cancellarium et prepositum ignoranter vel potenter neglexerant fratribus dare.* A hle! V listině z r. 1130 Soběslav I. praví: *monasterium in Wisegrad.. ad magnam vilitatem, aut predecessorum meorum incuria, aut, quod magis est credibile, prepositorum eiusdem loci negligencia, redactum, .. curavi emendare.* Všimněme si, že v obou listinách jsou vinni probošti, že kapitula sešla! Je nepochybné, že listina Soběslava I. je ohlasem listiny Soběslava II. a nikoli naopak, neboť mluví-li se v obou právě uvedených úryvcích o *emendatio* — polepšení zanedbaného stavu — odpovídá tomu jediné listina Soběslava II., ta je skutečně *emendatio*⁴³⁴, a to *ad meliorandum prebendam fratrum*, t. j. kanovníků samých vedle a proti proboštu, neboť se děje výslovně *cum bona voluntate prepositi Gervasii*. Jen v listině Soběslava II. je zmínka o *emendatio* logická. Listina Soběslava I. však je vlastně rozdělení kapitulního majetku a příjmů na prebendy kapitule: děkanovi, kustodovi a ostatnímu sboru na jedné a proboštu na druhé straně se zřejmým hrotem proti proboštovi, ve prospěch ostatního sboru kapitulního, rozhodně žádá

emendatio. Vidíme-li takto jak podle korroborace, tak podle této *emendatio*, že listina Soběslava II. byla předlohou listině Soběslava I., snadno se již dohadneme, že byla to právě základní myšlenka listiny první, onen úmysl polepšiti zanedbaný stav, která vnukla padělateli listiny druhé myšlenku padělati ji, aby rozsah onoho polepšení byl vymezen co nejvýhodněji pro kapitolu a proti proboštu. A nejen to. Listina Soběslava II. mu také vnukla myšlenku padělati ji právě na jméno knížete Soběslava I. Právě-li se v listině Soběslava II., že *tantum a tempore patris mei (Soběslav I) fuit eis inminuta prebenda de tributo pacis, ut nunc unus quisque C denarios, raro plures, sepe vero pauciores accipiat, qui tempore patris mei mille et DCC accipiebant*, pochopíme, proč listina, upravující prebendy vyšehradské, je padělána na jméno kn. Soběslava I. Byla-li tedy, jak vidíme, listina Soběslava II. předlohou listiny Soběslava I., a chce-li tato vzbuditi zdání, že je logické prius listiny první, je listina Soběslava I. zřejmě podvržena. Padělateli jejímu šlo především ovšem o rozlišení a vymezení kapitulních prebend, proto si nejdříve seznamenal všechno zboží a důchody kapitulní, rozdělil je na jednotlivé prebendy: děkanovu, kustodovu a ostatního sboru (*fratres*) na jedné a proboštovu na druhé straně. A pak toto jádro svého padělku, vzniklé beze vší předlohy pravé listiny Soběslava I., vložil do listinného rámce, vytvořeného daleko více pomocí kroniky kanovníka vyšehradského než listiny Soběslava II. Z této přejal jen základní prvky její korroborace a základní motiv: *emendatio*, z kanovníka vyšehradského však Soběslavovu neobyčejnou intitulaci *monarcha*⁴²⁵, myšlenku o obnově vyšehradského kláštera: *utile et salubre animę meę ducens priorum patrum monimenta renovare*⁴²⁶, a zvláště zprávu o výzdobě vyšehradského kostela: *nam ut de pictura parietum et pavimento politis lapidibus ornato et superiori operimento aliisque, quę intus et exterius pro absolutione criminum et spe futurę vitę addidi, taceam, corona ex auro et argento facta faciem templi decoravi, altaria pullis crucibusque tam aureis quam argenteis exornavi, sacrarium diversis libris ditavi. . . Pro quorum complendis stipendiis decrevi dimidiam partem . .*⁴²⁷ Také zmínku o králi německém Lotarovi v datování listiny z r. 1130 mám za ohlas z kroniky kanovníka vyšehradského. Tedy ani pro listinný rámec svého padělku nečerpal původce listiny Soběslava I.

z nějaké původní pravé listiny Soběslavovy, takže celý jeho padělek, vzniklý, jak je jasno, až po r. 1178, je zhotoven volně bez určité předlohy a opatřen přivěšenou pečetí Soběslava II.⁴²⁸.

Ale tato padělaná listina Soběslava I. z r. 1130 kapitule vyšehradské nestačila a současně nebo jen o něco málo později se uchýlila k novému padělků, vzešlému myšlenkově z téže vyšehradské listiny Soběslava II. z r. 1178. Právě-li v této Soběslav II.: *quicquid ante tempora principatus mei fuit alienatum vel impeditum, quod ad eorum (fratrum ecclesiae Wissegrad.) prebendas pertinere debet, emendavi*, byla to přímo výzva, aby se sepsalo všechno, *quod ad eorum prebendas pertinere debeat*. Odtud soupis všeho kapitulního zboží a příjmů, jak jsme jej našli soustavně, přehledně vypracovaný v padělané zakládací listině Vratislavově. A zde máme motiv, proč kapitula vyšehradská zrušila svou pravou zakládací listinu *knížete* Vratislava a zvolila si padělanou *královskou* listinu Vratislavovu. Stará knížecí listina z let 1074—1085, přiřikající kapitule několik málo vesnic, nějaké lesy a něco platů, dávno již byla kapitule úzká. Za sto let, od 1074 do 1178, zboží kapitulní zajisté silně vzrostlo, zakládací listina dávno již neobsahovala všeho kapitulního majetku a na mnoho statků kapitula listiny vůbec neměla. Proto kapitula, majíc na mysli Soběslavovo prohlášení, že je ochoten jí zase vrátiti, cokoli jí bylo před jeho vládou odeizeno nebo v čem jí bylo bráněno⁴²⁹, a co jí patří, zničila svou pravou zakládací listinu Vratislavovu *knížecí*, již nestačící, a do padělané Vratislavovy listiny *královské* (či přesněji s *královskou* pečetí) sepsala všechno, *quod ad eorum prebendas pertinere debet*. Tak vznikla po r. 1178, však podle písma ještě před koncem 12. století, padělaná *královská* Vratislavova zakládací listina vyšehradská, která potvrzena v celém znění králem Přemyslem I. r. 1222⁴³⁰, nabyla plné právní platnosti⁴³¹.

A stejného původu jako tyto dvě listiny je ještě jiná padělaná listina vyšehradská: listina *knížete* Soběslava I., zřizující v kapitule vyšehradské pět nových prebend⁴³². Původce její znal padělanou zakládací listinu vyšehradskou⁴³³. A nejen že ji znal, on je pravděpodobně totožný s jejím původcem, jinak bychom si těžko vysvětlili, proč i v listině Soběslavově nalezneme onu nápadnou zálibu, užívati českých názvů⁴³⁴, jako v padělané listině Vratislavově. Již to ukazuje na společný původ obou listin. Vidíme-li pak

nadto v listině Soběslavově touž nevůli k proboštovi⁴³⁵ jako v padělané listině Soběslava I. z r. 1130⁴³⁶, čteme-li, že se mu v ní hrozí posledním soudem, zanedbá-li své povinnosti ke kapitule, že je činěn osobně odpovědným ze škod kapitule vzniklých, poznáme, že i tato druhá Soběslavova listina vyšla z rukou padělatele první listiny Soběslavovy z r. 1130, stejně k proboštu vyšehradskému nevlídné, že vyšla ze stejné, proboštovi nepřátelské nálady. To znamená, že druhá vyšehradská listina kn. Soběslava I. vznikla buď současně s prvními dvěma listinami: padělanou zakládací Vratislavovou a Soběslavovou z r. 1130, anebo nedlouho po nich, tedy po r. 1178, aniž by byla opřena o nějakou pravou listinu knížete Soběslava I.⁴³⁷ Touto druhou padělanou listinou Soběslava I. hleděla si patrně kapitula vyšehradská zajistiti své nároky na kapli sv. Vavřince na Petříně, ale hlavně na špitál P. Marie v Tyně, o jejichž původu a oprávněnosti nemáme zpráv. Víme jen tolik, že za krále Václava I. — 4. června 1251 — dosáhla kapitula vyšehradská královského potvrzení tohoto svého padělku⁴³⁸.

Ale padělaná je i listina kn. Bedřicha prý z 6. května 1187⁴³⁹, kterou uděluje kapitule vyšehradské pro její újezd Svatavin a újezd sv. Martina různé výsady. Pobídku k ní nalezl její původce v listině téhož kn. Bedřicha z 2. května 1187⁴⁴⁰, v níž se kapitule vyšehradské dostává imunitních výsad pro všechny statky, darované i které budou darovány⁴⁴¹. Z této pravé listiny Bedřichovy přejal padělatel datování i svědky⁴⁴². Také základní myšlenka jeho padělku *defensio* — ochrana kostela vyšehradského je jen obměna základní myšlenky listiny pravé, zajišťující mír — *pax* onomu kostelu a i jiné menší upomínky na pravou listinu jsou zde⁴⁴³. Ale jinak se ve skladbě svého padělku daleko více opřel o listinu knížete Soběslava II. pro Vyšehrad z r. 1178⁴⁴⁴. Ve věci mu ovšem pravá listina Bedřichova daleko nestačila. Potvrzuje-li v ní Bedřich kapitule újezd sv. Martina *sicut hactenus fuit, absque omni gravamine*, vytýká padělaná listina výslovně, že kapitulní poddaní v tomto újezdě *ad nullum habeant respectum, nisi ad canonicos Wissegradenses* a že kapitule náleží všechny užitky z vin poddaných. Ještě lépe se postaral padělatel o újezd Svatavin, který listinou kn. Soběslava II. z r. 1178 nebyl podle něho dosti zabezpečen. Ustanovovala-li tato listina, že v onom újezdě mají právo jedině kanovníci

vyšehradští a jejich poddaní⁴⁴⁵, praví padělaná listina výslovně, že újezd ten má býti svobodný, a nařizuje podrobně: *ut nullus fratrum meorum presentium, nec futurorum, preter illum, qui dux vocatur principalis, nec aliquis castellanus habeat aliquam potestatem in illo circuitu, nec in foro, nec in aquis, nec in pratis, nec in silvis nec in villis, que sunt infra eundem circuitum, neque super homines in eodem circuitu*. Ale na tom nebylo dosti. V následujícím odstavci, *Eciam hoc statuo, ut milites, qui sunt iuxta circuitum, non intro-mittant se de silvis, nec de aquis, nec de pratis, que pertinent ad eundem circuitum. Et si quis contra ista statuta fecerit ulterius, inimicum meum et successoris mei, quicumque dux Boemie fuerit, reputet manifestum, quia circuitus ille sub solius principis, qui dux Boemie, vocatur, defensione specialiter debet esse securus*, výslovně se převádí na újezd Svatavin ochrana knížecí (*pax*), jak byla udělena všem statkům kapituly vyšehradské knížetem Bedřichem v jeho pravé listině z 2. května 1187⁴⁴⁶. Stejně podle této listiny Bedřichovy postupuje kníže Bedřich v padělané listině kapitule vyšehradské z poddaných újezdu Svatavin určité pokuty soudní a obecnou berni⁴⁴⁷. Nadto však padělatel listiny Bedřichovy přisoudil kapitule vyšehradské i toto právo v újezdě Svatavině: *Hoc etiam eisdem fratribus concedo, quod omnes culpas vel causas, que contingunt in eodem circuitu, prepositus cum decano et custode in capitolio iudicent, et totam utilitatem vendicionis fratres accipiant; et si aliquas causas iudicare noluerint, sicut est homicidium, tunc iudex curie principis, qui dux Boemie fuerit principalis, iudicabit, et semper tota utilitas vendicionis fratribus pertineat*. To by znamenalo, že kapitula vyšehradská dosáhla práva soudu hrdelního již od knížete Bedřicha. Ale je to nesporně podvrh, jak svědčí to, že pravá listina Bedřichova z 2. května 1187, povolující kapitule jen soudní pokuty, nikoli i hrdelní soud⁴⁴⁸, byla potvrzena ještě r. 1197 papežem Celestinem III.⁴⁴⁹ a že ani r. 1211 ještě neměli, zdá se, na Vyšehradě odvahu sáhnouti i po hrdelním soudě, jak vysvítá z listiny kr. Přemysla⁴⁵⁰, obnovující kapitule jen právo obsažené v pravé listině Bedřichově. Vznikla tedy padělaná listina Bedřichova pro Vyšehrad až po r. 1211, nejspíše až kolem poloviny 13. století, kdy se již právo hrdelního soudu přiblížilo na dosah duchovních patrimonií⁴⁵¹.

Studie III.

První¹ panovník český, který vydával listiny, tedy užíval pečeti, byl kníže Vratislav II. (1061—1085)². Ale jeho knížecí pečeť zůstala až dosud neznáma, třebaže je bezpečně doložena dvěma exempláři. Jeden z nich se dosud zachoval na nejmladším exempláři padělané Vratislavovy zakládací listiny kapituly vyšehradské³, na nějž byl přenesen s originálu pravé listiny zakládací, vydané kapitule vyšehradské knížetem Vratislavem někdy v době 1074 (březen)—1085 (duben)⁴, druhý je nyní znám jen z fotografického snímku padělané královské Vratislavovy zakládací listiny kláštera opatovického⁵, na niž byl přenesen s originálu pravé knížecí zakládací listiny Vratislavovy asi z r. 1073⁶. Že jde vskutku o dva exempláře téže knížecí pečeti Vratislavovy, svědčí shoda v opise obou zmíněných pečeti⁷. Je tedy knížecí pečeť Vratislavova nejstarší známou českou pečeti panovnickou.

Je⁸ to podle všeho táž pečeť, které se do té doby užívalo na zemském právě jen k půhonům, neboť uváží-li se, že jak půhony tak i nálezy (= listiny) zemského práva vycházely z téže právní moci, představované knížetem, sedícím na zemském právě, lze se s právem domnívati, že obojí byly také ověřovány touž pečeti, symbolisující onu právní moc. A vskutku na své zachované pečeti je zobrazen kníže Vratislav sedě na křesle, máje v pravici soudcovskou hůlku⁹, nikoli stoje a s praporcem v ruce, tedy jako kníže soudce, nikoli jako kníže vévoda (vojevoda), ač s praporcem jsou zobrazována česká knížata na mincích již od dob knížete Jaromíra¹⁰. Byla tedy Vratislavova pečeť právním odznakem knížete, sedícího na zemském právě, jeho pečeti osobní, jak jasně svědčí i její legenda: *Wpatisiaus dei gracia Boemorum dux*, neboť svrchovaným pánem a právním představitelem českého práva zemského, jehož právní úkony ověřovala, byl český kníže. Čili je téměř jisto, že pečeť knížete Vratislava zachovaná na jeho listinách je totožná s pečeti, které se užívalo jeho jménem k půhonům zemského práva, což znamená, že listinná pečeť českých knížat vznikla umocněním právní funkce jejich pečeti *půhonné*, t. j. rozšíření této funkce i na nálezy zemského práva¹¹.

Jakoukoli pochybu o tom vyloučí nejbližší příští zachovaná

česká pečeť panovnická. Není to bohužel pečeť hned prvního Vratislavova nástupce, nýbrž až pečeť o 60 let mladší, poněvadž se nezachovala v originále ani jediná listina¹³, tedy ani jediná pečeť krále Vratislava¹³, knížat Břetislava II., Bořivoje, Svatopluka, Vladislava I. a Soběslava I.¹⁴. Teprve ze 40. let 12. století se zachovaly listiny¹⁵ a pečeť knížete Vladislava¹⁶ — ale ta svým znamením i legendou, zcela odchylnými od znamení a legendy pečeti Vratislavovy, ještě určitěji dosvědčuje právě vyloženou právní podstatu české pečeti panovnické a její původ. Na knížecí pečeti Vladislavově je ku podivu zobrazen nikoli kníže, nýbrž sv. Václav, sedící na křesle s praporcem v pravici a levicí se opírající o štít, postavený na zemi¹⁷, čehož význam vyjadřuje legenda *Pax sancti Wacezlai in manu ducis Vacislauz*. Mírem svatého Václava zajisté nelze rozuměti doslovně osobní mír světcův, sv. Václav zde může býti jen znamením nějakého právního podmětu, o jehož pečeť jde, neboť, že i tato pečeť, jako každá pečeť, je právním odznakem nějakého právního podmětu, je nepochybné. A sotva lze pochybovati, či znamením je zde svatý Václav. Již v Kosmově době je patrný vzrůst úcty sv. Václava jako ochránce všeho politického úsilí českého národa, jak svědčí sám Kosmas ve své Kronice, i obraz sv. Václava ve známé miniatuře evangelistáře vyšehradského, představujícího světce, sedícího na křesle s vévodským praporcem v levici, provázený nápisem *Sanctus Wenceslaus dux*¹⁸. Kosmovu pak pokračovateli, kanovníku vyšehradskému, je již český národ, ovšem politický český národ, *familia sancti Wenceslai*¹⁹, to jest český národ a jeho politický výtvar, český stát, již stojí pod duchovní, morální ochranou sv. Václava, svého křesťanského patrona, pod jehož korouhví zachraňuje u Chlumce r. 1126 svou politickou svobodu před Říší. A je-li tato abstraktní *familia sancti Wenceslai* a její stát představována právně konkrétně, t. j. ústavněprávně českým knížetem, který, sedě na zemském právě, vytváří z ní konkrétní právní podmět²⁰, snadno lze z ducha doby vysvětliti, že se i na právním odznaku tohoto podmětu, na pečeti českého knížete, sedícího na zemském právě, objeví místo jeho vlastního obrazu obraz jeho patrona, sv. Václava. Tedy již znamení knížecí pečeti Vladislavovy svědčí, že jde o pečeť českého knížete, sedícího na zemském právě, a ještě jasněji její legenda, která slovy *Pax sancti Wacezlai in manu ducis Vacislauz* správně vystihuje, že

se abstraktní mír českého národa (= *familiae s. Wenceslai*), obrazně představeného sv. Václavem, jakožto jeho patronem, právně zkonkretňuje v ruce knížecí tím, že jej ustavuje český kníže, sedě na zemském právě²¹. A přece, ač je v ní dobře naznačeno, že knížecí pečeť Vladislavova je jeho osobní pečeti panovnickou, zdůrazňující jak znamením tak legendou jeho právní svrchovanost na zemském právě, tedy nad českým národem, nevyhověla zcela, nevystihující oné právní svrchovanosti českého panovníka při ustavování míru na zemském právě dost přesně a plně, a byla při nejbližší příležitosti významně pozměněna tak, že na rubu královské pečeti Vladislavovy²² již zní *Pax regis Wladizlai in manu sancti Wenceslai*. V této legendě, provázející týž obraz sv. Václava, sedícího na křesle s praporem v pravici a opírajícího se levicí o štít, postavený na zemi, tedy jako knížete, sedícího na zemském právě²³, je slovy *Pax regis Wladizlai* ještě více zdůrazněno, že právním tvůrcem konkrétního míru českého národa, oné *familiae s. Wenceslai* tedy majitelem, právním podmětem pečeti je český panovník, ustavující tento mír na zemském právě pod ochranou sv. Václava: *in manu sancti Wenceslai*. Z toho vysvítá, že knížecí i královská (rubní) pečeť Vladislavova jsou pečeti českého panovníka, sedícího na zemském právě, tedy jeho pečeti osobní²⁴ a jak znamením tak legendou potvrzují, co bylo již u Vratislavovy pečeti téměř jisto²⁵, že listinná pečeť českých panovníků vskutku vznikla umocněním právní funkce jejich pečeti půhonné, užívané na zemském právě, t. j. rozšířením této funkce i na nálezy zemského práva, listiny²⁶.

Líšila-li se pečeť knížete Vladislava II. od pečeti knížete Vratislava II. jen svým obrazem, znamením a legendou, totiž že místo původního vlastního obrazu panovníka, sedícího na zemském právě, byl položen patrně vlivem křesťanského²⁷ názoru na Vladislavově pečeti obraz jeho patrona²⁸, změnila se za krále Vladislava i právní podstata české pečeti panovnické. Když se stal kníže Vladislav II. r. 1158 českým králem, nemohl zajisté nevyjádřiti této své ústavně-právní hodnosti i na odznaku svého panovnického práva, na své pečeti. Ale královská koruna znamenala jen změnu ve vnější ústavně-právní hodnosti českého panovníka, především v jeho právním poměru k Říši²⁹, nic se jejím přijetím nezměnilo na panovníkově ústavní hodnosti uvnitř českého státu, hlavně se nezměnilo ústavní právo

českého panovníka, sedícího na zemském právě. Proto si Vladislav i jako král ponechal starobylý odznak českého panovníka, sedícího na zemském právě, ale připojil k němu odznak nového svého práva královského tak, že na líc své nové dvojstranné pečeti panovnické položil pečeť majestátní a na její rub svou starou pečeť knížecí s malou změnou v legendě³⁰. Tak sdružením starobylé domácí myšlenky právní a sfragistické, představující českého panovníka sedícího na zemském právě s novou cizí myšlenkou, představující panovníka v majestátě sedícího na trůně s korunou na hlavě a žezlem v jedné a říšským jablkem v druhé ruce³¹, vznikla nová, dvojstranná česká pečeť panovnická, která svým lícem právně odznačovala českého panovníka vůči Říši a ostatní cizině jako strážce vnějšího míru českého státu, v jeho ústavněprávní hodnosti vnější, a svým rubem vůči českému národu (*familia s. Wenceslai*) jako soudce, ustavujícího na zemském právě vnitřní mír českého státu pod ochranou jeho, tedy i svého patrona, sv. Václava, v jeho ústavněprávní hodnosti vnitřní. Byla tedy nová dvojstranná česká pečeť panovnická nejen v každé ze svých dvou stran, nýbrž i ve svém celku, *osobní* pečeti českého panovníka, odznačující jej ve dvou jeho ústavněprávních hodnotách, vnější a vnitřní³².

Vzorem k této nové pečeti panovníka byla nepochybně domácí, česká mince denárová, na níž se naleznou oba základní právní prvky české dvojstranné pečeti panovnické dávno před králem Vladislavem. A dvojstrannou zůstala česká pečeť panovnická až do doby krále Přemysla Otakara II. Jestliže na lici královské pečeti Vladislavovy je zobrazen český panovník v majestátě: sedě na trůně s korunou na hlavě, s žezlem v pravici a říšským jablkem v levici, jeho nástupce Soběslav II., jsa jen knížetem, tak zobrazen býti nemohl. Přece se však nevrátil ke staré jednostranné pečeti knížecí, nýbrž zůstal při nové pečeti dvojstranné, a to sotva náhodou, nýbrž daleko spíše z určitého právního důvodu: chtěl tím patrně demonstrovati, že čeští panovníci nepokládají svůj nově ustavený, výjimečný právní poměr k Říši spolu s právem na královskou korunu za zaniklý smrtí Vladislavovou. Měli naň vskutku spravedlivý nárok, jak svědčí listina císaře Fridricha I., vydaná knížeti Vladislavovi na královskou korunu r. 1158, slovy .. *Wadizlao, .. duci Boemorum .. circulum .. gestandum concessimus et per eum omnibus*

*successoribus suis in perpetuum*³³ zcela nepochybně. A jen to, že udělení královské koruny českému knížeti bylo pro tehdejší politickou situaci: císař contra papež, jen jednostranné, nebyvši uznáno papežem, způsobilo, že čeští panovníci nemohli uplatnití svůj nárok na zvláštní poměr k Říši, tedy i korunu královskou, postavila-li se i Říše proti němu. Alespoň manifestovati jej mohli lícem své pečeti, který se stal za krále Vladislava právě odznakem onoho jejich zvláštního poměru k Říši. Proto zůstala i za knížete Soběslava II. česká pečeť panovnická dvojstrannou³⁴, odznačujíc zase, jako za krále Vladislava, svým lícem právní poměr českého panovníka k Říši, jeho vnější ústavněprávní hodnost, a svým rubem jeho právní poměr k českému národu, jeho vnitřní ústavněprávní hodnost. S tímto výkladem dvojstrannosti Soběslavovy pečeti se zdánlivě nesrovnává, že se na jejím líci objeví obraz českého panovníka, sedícího na zemském právě, tedy vlastně jen pouhá obdoba³⁵ jejího rubu, kde je obraz sv. Václava, sedícího na zemském právě, jako by i na líci šlo o odznak vnitřní ústavněprávní hodnosti panovnickovy, odznačené již na rubu, jako by Soběslavova pečeť jako celek byla jen umocněným odznakem vnitřní ústavněprávní hodnosti českého panovníka. Ale rozpor je vskutku jen zdánlivý, jak ukazuje pečeť Soběslavova nástupce knížete Bedřicha³⁶, která nese na svém líci skutečně jiný obraz než na svém rubu. Je-li na jejím rubu obraz sv. Václava sedícího na právě zemském, odznak vnitřní ústavněprávní hodnosti panovnickovy, je na líci pečeti obraz knížete, stojícího s praporcem v pravici a levicí opřeného o štít postavený na zemi, kterýžto obraz se pak vrátí i na líci pečeti Bedřichova nástupce, knížete Konráda Oty³⁷. Sotva lze pochybovati, že lícní obraz knížete *stojícího*, odchylný od rubního obrazu sv. Václava *sedícího*, měl odznačiti a odznačoval českého panovníka v *jiné* ústavněprávní hodnosti než obraz rubní, tedy, soudě podle líce královské pečeti Vladislavovy, v panovnickově vnější ústavněprávní hodnosti. A to je vskutku jasně potvrzeno pečeti Konrádova Otova nástupce, knížete Přemysla³⁸, která má sice na svém rubu zase obraz sv. Václava, sedícího na zemském právě, odznak vnitřní ústavněprávní hodnosti panovnickovy, ale na svém líci obraz knížete s helmem na hlavě, sedícího na koni, uhánějícím vpravo, držícího v pravé ruce praporec a v levé ruce, kryté štítem se zna-

mením orlice, uzdu. Tento lícní obraz české pečeti panovnické je nesporným odznakem panovnickovy vnější ústavněprávní hodnosti, jeho právního poměru k Říši, jakožto jejího vasala, ale také jakožto říšského knížete, jak jasně svědčí právě znamení orlice na panovnickově štítě, která, propůjčena mu císařem na znamení jeho vasalského poměru k Říši, ale i jeho příslušenství mezi říšská knížata, stala se proto znakem českého panovníka, odvozeným od orlice říšské³⁹. Tedy líc české pečeti panovnické vskutku odzračoval českého panovníka v jeho právním poměru k Říši i na pečetech Vladislavových nástupců až do knížete Přemysla — i dále.

Když r. 1193 nastoupil na český knížecí trůn pražský biskup Jindřich Břetislav, bylo potřebí sfragisticky vyjádřiti skutečnost, že obojí ústavněprávní hodnost českého knížete, vnější i vnitřní, byla vložena na osobu, která již byla biskupem, tedy právním podmětem zcela jiné právní povahy. Bylo-li dosavadní právní základnou Jindřichovou právo kanonické, z něhož měl již od r. 1182 svou pečeť biskupskou, bylo právní základnou českého panovníka ústavní právo české (právní poměr k říši + české právo zemské), z něhož nově obdržel svou dvojstrannou pečeť panovnickou. Čekalo by se, že tyto dvě pečeti budou na listinách knížete-biskupa Jindřicha prostě přivěšovány vedle sebe, ale nestalo se tak. Hned první ze zachovaných listin Jindřichových ze září 1194⁴⁰ je ověřena jeho třemi pečetmi jednostrannými: pečetí biskupskou, pak lícní a rubní stranou pečeti knížecí; dvojstranná pečeť panovnická byla zde rozložena ve své dvě strany, které od sebe odloučeny. Stalo se tak proto, že Jindřich Břetislav viděl své hlavní pečeti v pečetí biskupské a lícní panovnické⁴¹, které již tehdy zamýšlel sdružovati v dvojstrannou pečeť⁴², jaká pak vskutku visí na jeho druhé listině z r. 1194⁴³, a rubní stranu pečeti panovnické, snad jako pro sebe méně výraznou, jako by opomíjel⁴⁴. To však spíše jen zdánlivě, neboť právní souvislost obou stran pečeti panovnické byla dobře cítěna, jak svědčí to, že na obou je znamením táž postava knížete, *stojícího* s praporcem v pravici a levicí se opírající o štít na zemi postavený⁴⁵, tedy starší znamení lícní strany pečeti panovnické (knížat Bedřicha a Konráda Oty), poněvadž se asi jezdecká postava lícní pečeti Přemyslovy nezdála pro *biskupa*-knížete dost vhodnou. Zato Jindřichův nástupce, kníže Vladislav III.,

se zase vrátil k postavě jezdce, uhánějícího vpravo, kryjícího se štítem na levici, jehož znamení, bohužel, nelze určit, třebaže se zdá, že je to zase orlice⁴⁶. V jednom však přece, zdá se, působila výjimečná úprava české pečeti panovnické za knížete-biskupa Jindřicha Břetislava na pečeť Vladislavovu. I ta byla asi rozkládána ve dvě, jako panovnická pečeť Jindřichova. Aspoň zachovaný zlomek pečeti Vladislavovy je zlomek pečeti jednostranné, pravděpodobně lící strany Vladislavovy pečeti, poněvadž je velmi pravděpodobno, že druhá, nyní ztracená pečeť, která na listině visela, byla rovněž Vladislavova⁴⁷, rubní strana jeho pečeti. Tedy ani Vladislavova pečeť se asi neuchýlila od tradiční právní podstaty dvojstranné české pečeti panovnické, jak by se snad na první pohled mohlo souditi podle zachovaného jejího zlomku; je to tím méně pravděpodobno, že pečeť Vladislavova nástupce, krále Přemysla I., je opět dvojstranná podle starobylého typu české pečeti panovnické, udaného pečeti krále Vladislava I. I Přemyslova pečeť nese na lici obraz panovníka v majestátě: sedícího s korunou na hlavě na trůně a držícího v pravici žezlo a v levici říšské jablko, a na rubu obraz sv. Václava, sedícího na stolci s praporcem v pravici a opírajícího se levicí o štít⁴⁸, tedy zase odznakuje svým lícem českého panovníka v jeho právním poměru k Říši v jeho vnější ústavněprávní hodnotě, a svým rubem v jeho ústavněprávní hodnotě vnitřní: ustavujícího mír na zemském právě, jako již královská pečeť Vladislavova a všech jeho nástupců, českých knížat až do Přemysla I. Přece se však líc Přemyslovy pečeti od líce pečeti jeho předchůdců liší: zněl-li opis na jejich pečetech + *N. dei gracia Boemorum rex (dux)* a počínajíc knížetem Bedřichem + *N. dei gracia dux Boemorum* s výjimkou pečeti knížete Přemysla, na jejímž lici je prostě opis + *Dux Premisl*, čte se na lici pečeti krále Přemysla Otakara opis: + *Pax regis Otacari in manu sancti Wenceslai*. Obraz (znamení i opis) líce pečeti Přemyslovy pak beze změny přejal jeho nástupce, král Václav I., jehož pečeť se končí řada dvojstranných českých pečeti panovnických staršího typu, stanovené králem Vladislavem I.

Právní podstata líce této pečeti, který odznáčoval českého panovníka v jeho právním poměru k Říši, zůstala tedy, jak patrně, beze změny od krále Vladislava I. až do krále Václava I., jen zna-

mení se měnilo podle právního rozsahu tohoto poměru: král byl odznačen postavou v majestátě, kníže postavou stojící nebo později ještě přesněji, jako říšský kníže, postavou jezdeckou se štítem se znamením orlice, prvním znakem českého panovníka, odvozeným z orlice říšské. Opis, provázející toto znamení, se ve svém výrazu — + *N. dei gracia Boemorum rex (dux)* — neměnil, až byl za Přemysla I. nahrazen opisem + *Pax regis N. in manu sancti Wenceslai*, který se původně až do knížete Konráda Oty nalezne na rubu české pečeti panovnické, provázejí jeho znamení, obraz sv. Václava. Sotva se tak stalo náhodou, vždyť nový opis lícní strany *Pax* atd., dosazený místo dosavadního jasného osobního opisu, je daleko méně zřetelný, ano není jím ani řečeno, že král, o nějž jde, je král český. A naléztí správný důvod této změny opisu není nesnadno. Jisto je, že dosadití opis se zmínkou o sv. Václavu, lze říci *svatováclavský* i na lícní stranu české pečeti panovnické a současně na rubní straně ponechatí druhý opis *svatováclavský* (*Sanctus Wenceslaus Boemorum dux*)⁵⁰ znamenalo umocnění *svatováclavského* rázu české pečeti panovnické, jejího domácího, českého původního svérázu, od něhož se pečeť uchýlila přijetím své lícní strany s panovníkovým obrazem v majestátě. Je tedy snad možno, že se král Přemysl I. na líci své pečeti úmyslně postavil pod ochranu sv. Václava i jako král ve svém právním poměru k Říši, nejen na jejím rubu jako nejvyšší soudce na zemském právě. Snad chtěl tak vyznačiti, možná demonstrativně vyznačiti, určité uvolnění ze svazku s Říší, určitou ještě větší samostatnost v poměru k ní, jako by tento poměr, t. j. Přemyslův vnější mír, o němž mluví opis⁵¹, nebyl již závislým na Říši, nýbrž na sv. Václavu, ochránci českého národa, t. j. konkrétně na vlastní síle českého krále a jeho národa, jako by český král byl králem nikoli z moci Říše, nýbrž z vlastní moci své a svého národa. A další vývoj české pečeti panovnické počínajíc králem Přemyslem II. tento výklad změny opisu na lícní straně dvojstranné pečeti typu vladislavského jen potvrzuje.

Rub české pečeti panovnické nesl až do knížete Přemysla, do r. 1193, stále totéž znamení: postavu sv. Václava, sedícího na stolci s praporem v pravici, opírajícího se levicí o štít, postavený na zemi. Ale již za knížete Soběslava II. se změnil opis, toto znamení provázející. Místo + *Pax regis Wladislai in manu sancti Wenceslai* po-

loženo prostě + *Sanctus Wenceslaus dux*⁵², tedy shodně s nápisem u illuminace vyšehradského evangelistáře z konce 11. století⁵³. Že však tato změna v opise neznamenal změny v právní podstatě rubu české pečeti panovnické, odznačujícího českého panovníka, ustavujícího na zemském právě mír pod ochranou sv. Václava, tedy v jeho ústavněprávní hodnotě vnitřní, že nový opis naznačoval právně totéž, co starý, jenže méně zřetelně, vysvítá jasně z toho, že na rubu pečeti Soběslavových nástupců, knížat Bedřicha a Konráda Oty, je zase starý opis + *Pax ducis Friderici (Pax Ottonis) in manu s. Wencezlai*⁵⁴. Je patrné, že se obou opisů užívalo v témže právním významu. Na rubu pečeti Přemyslova nástupce, knížete Jindřicha Břetislava, je opět + *Sanctus Wencezlaus dux*, ale změnilo se i znamení: sv. Václav je vyobrazen stoje s praporcem v pravici, levicí opřený o štít, postavený na zemi, tedy ve stejné podobě, jako na lici pečeti kníže Břetislav sám⁵⁵. Ani v tom není věcné, právní změny, změny v právní podstatě pečeti, poněvadž na rubní straně pečeti Jindřichova nástupce, krále Přemysla I. a po něm Václava I., je znamením starý obraz sv. Václava, sedícího na stolci s praporcem v pravici a levicí opřeného o štít, postavený na zemi⁵⁶, jak byl odznačován český panovník, sedící na zemském právě, hned na pečeti knížete Vladislava II. A nelze hledati stopu právní změny ani v tom, že kníže-biskup Jindřich Břetislav nepečetl, jak již shora uvedeno⁵⁷, svých listin dvojstrannou pečeti panovnickou, nýbrž dvojstrannou pečeti, složenou z jeho pečeti biskupské a lici strany pečeti knížecí, a rubní strany pečeti knížecí, odloučiv ji od lici strany, buď užíval jako pečeti jednostranné⁵⁸ nebo jí vůbec na listinu nepřivěšoval⁵⁹. Je sice podle zachovaných listin těžko rozhodnouti, zda se tak dalo úmyslně či náhodně⁶⁰, ale, třebaže vždy je to právní nepřesnost, přece je vyloučiti, že by to znamenalo úmyslnou změnu v právní podstatě rubní strany pečeti českého panovníka, poněvadž král Přemysl I. a po něm Václav I. důsledně užívají dvojstranné pečeti panovnické starobylého typu vladislavského.

Tedy i právní podstata rubu české pečeti panovnické, který odznačoval českého panovníka, ustavujícího na zemském právě mír pod ochranou sv. Václava, zůstala beze změny od krále Vladislava I. až do krále Václava I. A nezměnilo se za tu dobu s výjimkou pečeti knížete-biskupa Jindřicha Břetislava ani jeho znamení, stále je to

sv. Václav, sedící na stolci s praporcem v pravici a levicí, v níž drží později⁶¹ palmu, opřený o štít, postavený na zemi, na nějž přibude od r. 1224 znamení orlice⁶². Jen opis, pečetní znamení provádějící, se střídal ve znění + *Pax regis (ducis) N. in manu sancti Wenceslai* (Vladislav král, knížata Bedřich a Konrád Ota) a + *Sanctus Wenceslaus dux* (knížata Soběslav II. a Jindřich Břetislav; kníže Přemysl jen + *Sanctus Wenceslaus*), až se za králů Přemysla I. a Václava I. ustálil na znění + *Sanctus Wenceslaus Boemorum dux*, kdežto bývalý rubní opis *Pax* atd. současně přešel na líc české pečeti panovnické. Podle neměnnosti znamení na rubu české pečeti panovnické lze souditi, že se neměnil ani rozsah práva jím odznačeného, ale změna v opise rubní strany pečeti, v němž se stává ze sv. Václava vévody (*dux*) vévoda Čechů (*dux Boemorum*) a spolu současná změna v opise lícni i rubní strany pečeti krále Přemysla I. nutí vyšetřiti věc přesněji. Zvláště je uvážiti možnou domněnku, zda opis *Pax regis Otacari in manu sancti Wenceslai*, užívaný původně a logicky na rubu české pečeti panovnické, poněvadž tam byl vždy obraz sv. Václava, odznačující panovníka, sedícího na zemském právě, neznamená na líci této pečeti, že se lícni strana pečeti stává pečeti panovníka, sedícího na zemském právě, a zda tedy aspoň od této doby nepřestává býti rubní strana pečeti pečeti panovníka, sedícího na zemském právě, zda se nestává skutečně pečeti nějakého jiného právního podmětu než panovníka, pečeti zemskou v tom smyslu, že nemá s panovníkem nic společného, jak tvrdí hned o pečeti knížete Vladislava II. a o rubní straně pečeti všech ostatních panovníků českých všichni badatelé, kteří se dosud otázkou obírali⁶³.

Východiskem úvahy je známá korroborace listiny krále Přemysla I. z ledna 1219⁶⁴, poněvadž mluví o rubní straně pečeti královské nejjasněji, takže se právě o ni opřel R. Koss, vykládaje, první z badatelů, že rubní strana české pečeti panovnické je pečeti české země, nikoli pečeti královskou⁶⁵. Touto listinou se Přemysl papeži Honoriovi III. zavazuje, že zachová smír, smluvený s biskupem Ondřejem v Kladrubech. Korroborace zní⁶⁶: *Et ut hec omnia rata firmaque sibi* (bisk. Ondřejovi) *suisque successoribus permanere debeant et a nobis observari, fide data, habito consilio et consensu nobilium nostrorum, promissimus, dum idem episcopi (!) nobis fidelitatem debitam exhibuerint (!) et subiectionem; et vice cautionis sigillo nostro speciali cum sigillo com-*

muni regni Boemie, videlicet sancti Wenczelai, quia comites nostri specialibus non utuntur in facto communi sigillis, fecimus confirmari, testium, qui interfuerunt, adnotatione idem factum similiter confirmantes. A za ní se hned čte: *Huius rei testes sunt: ipsi executores* (= papežští) *.. et abbates reliqui: .. abbates quoque Cisterciensis ord.: .. abbates etiam Premonstratensis ord.: .. et precipui quique Boemie comites cum multa clericorum et militum turba.* Z této korroborace vysvítá, že r. 1219 byla označena rubní strana pečeti královské s opisem + *Sanctus Wenczelus Boemorum dux Přemyslem I. jako sigillum commune regni Boemie videlicet sancti Wenczelai*⁶⁷. Nositelem, právním podmětem této pečeti bylo *regnum Boemie*, abstraktní osoba právnická. Bylo i ono, jako až dosud vždy český stát, jak svědčí české panovnické listiny i pečeti z 12. století⁶⁸, kokretně právně představováno českým panovníkem, sedícím na zemském právé, nebo mají pravdu ti, kdo tvrdí, že toto *regnum Boemie* bylo zvláštní ústavněprávní podmět, stojící vedle krále, mající dokonce i svou zvláštní pečeť, právě ono *sigillum commune regni Boemie, videlicet s. Wenczelai*? Odpověď na tuto otázku lze zase naléztí jen správným rozbořem všech současných listin českých a zvláště písemností, týkajících se známého sporu krále Přemysla I. s pražským biskupem Ondřejem před kurií římskou.

Po prvé se ohlásí veliký spor Přemyslův 15. října 1216, kdy papež Honorius III. odpovídá biskupu Ondřejovi na jeho stížnost, že *quidam de populo tue diocesis .. tres denarios tantum solvunt pro decimis annuatim in ecclesiarum preiudicium et salutis proprie detrimentum*⁶⁹, ale teprve dva papežovy listy z 18. ledna 1217⁷⁰ umožňují jasnější pohled na právní stav účastněných stran. V prvním z nich odpovídá papež králi na jeho list, jímž mu i papežské stolici osvědčoval úctu, a chválí jej za to. Žádost královu, přednesenou mu jeho poslem, litoměřickým proboštem Benediktem, vyslechl a je ochoten zaříditi, co by bylo králi ke cti i prospěchu, pokud to dovolí spravedlnost a počestnost. Žádá, napomíná a vybízí krále, aby v účtě ke stolici římské setrval. V druhém listě *mutatis mutandis* stejného znění (jen o příjemcově žádosti k papeži není v něm zmínky) odpovídá papež na obdobný list komorníka Slávka, budišínského kastelána Beneše, král. maršálka Jindřicha a král. jidlonoše Hrděbora i všech županů království českého. Na první pohled překvapí,

že vedle českého krále psali papeži v téže věci — že šlo o touž věc, t. j. o osvědčení věrnosti církvi římské, vyplývá ze shodného znění obou listů papežských nepochybně — zvlášť i župani českého království. Ale uváží-li se, že nejdříve si stěžoval biskup jen na *quidam de populo*, kteří neplatí řádných desátků, nikoli i na krále, ač nelze popřít, že již tehdy bylo asi mezi oběma napětí, poněvadž jinak byl by se mohl urovnati spor o desátky doma v zemi, a že měl tedy podle papežova rozkazu zakročiti církevními tresty jen proti oněm *některým*⁷¹, takže se král později pozastavuje, jak může býti obviňován pro neplacení desátků *některými* on sám a celá země⁷², je nepochybně, že původně byli obviněni biskupem u kurie římské vskutku jen někteří z jeho diecese, někteří župani čeští, jednotlivci, nikoli království s králem v čele. Nelze tedy viděti v onom listě českých županů, poslaném papeži zvlášť vedle českého krále, výraz nějakého ústavního práva jejich jednati vedle českého krále a spolu s ním za české království. Jejich společný list papeži vyplynul z toho, že někteří z nich byli u kurie biskupem obviněni pro neřádné placení desátků, tedy obviněni osobně, ale přece zase nikoli jen zcela osobně, poněvadž v nich byl obviněn dosavadní řád zemský, podle něhož oni jednali a všichni ostatní čeští župani měli jednati, takže všichni čeští župani společně byli před kurií jediný vinník. Proto vystoupili společně, nikoli, že by se byli pokládali za ústavněprávní spolupředstavitelé českého království, a proto poslali papeži společný list „holdovní“ sami. Král je jen podepřel svým listem podobného obsahu a poslem svým se asi za věc županů přimlouval⁷³. A ještě z papežova rozkazu pražskému biskupovi z 12. března 1217⁷⁴, aby církevními tresty postihl některé laiky, kteří osoby kněžského stavu jímají, vězní i popravují, vysvítá, že do té doby byli kuriální mocí stíháni jen provinilí jednotlivci z Čech, nikoli král a království české⁷⁵. Teprve, když biskup překročil tak nehorázně meze papežova rozkazu, že vyhlásil 10. dubna 1217⁷⁶ klatbu na celou zemi českou, král, vzav věc své země za svou, jak bylo jeho povinností královskou, vystoupil mocně proti biskupovi a tím na kuriální forum právní. Napříště jedná s kurií římskou jménem svým i českých županů sám, ač v právních písemnostech sporu je od té doby vždy jmenován spolu a vedle županů, poněvadž postaviv se za ně, jednající podle zemského řádu, tedy za zemský řád,

svou zemi, stal se na soudním foru kuriálním jejich spoluvinníkem.

Král, uslyšev, že biskup zamýšlí sporem znepokojovati jak jej, tak království jeho, *sám* se odvolal ke kurii⁷⁷. A když zatím biskup proti všemu právu dal do klatby celou zemi, zase král *sám* v polovině dubna 1217 papeže žádá, aby nařídil zrušiti klatbu nad jeho zemí na vhodnou záruku, že se stane po právu⁷⁸. Současně žádá — zase král sám — arcibiskupa mohušského, jako metropolitu, aby vyslal do Čech zkušené muže, kteří by zkoumali otázku klatby nad pražskou diecesí, a kdyby shledali, že byla vyhlášena od biskupa bez vědomí papežova, aby ji zrušili, přijmouce *od krále i županů* plnou záruku, že se podrobí spravedlnosti ve všem, co bylo příčinou klatby⁷⁹. Zde po prvé je vyznačena strana, stojící proti biskupu dvojčlenem: král a župani, a od té doby jen tak, ač s kurií jedná jen král a kurie jen s ním. V souhlase s tím pak nařizuje papež 12. května 1217 biskupu olomouckému⁸⁰ a později arcibiskupu solnohradskému i jiným⁸¹ a arcibiskupovi ostříhomskému⁸², aby nařídili zachovávat klatbu, kterou vyhlásil nad svou diecesí pražský biskup proto, že *král a velmoži čeští* porušovali církevní svobody, a aby je napomenuli svobodu církvi vrátiti a ji neporušovat⁸³. Vinni jsou tedy na kuriálním foru soudním nyní již i král i velmoži čeští, a to tak, že král velmožů nekárá a tím je podporuje, ano je jim v mnohém špatným příkladem, jak mu papež ve svém listě výslovně vytýká⁸⁴, ale papež píše jen králi samému, nikdy králi a velmožům, tím méně velmožům samým vedle krále. Jen krále, odpovídaje mu 22. června 1217⁸⁵ na jeho list z polovice dubna⁸⁶, napomíná a žádá, aby, pustě biskupovi soudy nad duchovními, obsazování kostelů a ostatní práva biskupská, a zachovávaje a nařídě zachovávat klatbu, ustal a nařídil ustati od útisků kostelů a zadržování desátků⁸⁷. Jen od krále žádá prokurátory s plnou mocí⁸⁸, neboť již hledí na věc jako na spor krále s biskupem⁸⁹, odpovědným za svou osobu i svou zemi. Proto se mu král v srpnu (září) 1217 v témže smyslu omlouvá⁹⁰ s prosbou, aby před příchodem jeho poslů nepodnikl nic proti němu a jeho zemi, aby tím více byla roznícena v něm a ve všech šlechticích jeho země úcta ke stolici římské⁹¹. A papež mu to 2. listopadu 1217⁹² slibuje. Ozývá-li se v těchto listech papežových a králových vedle jména krále i jméno jeho země, či dokonce i, všech šlechticů jeho země,

neznačená to, jak patrné, že by byli šlechtici vedle krále zvláštním ústavněprávním podmětem, nýbrž tito šlechtici, jednajíce společně s králem podle zemského řádu právního, byli společně s ním postiženi na kuriálním foru klatbou jakožto jediný vinník, totiž země, za níž je však ústavněprávně odpovědný král sám. Proto jedná král vždy s papežem sám, a posílaje k němu konečně v dubnu 1218 poselství s prosbou za vyslání legáta, nabízí⁹³, že rád biskupovi povolí vše spravedlivé až na to, že svůj lid nemůže nutiti k nezvyklým dosud desátkům, a nemohl by, ani kdyby ty desátky měly sloužiti jemu, jeho komoře⁹⁴. Zde je jasné naznačeno, že základnou, oporou králova odporu proti biskupovi byl zemský řád právní, jehož je ovšem král nejvyšším a jediným právním představitelem, jak vysvítá z uvedených již i dalších písemností sporu. Hned v své odpovědi na královu nabídku a v příslušném svém rozkaze exekutorům z 15. května 1218⁹⁵ vystihuje papež právní stav slovy, že král *paratus erat de omnibus, super quibus de ipso et baronibus suis conqueritur . . . satisfactionem congruam exhibere*⁹⁶; král projevil ochotu učiniti zadost biskupovi ve všem, v čem si naň a na jeho barony stěžuje, král je právně odpovědný i za barony, kteří jednají nebo pokud jednají podle zemského řádu. Proto, když biskup, patrně z návodu kurie⁹⁷, formuluje svůj spor se svou diecesí do dvou zásadních otázek: 1. *qualem possit satisfactionem habere de dampnis et iniuriis sibi et clero suo hactenus irrogatis*, 2. *quamve habere valeat cautionem, ne attemptentur similia in futurum*, žádá papež krále, aby žádané zadostiučinění a záruku do rukou exekutorů složil sám a od šlechticů své země, svých poddaných, dal složiti⁹⁸. Avšak na konec si přeje, aby král sám mu podal písemnou zprávu (*scriptum*) jak daným požadavkům vyhověl⁹⁹. Svým exekutorům pak v témže smyslu nařizuje, aby krále napomenuli a přiměli žádané zadostiučinění a záruky složiti a dáti složiti a podati o tom papeži písemnou zprávu¹⁰⁰. A král poslechl, ač to bylo proti obyčeji, patrně právnímu, tedy proti právnímu řádu jeho království¹⁰¹; na začátku 1219 v Kladrubech do rukou papežských exekutorů propustil biskupa a jeho nástupcům dosazování a sesazování kněží ke kostelům s výhradou práva patronátního, soudy nad kněžími, však jen ve věcech duchovních, a ostatní práva úřadu biskupského, vrátil mu biskupství se závazkem, že do tří měsíců po biskupově návratu do Čech a

podání stížnosti plně mu nahradí škody, pokud z nich měla prospěch komora královská, a že v téže lhůtě dá rozhodnouti na zemském soudě o škodách, způsobených biskupovi kýmkoliv bez královny vůle¹⁰². Za tento poslední závazek, poněvadž se týkal nejen jeho, nýbrž i (a především) šlechticů jeho království, tedy závazek v jejich společné a tím obecné věci zemské, o níž bude král rozhodovati na zemském právě, postavil rukojmími šest šlechticů svého království, kteří se za krále v tom bodě zaručili¹⁰³. Konečně král slíbil platiti desátky, jako až dosud bylo zvykem, a, pokud nebyly placeny, že je dá platiti. To vše král závazně (*fide data*) slíbil biskupu a jeho nástupcům zachovávat na radu a se souhlasem svých šlechticů, pokud mu budou biskupové věrni, a na záruku dal to (*factum*) zpečetiti svou pečeti zvláštní s pečeti obecnou království českého, totiž sv. Václava, poněvadž prý jeho hrabata v obecné věci (*factum commune*) zvláštních pečeti neužívají, potvrzuje to (*idem factum*) i záznamem přítomných svědků¹⁰⁴. V Kladrubech se papežským exekutorům zavazoval, jak patrně, jen král, a to jen za sebe¹⁰⁵, sice na radu a se souhlasem svých šlechticů, ale výslovně jen sám za sebe, nikoli také za své šlechtice; tím méně se zavazovali vedle krále šlechtici sami za sebe, jak vysvítá z toho, že zavazuje-li se v jednom bodě šest šlechticů za věc společnou jim s králem, obecnou, zavazuje se výslovně za krále¹⁰⁶, právním představitelem jejich společné, obecné věci je jedině král. S tím plně souhlasí, že písemnou zprávu o jednání kladrubském¹⁰⁷ posílá papeži, jak si vyžádal, král sám svým jménem, nikoli i jménem šlechticů, ač i o ně ve sporu a tedy i v dohodě kladrubské šlo — král i v tom jednal za šlechtice, a to mlčky, samozřejmě, poněvadž konečně jedině on je za ně odpovědný. O spoluúčasti českých šlechticů jako právní jednotky, zvláštního právního podmětu vedle krále, není v králově zprávě stopy. Neboť její zmínka o jejich radě králi a souhlase s ním v zlistiněném jednání jí není. Neznamenát zajisté ústavního práva českých šlechticů, jako zvláštní ústavněprávní jednotky vedle krále, souhlasiti nebo nesouhlasiti s králem, tedy spolurozhodovati s ním o věcech zemských, nýbrž jen tolik, že se český král s českými šlechtici radil, dožadoval a dosahoval jejich souhlasu na zemském právě v rámci ústavněprávního pojmu, český panovník, sedící na zemském právě, který neobsahoval ústavněprávního omezení čes-

kého panovníka českými šlechtici, jak to dosvědčují již starší listiny české¹⁰⁸. A není pak stopou ústavněprávní spoluúčasti českých šlechticů vedle krále při jednání kladrubském ani zmínka Přemyslovy listiny kladrubské, že byla zpečetěna nejen královskou pečeti zvláštní, nýbrž i *sigillo communi regni Boemie . . quia comites nostri specialibus non utuntur in facto communi sigillis*. Oněmi *comites (regis)*, kteří měli listinu spolupečetiti a také spolupečetili¹⁰⁹ obecnou pečeti království českého, nebyli, jak se až dosud za to mělo, čeští šlechtici obecně jako ústavněprávní spolupředstavitelé (vedle krále) či dokonce jediní představitelé českého království¹¹⁰, nýbrž jen oněch šest šlechticů království (*nobiles regni*), které ustanovil král rukojmími za onen svůj závazek, netýkající se jen jeho samého, nýbrž i českých šlechticů, tedy závazek v jejich společné a tím obecné věci zemské (*factum commune*), o níž bude rozhodovati král na zemském právě¹¹¹. Poněvadž však těchto šest šlechticů nebylo rukojmími za svou věc osobní, nýbrž za věc s králem společnou, obecnou věc zemskou, o níž rozhodoval král, sedící na zemském právě, nezpečetili listiny svými pečeti osobními (*sigillum speciale*), nýbrž, když již ji jakožto rukojmí podle kuriálního požadavku římskokanonického procesu zpečetiti musili, učinil tak za ně král skrze *sigillum commune regni Boemie*, skrze rubní stranu své pečeti královské, které, odznačující krále, sedícího na zemském právě, s právem zde bylo užito náhradou za osobní pečeti oněch šesti rukojmí, poněvadž zaručovali právní úkon (= rozhodnutí o náhradě biskupovi za škody nekrálovské, šlechtické), který bude pořízen králem, sedícím na zemském právě. Jen tak lze vysvětliti, že listinu kladrubskou, vydanou jen jménem královým beze vší zmínky o českých šlechtících jako zvláštním podmětě ústavněprávním, zpečetili vedle krále i jeho *comites* a že ji zpečetili nikoli svými pečeti zvláštními, nýbrž skrze obecnou pečeť království českého, rubní stranu pečeti královské. To znamená, že i za Přemysla I. zůstává rubní strana pečeti královské i nadále jako až dosud pečeti panovníka, sedícího na právě zemském, který konkrétně právně představuje abstraktní právnickou osobu *regnum Boemie*, takže se rubní strana jeho pečeti označuje jako obecná pečeť království českého. Tím se již jasně rýsuje názor, prokázaný pak bezpečně dalším rozбором ústavněprávního pojmu: český panovník, sedící na zemském právě, že česká rubní pečeť panovnická byla

sice pečeti zemskou, ale jinak, než se za to dosud mělo: ne totiž tak, že by neměla s českým panovníkem nic společného, nýbrž naopak právě a jen tím, že byla pečeti *panovníka*, sedícího na zemském právě, stávala se pečeti zemskou, poněvadž panovník, sedící na zemském právě, konkrétně právně představoval abstraktní právnickou osobu, zemi.

Jinak však vyplývá z Přemyslovy listiny kladrubské, jako ze všech předchozích písemností sporu, že jediným právním představitelem dvojité sporné strany: král a šlechtici čeští, je král sám. A je to patrné i z písemností dalších. Když se nepodařilo kladrubskou dohodu provést, vysvětluje to papeži zase jen král sám¹¹², ale vymlouvaje se na biskupa, praví o něm, že prý obmyslně předstírá, že se chce s *králem a Čechy*¹¹³ srovnati podle králova přání, čímž prý zdržuje krále vypravití včas ke kurii vyžádané poselství. Sám pak žádá papeže, aby před příchodem poselství nic na žádost biskupovu nepodnikal *contra nos et nostros vel regnum nostrum*¹¹⁴. A stejný právní poměr mezi papežem, králem i šlechtici českými se obráží v papežově rozkaze svým exekutorům z 2. srpna 1219¹¹⁵ a v rozkaze o půl roku pozdějším z 20. března 1220¹¹⁶. Papež v něm vykládá, *kteří se po dlouhé době, kterou biskup u kurie ztrávil pro questione inter ipsum ex parte una et . . regem ac barones Boemie ex altera*, obojí strana před prokurátory krále i baronů poddala na rozhodnutí papežovo. Když pak se již po dlouhém jednání stanoviska obou stran od sebe mnoho nelišila, přišlo několik šlechticů českých, kteří jménem královým i svým papeže žádali, aby poslal biskupa do Vídně, slibující, že tam král a baroni přijdou a že se sami o smír mezi stranami přičiní¹¹⁷. To vyřizovali ze zvláštního příkazu samých krále a baronů¹¹⁸. Papež, biskupa do Vídně poslav, exekutorům nařizuje, aby krále, jemuž — a jen jemu! — o tom píše, napomenuli, aby se tam také sám s několika barony, kteří by od ostatních baronů i šlechticů českých měli příkaz, odebral¹¹⁹. Král s barony tvoří na kuriálním foru jedinou, dvojitou stranu spornou, která má u kurie společného prokurátora Jana de Scacario¹²⁰, ale znova a znova se ukazuje, že je to král, který jedná a je před kurií odpovědný i za barony. Nejjasnější je to v písemnostech z konečného období sporu.

Již shora bylo řečeno¹²¹, že na místo několika jednotlivců

z české diecese, obviněných původně pro neřádné placení desátek biskupských, vstoupí brzy na kuriální forum soudní král sám, ponevadž platiti desátky, jak to biskup žádal podle kanonických ustanovení sankcionovaných posledním koncillem lateránským, nedovoľoval českým šlechticům domácí řád zemský, za nějž se postaviti bylo královou povinností. Nevznesl-li biskup hned původně spor o desátky na kurii jen proto, aby mohl plně rozvinouti zásadní spor státu s církví, což je velmi pravděpodobné, vyvinul se tento spor z původní sporné otázky desátkové zcela logicky. V jeho konečném období prouí se již s biskupem král a baroni čeští o desátky, církevní soudnictví, církevní výsady a jiné věci, patřící k církevní svobodě¹²², takže v předběžné dohodě¹²³, smluvené s kurií jejich prokurátorem Janem de Scacario, propouští Jan jejich jménem biskupovi a jeho kostelu všechnu svobodu a všechnu soudní právní moc, patřící církvi české (*ecclesie Boemice*)¹²⁴, propouští biskupovi a české církvi všechna *spiritualia, institutiones, salvo patronis iure patronatus et destitutiones, correctiones et iudicia clericorum*¹²⁵, slibuje za ně, že budou platiti desátky úplně biskupovi a jeho kostelu i jiným kostelům a osobám duchovním¹²⁶, a že budou obnovena všechna privilegia, českým kostelům vydaná, i se vším zbožím, patřícím ke kostelu pražskému i jiným a osobám duchovním; ztracená privilegia panovnická král obnoví podle biskupovy přísahy, o obnovu jiných privilegií ztracených se postará¹²⁷. Zvláště vymíněno, že dodatečně bude před papežským legátem rozhodnuto o soudní právní moci nad poddanými, patřícími ke kostelům pražské diecese, o proboštvích boleslavském, mělnickém a litoměřickém a o desátech lidu minulých i přístích¹²⁸. Konečně ustanoveno, že bude složena králem a barony záruka za vše smluvené. A z její formy¹²⁹, papežem nařizené legátu do Čech vyslanému, ještě jasněji vysvitne, co obsahuje již dohoda sama. Má-li podle ní jednak král sám s bratrem a prvorozcem svým odpřisáhnouti a pod pokutou vydati rukojmí z království i mimo království, jednak starší baroni za sebe i za jiné odpřisáhnouti a pod pokutou vydati rukojmí v království, je patrno, že zde výslovná spoluúčast českých baronů vedle krále je jen důsledkem skutečnosti, že jsou na kuriálním foru soudním vinní vedle krále a spolu s ním i baroni, nikoli důsledkem nějakého ústavního práva těchto baronů jednati spolu

s králem a vedle něho za české království. Za barony je i podle ‚formy‘ zase nakonec odpovědný jen král sám, neboť provinili se proti úmluvě, má je donutiti zadostiučiniti — patrně ze svého ústavního práva a povinnosti ručiti za své království, jehož je tedy jediným právním představitelem.

Vystupují-li v listině¹³⁰, kterou král Přemysl a baroni veřejně oznamují, že schvalují ujednání svého prokurátora s biskupem na soudním foru kuriálním, jak je obsaženo v papežově listě českému kleru¹³¹, a že jsou ochotni dáti záruky ve ‚formě‘ papežem stanovené¹³², čeští baroni spolu s králem jako spoluvydavatelé listiny, sotva lze pochybovati, že je k tomu zase přiměla skutečnost, že byli navzájem spoluvinníky proti biskupovi, majícími u kurie společného prokurátora, tedy jedinou, třebaže dvojčlennou, spornou stranou soudní¹³³. Společné vystoupení krále a baronů je jen důsledkem požadavku kanonického procesu, aby se sporná strana sama osobně přísežně zavazovala. Ta zásada je dobře patrna z pochyb, které při následujícím smírném jednání o ukončení pětiletého sporu na hoře Schatz projevil biskup Ondřej o správnosti složených záruk. Biskup žádal¹³⁴ legáta, aby nerušil klatby nad lidem, poněvadž prý lid dosud neučinil zadost a poněvadž prý nebyla složena záruka za všechny barony, nybrž jen někteří se zaručili za některé, aby exkommunikace a klatby nesnímal, pokud nebude záruka opravena nebo lepším nařízením upravena, krále však a barony, kteří se zaručili, aby z exkommunikace osvobodil¹³⁵. Není pochyby, že biskup správně stál na stanovisku kanonického procesu, ale stejně nelze pochybovati, že sotva mu mohla býti dána nějaká *cautio generalis* za všechny české barony, jaké si přál. V jaké ‚formě‘? Kurie si jistě byla dobře vědoma této nemožnosti, proto se spokojila přísežnou zárukou několika předních baronů na místě záruky všech, již nebylo možno konkrétně provésti. Proto legát, přijav patrně od krále a baronů přísahu podle papežského rozkazu¹³⁶, na biskupovy námitky nic nedal a všechny exkommunikace i klatbu zrušil¹³⁷. Jinak však kurie jistě uplatňovala zásady kanonického procesu, jak jen bylo možno. A tak se objevili v shora uvedené listině čeští baroni vedle krále jako její spoluvydavatelé. Tedy ani zde nejsou čeští baroni zvláštním podmětem právním vedle českého krále¹³⁸ — a to je jediný doklad, v němž by se snad ještě nejpíše mohla hledati

stopa takové ústavněprávní funkce českých baronů. Slovem v celém velikém sporu krále Přemysla I. s biskupem pražským Ondřejem nikdy nevystoupí čeští baroni vedle krále jako zvláštní ústavněprávní činitel. Ani v jediné písemnosti sporu nekryje označení *barones Boemie* ústavněprávního pojmu: *česká šlechta jakožto zvláštní stav zemský*, nýbrž vždy jen pojem jednotného vinníka na kuriálním foru soudním, jak nejjasněji vyplývá z biskupova požadavku, aby se mu dostalo všeobecné záruky (*generalis cautio*) za všechny barony české. Nechtě ručí všichni baroni čeští, soudí biskup, poněvadž se všichni stejně provinili. Právě jejich jednota ve vině proti biskupovi vytvořila z nich pojem jednotného vinníka, označeného jednotným názvem *barones Boemie*. A poněvadž této jednoty ve vině byl příčinou zemský řád království českého, o nějž opření se čeští baroni proti biskupu a kurii vzepřeli, stává se vinným celé království s králem v čele, který, háje zemského řádu, stává se na kuriálním foru právním představitelem i českých baronů¹³⁹.
